

Stroom Den Haag
 Hogewal 1-9 T +31(0)70 365 8985
 NL-2514 HA Den Haag F +31(0)70 361 7962
 www.stroom.nl info@stroom.nl

Stroom Jaarverslag

*The man in the band
 playing trumpet vs
 the spider in the web*

2008

Den Haag

Colofon

Redactie: Stroom Den Haag
Ontwerp: Thonik, Amsterdam
Fotografie: Jessica de Boer, Arnd Bijleveld,
 Johan van Gemert, Virginija Januškevičiūtė,
 Jhoeko, Rob Kollaard, Rozemarijn Lucassen,
 Mieke Meesen, Johan Nieuwenhuize,
 Mark Pimlott, Gert Jan van Rooij, Ingrid
 Scholten, Gerrit Schreurs, Ton Schuttelaar,
 en Stroom Den Haag
Druk: Ando, Den Haag
Oplage: 750

Afbeeldingen omslag (v.l.n.r.)

Wateringsveldcollege, Regine Schumann
After Neurath: A Safe Place, Derk Dumbar
I Love JR, André van de Wijdeven
Article 12 (I Can Burn Your Face), Jill Magid
Some things are | What they seem,
 Nest/DCR, Onno Poiesz

Chronologie programma

Activiteiten Beeldende Kunst			
Activiteiten Architectuur			
titel	soort activiteit	datum	pagina
ISH TV; audiovisueel platform, diverse kunstenaars, International School	kunst bij scholen	januari-december 2008	49
'Eilandenrijk. Een zoektocht naar de culturele ziel van Den Haag'	tentoonstelling	2 december 2007 t/m 27 januari 2008	18
Circus Rijnz Christien Rijnsdorp	tentoonstelling	16 december 2007 t/m 3 februari 2008	19
'Still Growing/Stil Groeien', Zeger Reyers	bibliotheekpresentatie	19 december 2007 t/m 15 januari 2008	25
Chris Rehorst en Jan van Huizen	lezingen	9 januari 2008	19
Ilse Versluys	Ondertussenpresentatie	12 januari t/m 24 februari 2008	52
After Neurath: The Global Polis	tentoonstelling	10 februari t/m 6 april 2008	37
'Monument voor de nieuwe Nederlander'	workshop	12 februari t/m 6 maart 2008	11
NAbbeeld Willem II	workshop	12 februari t/m 7 maart 2008	11
Klaus Overmeyer	lezing	13 februari 2008	27
Hans van Houwelingen	lezing	23 januari 2008	10
PITCH!: Architectuurstudio BötgerOudshoorn en Studio Irander	lezing	27 februari 2008	28
De geschiedenis van het monument in Den Haag	onderzoek en presentatie	maart/april 2008	12
'Otto Neurath. The language of the Global Polis' Nader Vossoughian	bibliotheekpresentatie	1 maart 2008	25
Rozemarijn Lucassen	Ondertussenpresentatie	8 maart t/m 11 april 2008	53
PITCH!: Partizan Publik en ZUS	lezing	12 maart 2008	38
Noordeinde Nocturne		22 maart 2008	30
Werkplaats Thorbecke	tafelgesprek	25 maart 2008	11
S.MAG2 'GEEN ZEE'	magazinepresentatie	27 maart 2008	30
'Ferd Hortsculpturen', Ferdi Jansen	bibliotheekpresentatie	4 t/m 27 april 2008	25
Annechien Meier, Basisschool De Startbaan	kunst bij scholen	8 april 200	48
Karen Oostenbrink	Ondertussenpresentatie	20 april t/m 25 mei 2008	53
Article 12 Jill Magid	tentoonstelling	20 april t/m 15 juni 2008	20
Hemels Gewelf van James Turrell	renovatie kunstwerk	mei/juni 2008	42
'DH/'	magazinepresentatie	1 mei 2008	55
Stroom op Art Amsterdam 2008	beurspresentatie	7 mei t/m 12 mei 2008	52
Frank Koolen	lezing	28 mei 2008	28
Onomatopee	bibliotheekpresentatie	2 juni t/m 6 juli 2008	25
'The Hague INT.'	boekpresentatie	4 juni 2008	31
Jill Magid	lezing	4 juni 2008	22
Fiets&Stal paviljoen van Dan Graham		4 juni 2008	43
José den Hartog	Ondertussenpresentatie	7 juni t/m 20 juli 2008	53
Stroom Invest Lezingen	lezing	11 juni 2008	51
Invest Conferentie		11 t/m 13 juni 2008	56
'Achterkamertjesroute'	Stroom Travel	21 juni 2008	71
We Rule This City!	boekpresentatie	21 juni 2008	70
The making of DHCH2018'	debatspel	21 juni 2008	71
'Goede sier gemaakt. Monumentale kunst in Den Haag Zuidwest 1945-1970'	boekpresentatie	26 juni 2008	31
Aanmoedigingsprijs 2008	prijsuitreiking	27 juni 2008	69
After Neurath: A Safe Place - International System of Disaster Pictograms	tentoonstelling	29 juni t/m 31 augustus 2008	39
Barbara Kletter, Basisschool De Fontein	kunst bij scholen	10 juli 2008	49

titel	soort activiteit	datum	pagina
'Bouw in Beeld Prijs'	finissage	12 juli 2008	31
Floris Kaayk	Ondertussenpresentatie	26 juli t/m 7 september 2008	54
Regine Schumann, Wateringseveld College	kunst bij scholen	1 augustus 2008	48
Harold de Bree	bibliotheekpresentatie	21 augustus t/m 14 september 2008	25
Jane Loeffler	lezing	8 september 2008	29
Since we last spoke about monuments	tentoonstelling	14 september t/m 9 november 2008	13
Keir Neuringer	Ondertussenpresentatie	14 september t/m 26 oktober 2008	54
PITCH!	boekpresentatie	17 september 2008	32
Greenspotting Haaglanden: Een andere blik op groen	debat	29 september 2008	72
Greenspotting Haaglanden: Urban Green	workshop	29 september 2008	72
Greenspotting Haaglanden	presentatie	29 september t/m 12 oktober 2008	72
TL/ Tijdlamp, Barbara Visser	bibliotheekpresentatie	oktober t/m december 2008	25
Evert Rodewijk, Basisschool Jeroen	kunst bij scholen	oktober/november 2008	49
Verdichting is meer dan bouwhoogte alleen	onderzoek	oktober t/m december 2008	73
Sam Durant	lezing	1 oktober 2008	14
Bomennuseum van herman de vries	opening/ advies	2 oktober 2008	46
Polemic Places	Stroom Travel	4 oktober 2008	72
'Hoe hoort Den Haag?'	presentatie	8 oktober 2008	32
Matthias Heyden	lezing	8 oktober 2008	29
Werkplaats Thorbecke, visies op een nieuw monument	presentatie	18 oktober t/m 7 december 2008	12
Concrete without Essence Angeline Dekker	tentoonstelling	19 oktober t/m 30 november 2008	22
Stroom op Preview Berlin	beurspresentatie	29 oktober t/m 2 november 2008	52
José den Hartog, Islamitische basisschool Yunus Emre	kunst bij scholen	november/december 2008	48
Michiel Pijpe	Ondertussenpresentatie	1 november t/m 7 december 2008	54
TL/Tijdlamp van Barbara Visser	kunst bij scholen	6 november 2008	32
For the First and the Second Time	tentoonstelling	23 november 2008 t/m 4 januari 2009	51
Studiereis naar Warschau en Krakau	studiereis	24 t/m 29 november 2008	59
All things pass Mark Pimlott	tentoonstelling	30 november 2008 t/m 1 februari 2009	23
Jan Körbes en Indre Klimaite	Ondertussenpresentatie	13 december 2008 t/m 8 februari 2009	54
PITCH!: Posad, Bram Esser en Christian van der Kooij	lezingen	16 december 2008	29
Informatiebijeenkomst voor Haagse kunstenaars		12 januari 2009	59
Mark Pimlott	lezing	28 januari 2009	24

4 Voorwoord

7 Relationale administratie, Mihnea Mircan

10 **Accent #1: nu monument**

16 Programma Beeldende Kunst en Architectuur

17 Tentoonstellingen 24 Presentaties

27 Lezingen en debatten 30 Overige activiteiten

33 Educatieve projecten 36 **Accent #2: After Neurath**

40 Projecten in de Openbare Ruimte

42 Hemels Gewelf 43 Fiets&Stal 44 De Beeldengalerij

44 Collectie Den Haag 45 Stroom als adviseur

47 Kunst bij scholen 50 Stroom Travels 51 **Accent #3: Stimulerende activiteiten voor Haagse kunstenaars**

60 Haagse Kunst en Kunstenaars

61 Subsidies 65 Documentatie 66 Ateliers 69 Prijzen

70 **Accent #4: Het beeld van de stad**

74 Bijlagen

74 Publicaties 78 Ontvangsten 79 Sponsors/
subsidiënten 79 Personeel en organisatie

82 Financiën 86 Stroom in het nieuws

Omslag Chronologie programma

Voor woord

Terwijl het team van Stroom, tijdelijk versterkt, warm draait voor het project 'Foodprint. Voedsel voor de stad', bezorgen wij u met veel genoegen ons verslag van het jaar 2008. Het jaarverslag 2007 opende met een citaat uit ons meerjarenbeleidsplan 2009 – 2012: "(...) Stroom ziet het als een van haar grootste opgaven voor de toekomst om de visies, beelden, gedachten en vergezichten waarin de betrokkenheid van de kunsten met de stad besloten ligt, dáár te brengen waar zij wenselijk zijn. Daarom positioneert Stroom zich in toenemende mate als intermediair tussen de kunsten en diverse partijen die bij het denken over de stedelijke omgeving betrokken zijn." De door de Gemeente Den Haag ingestelde Adviescommissie kunst en cultuur (Commissie Verploeg) oordeelde inmiddels positief over onze beleidsplannen. Toenmalig wethouder Klijnsma nam het advies over en continueerde de subsidie aan Stroom voor de jaren 2009 tot en met 2012: "Wij delen het oordeel van de Adviescommissie dat Stroom met haar voorwaardenscheppend beleid een belangrijke functie heeft voor het beeldende kunstklimaat en hebben waardering voor de erkenning die Stroom tot ver buiten Den Haag geniet met haar eigen kunstbeleid. Wij zijn ons ervan bewust dat Stroom als voorwaardenscheppende én producerende instelling een hybride karakter heeft, maar zijn het met de Commissie eens dat Stroom deze taken succesvol weet te verenigen."

Evenzo belangrijk als de financiële zekerheid die dit besluit ons geeft, is het vertrouwen dat de Gemeente Den Haag hiermee uitsprekt in onze plannen voor de komende jaren. Een vertrouwen dat gebaseerd is op waardering voor hetgeen Stroom tot nu toe heeft betekend voor de stad en haar kunstenaars.

Het hierboven beschreven beleidsvoornemen is niet alleen naar de letter gewaardeerd. In het afgelopen jaar, 2008, werden de voorbereidingen getroffen voor enkele activiteiten waar juist veel aandacht wordt besteed aan het bereiken van diverse maatschappelijke doelgroepen. We noemen het project 'Dunepark' van de Franse kunstenaar Cyprien Gaillard in de Scheveningse wijk Duindorp, dat onlangs m.b.t. het draagvlak onder de lokale bevolking als zeer succesvol kon worden afgesloten; het programma 'Foodprint. Voedsel voor de stad' over de relatie tussen voedsel(productie) en de stedelijke omgeving, dat vanaf juni 2009 gaat plaatsvinden; en de diverse publieksgerichte activiteiten vanuit atelierpanden.

In 2008 heeft Stroom ook merkbaar meer maatschappelijke partners aan haar activiteiten en programma weten te binden. We mogen er op basis van hetgeen in 2008 is gerealiseerd vanuit gaan dat de stijgende lijn zich in de nabije jaren voortzet. Dit jaarverslag toont ons integrale tentoonstellings- en activiteitenprogramma op het gebied van beeldende kunst en architectuur in chronologische volgorde. Hierin zijn vier 'Accenten' aangebracht. Dat zijn onderdelen van ons programma die binnen onze beleidsdoelstellingen een zekere prioriteit hebben en die waren opgebouwd uit onderdelen die een sterke onderlinge samenhang kenden. Door ze als 'Accent' uit te lichten, hopen we hun integrale structuur en de meerwaarde die dat met zich meebrengt beter te kunnen representeren.

We hebben er voor gekozen om een externe auteur die Stroom in een korte periode intensief heeft leren kennen en met een goed inzicht in het programma van 2008 een korte beschouwing te laten schrijven. De Roemeense curator Mihnea Mircan stelde voor Stroom de tentoonstelling 'Since we last spoke about monuments' samen en verbleef, mede op uitnodiging van Kosmopolis Den Haag, van juli tot en met december als *curator in residence* in onze stad. In zijn tekst 'Relationele Administratie' plaatst Mircan de in sociale termen geformuleerde kwaliteiten van Stroom in het perspectief van de huidige economische recessie.

Op bestuurlijk niveau vonden enkele belangrijke veranderingen plaats. Aan het einde van het afgelopen kalenderjaar trad Peter Dordregter na het verstrijken van zijn termijn terug als voorzitter van het bestuur van Stroom. Wij zijn hem zeer erkentelijk voor de vele jaren van gepassioneerd, betrokken en voortvarend voorzitterschap,

waarin Stroom het prachtige pand aan de Hogewal kon betrekken, de functie van Haags architectuurplatform naar zich toe trok, een versterkte inbedding in de Haagse kunstwereld verwierf voor haar voorwaardenscheppend beleid, en het inhoudelijk beleid vernieuwde.

Wij hebben in de persoon van Winnie Sorgdrager, onder meer voormalig minister van Justitie en voorzitter van de Raad voor Cultuur, een fantastische opvolger gevonden en gaan met groot enthousiasme en vol vertrouwen onze toekomst tegemoet.

Stroom zag zich om financiële en organisatorische redenen genoodzaakt om met ingang van 2009 af te zien van het gebruik van Toussaintkade 55 als projectruimte. We hebben jarenlang op een zeer collegiale manier samengewerkt met kunstenaars-initiatief Quartair dat het pand beheert en zijn de betrokken kunstenaars daarvoor dankbaar. We kunnen terugkijken op een, voor publiek en betrokken kunstenaars, bijzonder en inspirerend programma. Inmiddels zijn er in Den Haag veel goede podia die aan de presentatiebehoefte voor Haagse kunstenaars tegemoet komen. We zullen echter, vanuit ons voorwaardenscheppend beleid, doorgaan om voor Haagse kunstenaars waar nodig, maar op incidentele basis, te zoeken naar de meest geëigende presentatievormen en locaties.

Vanuit het programma Creatieve Stad heeft de Dienst Stedelijke Ontwikkeling van de Gemeente Den Haag Stroom, samen met diverse kunstenaars, initiatiefnemers en galeristen, uitgenodigd om gedurende een klein jaar als 'cultureel ambassadeur' Den Haag te vertegenwoordigen. De inzet was om Den Haag als dynamische en kwalitatief hoogwaardige vestigingsstad voor cultureel ondernemers / kunstenaars zichtbaar te maken. Stroom heeft daartoe onder meer het magazine 'DH/' gepubliceerd, extra curatorenbezoeken kunnen realiseren en 'Den Haag' gepresenteerd op een tweetal internationale kunstbeurzen. Door de gezamenlijke inspanningen van de cultureel ambassadeurs is de (internationale) interesse voor Den Haag merkbaar gegroeid. De aard, hoeveelheid en vooral de spreiding over de verschillende media van de (pers-) reacties op programma en activiteiten van Stroom zien we als een bevestiging van onze ambitie om vanuit de kunst specifieke maatschappelijke segmenten te bereiken. Vanzelfsprekend is deze aandacht ook heel belangrijk voor alle kunstenaars, programmamakers en anderen die het programma van Stroom mede hebben ontwikkeld. Ter afsluiting van het jaar werd een zeer succesvolle Kerstboekenmarkt georganiseerd in de entreeruimte van ons pand aan de Hogewal; waar het vertrouwde gele accent werd vervangen door het magenta van de nieuwe huisstijl. Hopelijk deelt u ons enthousiasme, en zal de inhoud van dit jaarverslag u ook dit jaar verleiden om de activiteiten van Stroom te bezoeken, hetzij daaraan deel te nemen.

Arno van Roosmalen
Directeur Stroom Den Haag

Relationele administratie

door Mihnea Mircan

Relational administration

Solidariteit, van essentieel belang voor de kunst en de wereld van vandaag, vormt de kern van de activiteiten van Stroom Den Haag. Solidariteit wordt noch gedeconstrueerd, noch luid aangehaald. Het wordt wellicht uitgeoefend, of gereconstrueerd – een proces dat dezelfde filosofische complexiteit heeft als zijn tegendeel. Het leidt noch tot de fetisjisering van de immigrant of de kansarme, waarbij wordt verondersteld dat diens tijdelijke en fundamenteel geregisseerde toegang tot de kunstinstelling elk kunstproject kan legitimeren en een aura van emancipatie kan bezorgen, noch wordt het geformuleerd als een manifest, door de boel radicaal op te schudden en een fotogenieke controverse te creëren tussen kunst en politieke macht. Hoewel het nooit direct tot thema wordt gemaakt – omdat dit de tentoonstellingsruimte alleen maar zou transformeren tot de encenering van een of andere gefantaseerde maatschappelijke uitwisseling – is solidariteit zowel inspiratie voor de inhoudelijke keuzes die Stroom maakt, als dat het haar werkzaamheden en strategieën doordringt. Dit wordt weerspiegeld in de niet-hiërarchische toegankelijkheid van haar ruimtes, die wordt ontsloten door wat wel eens de hoogste concentratie van glimlachen en goede bedoelingen zou kunnen zijn die men ooit in een Europees kunstcentrum aantroef. Solidariteit is in dezelfde mate drijfveer voor haar intellectuele en artistieke beleid,

At the core of Stroom Den Haag's activity lies a question about solidarity, crucial for today's art and world. Solidarity is neither deconstructed, nor clamored. It is perhaps enacted, or reconstructed, a process as philosophically elaborate as its converse. It neither leads to the fetishization of the immigrant or the underprivileged, whose temporary and fundamentally scripted access to the art institution is supposed to legitimize any artistic project and ooze the aura of emancipation, nor is it formulated in the terms of a manifesto, via radical shakeup and photogenic controversy between art and political power. Never directly thematized – as this would only transform the exhibition space into the theater of some phantasmal social exchange –, solidarity both inspires the choices Stroom makes and permeates its operations or strategies. This reflects in the non-hierarchical permeability of its spaces, traversed and made available by possibly the highest concentration of smiling faces and good intentions in a European art center. To the same extent solidarity motivates its intellectual and artistic policy, premised on common interests and extended conversations, on ideas entwined and emulation. In its formulation of the key questions of yearly programming and its relationship to external collaborators (artists, writers, curators) Stroom engages in something that I would call relational administration.

gebaseerd op gemeenschappelijke belangen en uitgebreide gesprekken, op zich verplechtende ideeën en op navolging. Bij het formuleren van de belangrijkste vraagstukken van haar jaarlijkse programma en haar relatie tot externe partners – kunstenaars, schrijvers, curatoren – houdt Stroom zich bezig met wat ik relationele administratie zou willen noemen. Dit begrip stimuleert en omvat uiteenlopende visies, debatten en kritisch werk, een grondige en kritische blik op artistieke en stedelijke ontwikkelingen in Den Haag en elders, evenals een verlangen om het instituut in beweging te houden. Stroom verzamelt betekenisvolle gebeurtenissen of niet voor de hand liggende onderzoeken; momenten van samenkomst die licht werpen op de integratie- of aanpassingsprocessen van culturele minderheden en suggereert meer volwaardige mechanismen van onderhandeling en inscriptie elders in de maatschappij. Ik geloof dat deze neiging tot dialoog, die wordt gevoed door een belangstelling die evenzeer intellectueel als affectief is, goed resoneerde in en rond de twee grootschalige projecten die in 2008 werden opgezet door Stroom, als ook in hun interactie met andere gebeurtenissen die Strooms werkzaamheden zowel in conceptuele als praktische zin ‘compliceerden’. Een selectief archief van het afgelopen jaar zou bijvoorbeeld de tentoonstelling ‘Article 12’ van Jill Magid, die zich bezighield met de paradoxale status van inlichtingendiensten – zowel democratisch transparant als geworteld in geheimhoudingsplicht – kunnen neerzetten als een conceptuele verbinding tussen enerzijds de gigantische theoretische onderneming van het project ‘After Neurath’, dat gericht was op de organisatie van kennis en de relevantie van universalistische modellen, en anderzijds ‘nu monument’, een onderzoeks-, lezingen en tentoonstellingsproces dat zich met theoretische en praktische tentakels vasthechtte aan de actuele vraagstukken met betrekking tot recente herinneringsprocessen en gemeenschap. Deze initiatieven bevragen vanuit verschillende invalshoeken de verschillende elkaar aanvullende processen die de publieke ruimte, haar symbolische routes en de

This framework encourages and accommodates a multiplicity of concerns, debates and critical work, a thorough look at artistic and urban developments in The Hague and elsewhere, as well as a desire to keep the institution in flux. Stroom collects meaningful events or transversal investigations, points of conjunction that illuminate the processes through which cultural minorities coalesce or adjust, and suggests ampler mechanisms of negotiation and inscription elsewhere in the social tissue. I believe this dialogic predisposition, fueled by an interest that is equally intellectual and affective, resonated both in and around ‘After Neurath’ and ‘nu monument’, two large-scale projects mounted by Stroom in 2008, as well as in their interplay with other events that ‘complicated’ Stroom’s activity in both conceptual and practical ways. A ‘curated archive’ of last year might for instance situate the Jill Magid exhibition, dealing with the paradoxical status of secret service agencies, democratically transparent and grounded on confidentiality, as a conceptual link between the massive theoretical undertaking of the ‘After Neurath’ project, geared on the organization of knowledge and the relevance of universalist models, and ‘nu monument’, a research, lecture and exhibition process that attached itself via theoretical and ‘sculptural’ tentacles to urgent questions of recent memory and communality. These initiatives interrogated, from a variety of angles, the complementary processes that organize public space, its symbolic trajectories and the circulation of information defining it. Looking at the Otto Neurath episode (1920s and ‘30s) as foundation for the age of connectedness, or discussing the obsolete genre of monumentality as one of the keys to understand how (ideological) conflict is muted or negotiated, both projects historicized the contemporary, and engaged our emergent past with the instruments of a subtler critique. The discussion was also localized, as The Hague is the backdrop against which Stroom tests new ideas. If we would, as Stroom might, shift the perspective from the emergent past to the immediate future, we would have to ask how art institutions will revise their position and

verspreiding van informatie die haar definieert, inrichten. Doordat zij de periode waarin Otto Neurath actief was (jaren 20 en 30 van de vorige eeuw) opvatte als een grondslag voor de huidige tijd van verbondenheid, respectievelijk het genre van monumentaliteit, dat zichzelf overleefd heeft, behandelde als een van de sleutels om tot een begrip te komen van hoe (ideologische) strijd wordt afgezwakt of gepasseerd, slaagden beide projecten erin het hedendaagse te historiseren en ons recent verleden te analyseren met een kritisch stelsel dat subtieler is dan het gebruikelijke. Wanneer wij, zoals Stroom dat misschien zou kunnen doen, het perspectief verschuiven van het recente verleden naar de nabije toekomst, dan zouden we onszelf moeten afvragen hoe kunstinstellingen hun positie en strategieën zullen herzien in en door de huidige economische crisis, hoe zij het publiek en de onderwerpen van de crisis zullen betrekken in deze herziening en hoe zij zich precies het grotere publieke doel voorstellen waar deze individuen zich aan zullen wijden in deze voorspelbaar trieste tijden. Ironisch genoeg hebben we nu gelegenheid om het hedendaagse failliet en wantrouwen af te zetten tegen de koortsachtige, niet te onderdrukken woekering van de kunstwereld in de voorgaande jaren, en om de duurzaamheid van waar wij mee bezig zijn te overdenken. Een crisis gaat verder dan het disfunctioneren van een economisch bestel – het moet worden gezien als een systeem van collectief uitstel, waar de toegang tot of recht op middelen van individuele personen tot nader bericht kan worden geweigerd of uitgesteld, en waar gemeenschapszin eerder voortkomt uit kwetsbaarheid en verlies dan uit het najagen van overeenkomende belangen of collectief welbehagen. Als er ook maar iets waar is van wat hierboven is uiteengezet, zal Stroom Den Haag de institutionele creativiteit vinden om haar lastige toekomst de baas te worden. Het zou wel eens een gunstige plek kunnen zijn om tot een nieuwe voorstelling van de toekomst te komen.

strategies in and through the current economic recession, how they will engage the citizens and subjects of the crisis, how they will imagine the grander public cause these individuals would embark upon in predictably dismal times. Perversely, this is an opportunity to contrast today’s bankruptcy and mistrust to the feverish, glamorously irrepressible proliferation of the art world in the years before, to rethink the sustainability of what we are doing. Beyond economic malfunction, a crisis is a regime of collective suspension, where individuals’ access or entitlement to resources can be denied or deferred until further notice, and where communality stems from vulnerability and loss, rather than the pursuit of convergent purposes and collective well-being. If there is any truth to what was suggested here, Stroom Den Haag will find the resources of institutional creativity for the difficult terrain ahead. It might be an auspicious place to imagine the future.

Accent #1

Nu monument

Een instelling als Stroom die zich onder meer bezighoudt met kunst in de openbare ruimte moet voortdurend de relatie tussen ontwikkelingen in de actuele kunst, de maatschappij en de status van de openbare ruimte aan een kritische blik onderwerpen.

Het monument vormt het historisch precedent voor uitingen van hedendaagse kunst in onze stedelijke omgeving. Volgens kunstenaar en criticus Calin Dan bestaat een monument alleen bij de gratie van de openbare ruimte waar het 'ten tonele' wordt gevoerd. De openbare ruimte is, in zijn woorden, een lege huls die wacht tot er monumenten tot stand komen, die 'monumentale activiteit' uitlokt, die anders onopvallende gebeurtenissen een monumentaal perspectief geeft.

Wordt daarmee elke uiting van actuele kunst in de openbare ruimte een monument? Kan hedendaagse kunst een functie hebben in het creëren en onderhouden van collectief bewustzijn; in het herinneren, herdenken of zelfs verheerlijken van personen of gebeurtenissen? Kan zij bevolkingsgroepen samenbrengen? Kan zij werkelijk betekenis geven aan openbaarheid?

Laat de complexiteit van de samenleving, de overvloedige beschikbaarheid van informatie, de mondigheid van de burger überhaupt nog eenduidigheid en autoriteit toe? Of moet elk kunstwerk dat een maatschappelijke aanspraak maakt als monument juist complexiteit, tegenstrijdigheden, dynamiek, fragmentatie kunnen incorporeren?

De vraag of actuele kunst (nog) in staat is om monumenten voort te brengen stelt ons in staat om onze gedachten over de relatie tussen visuele cultuur en openbaarheid aan te scherpen. Daarin ligt, ons inziens, het belang van het programma 'nu monument', dat in 2008 onder meer een lezing van Hans van Houwelingen, de educatieve workshop 'NAbeeld Willem II', 'Werkplaats Thorbecke' en de tentoonstelling 'Since we last spoke about monuments' omvatte.

Lezing Hans van Houwelingen

23 januari 2008

Kunstenaar Hans van Houwelingen (1957) staat bekend om zijn veelzijdige en kritische blik op kunst in de openbare ruimte en op de samenleving, zijn provocerende houding ten aanzien van de cultuurpolitiek, én om de vele, soms geruchtmakende projecten die hij in de openbare ruimte realiseerde. Hij neemt regelmatig deel aan tentoonstellingen in binnen- en buitenland, realiseert kunstprojecten in of zonder opdracht, en is publicist. De monografie 'STIFF, Hans van Houwelingen vs. Public Art' (Artimo, 2004) biedt een zeer uitgebreid overzicht van zijn werken.

Van Houwelingen lichtte de achtergrond van zijn werk en zijn aspiraties toe. Daarbij was er met name aandacht voor de noodzaak tot, betekenis van en mogelijkheden voor het hedendaags monument.

NAbeeld Willem II. Monument voor de nieuwe Nederlander, workshop i.s.m. stichting ArteSwa o.l.v. André Kruysen 12 februari t/m 7 maart 2008 projectruimte Toussaintkade 55

In 2007 organiseerde Stroom de workshop 'NAbeeld Willem II' in samenwerking met Instituto Buena Bista (Curaçao) en stichting ArteSwa (Nederland). Om deze workshop niet slechts een incident te laten zijn, en er inhoudelijk meer uit te kunnen putten, entameerden Stroom en ArteSwa de workshop 'Monument voor de nieuwe Nederlander'. Het scheppen van een monument voor iemand die zijn leven in dit land nog moet gaan vormgeven leek Stroom een goed uitgangspunt voor een workshop. Nieuwe Nederlanders en middelbare scholieren vormen uiteenlopende ideeën over hun toekomst in dit land.

De workshop had twee doelstellingen: het met elkaar delen van verschillende denkbelden en meningen opdat er een dialoog en wederzijds begrip ontstaat tussen twee groepen uit de samenleving die op het eerste gezicht niet veel met elkaar te maken lijken te hebben. En het maken van een fysiek werk dat zou kunnen worden tentoongesteld. De workshop stond onder leiding van kunstenaar André Kruysen en

NAbeeld Willem II workshop

richtte zich op leerlingen van het voortgezet onderwijs, in combinatie met de zogenoemde Nieuwe Nederlanders. Zij kunnen immers met zekere afstand naar Nederland kijken, en hopelijk in zowel sociaal-maatschappelijke als economische zin, uitdrukking geven aan hun ideeën. Als nieuwkomers namen vrouwen deel die door hun begeleiders de mogelijkheid werd geboden om in plaats van het volgen van een taalles aan de workshop mee te doen.

Werkplaats Thorbecke

Eind 2007 bekrachtigde de Haagse gemeenteraad het initiatiefvoorstel voor een standbeeld van Johan Rudolph Thorbecke (1798-1872), de grondlegger van de Nederlandse parlementaire democratie. Initiatiefnemer, Thessa Oosterholt (raadslid, VVD), benadrukte in haar voorstel dat het beeld herkenbaar en van waardige kwaliteit moest zijn. Deze en enkele impliciete aannames uit het voorstel prikkelden ons. Kennelijk is hedendaagse kunst in de algemene opinie nog steeds synoniem aan abstractie en ontoegankelijkheid? En wat wordt bedoeld met herkenbaarheid: de gestalte of het gelaat van de persoon Thorbecke, de staatsman Thorbecke, de revolutionair Thorbecke, de verbeelding van zijn gedachtegoed? En voor wie: de Hagenaar,

de politiek bewuste burger, nieuwe burger, de toerist, passant? Het zijn interessante vragen die bij het realiseren van zo'n belangrijk standbeeld niet onbeantwoord kunnen blijven. Daarom nodigde Stroom een aantal betrokkenen uit de politieke en culturele wereld uit om hierop te reflecteren.

Activiteiten

Tafelgesprek Thorbecke 25 maart 2008

De deelnemers aan het Tafelgesprek waren:

Thessa Oosterholt, *gemeenteraadslid VVD, initiatiefnemer Thorbecke monument*

Hans van Houwelingen, *kunstenaar, deelnemer Werkplaats Thorbecke*

Florian Göttke, *kunstenaar, deelnemer Werkplaats Thorbecke*

Gerlinde Schuller, *kunstenaar, deelnemer Werkplaats Thorbecke*

André Kruysen, *kunstenaar, deelnemer Werkplaats Thorbecke*

Thera Konvalinka, *beleidsambtenaar Dienst OCW, gemeente Den Haag*

Marco van Baalen, *conservator Haags Historisch Museum*

Willem Breedveld, *voorzitter Thorbecke Stichting*

Jan Wijle, *hoofd Kunst in de Openbare Ruimte / Architectuur, Stroom Den Haag*

Peter de Rooden, *inhoudelijk medewerker Kunst in de Openbare Ruimte, Stroom Den Haag*

Arno van Roosmalen, *directeur Stroom Den Haag*

Marinemonument Mari Andriessen

Onderzoek en presentatie van André Kruysen naar de geschiedenis van het monument in Den Haag maart/april 2008

In het verlengde van eerdergenoemde workshop verrichtte André Kruysen in opdracht van Stroom onderzoek naar de geschiedenis van het monument in Den Haag. Het onderzoek stuurde aan op een analyse van zes monumenten: Marinemonument van Mari Andriessen in Scheveningen; Schevenings Vissersmonument van Gerard Bakker; Monument voor Koningin Wilhelmina van Charlotte van Pallandt; Monument voor Willem van Oranje van Emile de Nieuwerkercke; Monument voor Pieter Jelles Troelstra van Piet Esser; Monument voor Jan Toorop van John Rädecker. Deze kunstwerken werden door middel van grote fotoprints (fotografie Arnd Bijleveld) en een uitgebreide tekstuele toelichting in de entree ruimte van Stroom gepresenteerd. De presentatie vormde een soort essay waarin artistieke vorm, betekenis, locatie, maatschappelijk draagvlak en 'werking' van verschillende monumenten met elkaar in verband werden gebracht.

Presentatie

Werkplaats Thorbecke, visies op een nieuw monument

18 oktober t/m 7 december 2008

Onder de noemer 'Werkplaats Thorbecke' nodigde Stroom kunstenaars uit, die in hun oeuvre regelmatig met de relatie macht/beeld, monument, kunst en stedelijkheid bezig zijn, om hun visie te geven op een hedendaags monument voor

Thorbecke: Florian Göttke (Amsterdam), Hans van Houwelingen (Amsterdam), André Kruysen (Den Haag) en Gerlinde Schuller (Amsterdam).

De vier kunstenaars formuleerden hun waardevolle ideeën in vier elkaar

aanvullende documenten: 'Concept voor een standbeeld voor J.R. Thorbecke' (Florian Göttke), 'Gedane zaken nemen keer!' (Hans van Houwelingen), 'Plek is betekenis' (André Kruysen) en 'Wees moedig!' (Gerlinde Schuller). In de voorstellen worden onder meer een cultuurhistorisch kader van 'het monumentale' beschreven, locatie analyse gemaakt, mogelijkheden tot actualisering verkend, politieke en maatschappelijke kaders geformuleerd.

Opvallend was dat de

kunstenaars in hun visie bijna unaniem waren over de locatie (in of rondom het regeringscentrum – Binnenhof), over de wenselijkheid van een referentie aan het Thorbecke monument in Amsterdam, en over de noodzaak om de persoon en/of zijn gedachtegoed periodiek te actualiseren (d.m.v. een rituele handeling, formeel programma of maatschappelijke discussie). Op basis van de documenten en in samenspraak met de kunstenaars stelde curator Mihnea Mircan de documentaire presentatie 'Werkplaats Thorbecke' samen met de bijdragen van de kunstenaars tegen de achtergrond van enkele bestaande werken van hun hand. Het ging nadrukkelijk om visies die elkaar op vele punten aanvulden en de basis vormden voor een eventuele opdrachtformulering.

Since we last spoke about monuments

14 september t/m 9 november 2008

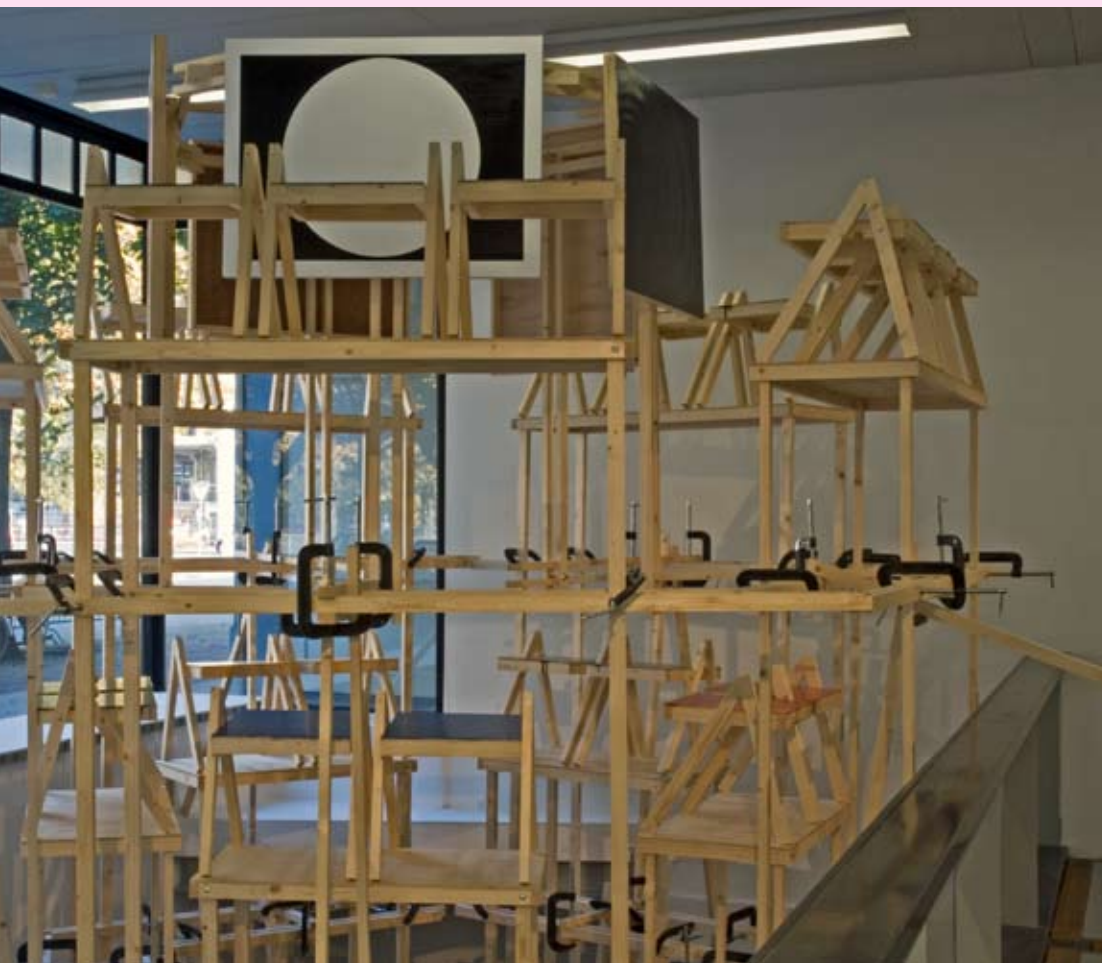
Hogewal 1-9, curator: Mihnea Mircan

Zoals Mihnea Mircan in de begeleidende brochure schrijft "is de tentoonstelling geen verzameling modellen voor openbare sculpturen. Het is een blik op de recente geschiedenis vanuit een standpunt – dat van monumenten – dat over het algemeen is voorbehouden aan absolute visies op het verleden in plaats van de bevraging daarvan. De tentoonstelling brengt kritische standpunten bij elkaar over de relatie tussen monumentaliteit, ons gebruik van de herinnering en onze ideologische onrust." Mircan onderzoekt tegenspraak die in monumenten is ingebouwd, tegenstrijdig gebruik van monumenten en ook de mogelijkheid van een monument om tegenstrijdigheid te integreren: verschil van mening, afwijkende doelstellingen en verbeeldingskracht. Er wordt gestreefd naar de visualisering van een complex monument voor een gecompliceerde stand van zaken – politiek, sociaal of cultureel. 'Since we last spoke about monuments' komt voort uit een verlan-

Werkplaats Thorbecke Hans van Houwelingen

Since we last spoke about monuments Alon Levin

gen om de symbolische werking van monumenten te verstoren. De getoonde werken stellen de politieke en culturele mechanismen waar monumenten op berusten ter discussie, de noodzaak en legitimiteit daarvan, hun gedrag en de gemeenschappelijke verschijningen waar ze voor staan. Door de hele tentoonstelling heen maakt het woord 'monument' dubieuze aanspraken op de waarheid. Het beweegt tussen overbodigheid, gemeenschappelijkheid, vertekening van de geschiedenis en nieuwe manieren om geschiedenis te schrijven, tussen de vernietigende werking van populisme en politiek protest, of de schijnbare soevereiniteit van de hedendaagse kunst. Het 'monument' heeft minder te maken met brons of steen dan met de overwinningen, hiaten of verliezen die monumentale plekken vandaag de dag verdienen en waar het publiek zich mee uiteen kan zetten. 'Since we last spoke about monuments' bestond uit bijdragen van Azra Aksamija (AT), Matthew Buckingham (VS), Sam Durant (VS), Office KGDVS (B), Hans van Houwelingen (NL), Irwin (SLO), Alon Levin (NL), Metahaven (NL), Ciprian Muresan (RO), Tom Nicholson (AU), Jonas Staal & Vincent van Gerven Oei (NL), Mona Vatamanu & Florin Tudor (RO).

Mihnea Mircan (RO, 1976) was o.m. curator van de tentoonstelling 'Low-Budget Monuments' in het Roemeense Paviljoen op de Biënnale van Venetië. Hij schrijft voor diverse catalogi, publicaties en tijdschriften. Tot en met december 2008 verbleef hij op uitnodiging van Kosmopolis als *curator in residence* in Den Haag.

Activiteit

Lezing Sam Durant 'Is destruction creative? A discussion of the Defaced Monuments project'

1 oktober 2008

Sam Durant nam als één van de kunstenaars deel aan de tentoonstelling 'Since we last spoke about monuments'. In het oeuvre van deze Amerikaanse kunstenaar vormt het monument een terugkerend motief. Voor de tentoonstelling toonde hij voor het eerst materiaal uit het project 'Defaced monuments'. Deze database bestaat uit een groeiend digitaal archief van standbeelden, sculpturen, gedenktekens, bakens en monumenten die al dan niet opzettelijk zijn veranderd, beschadigd of vernietigd als politiek statement of tijdens een politiek protest. In zijn lezing ging Sam Durant uitvoerig in op 'Defaced Monuments', en gaf hij zijn visie op de (on)mogelijkheid van het hedendaagse monument.

Sam Durant (1961) richt zich met name op historische, maatschappelijke en politieke onderwerpen, en wordt daarbij gevoed door een kritische houding ten aanzien van de Verenigde Staten. Recent viel zijn bijdrage aan de tentoonstelling 'Memorial to the Iraq War' (2007, ICA, Londen) op: 'Proposal for Iraq War Memorial, Symbolic Transposition of effects of war in Iraq to the U.S. and England'. In 2005 presenteerde hij in de Paula Cooper Gallery in New York zijn 'Proposal for White and Indian Dead Monuments Transposition, Washington D.C.'

Defaced monuments project Sam Durant

Spin-off

Maastrichtsestraat

Bij de voorbereiding van een straatfeest in de Maastrichtsestraat in Den Haag werd duidelijk dat er in één nacht in de Tweede Wereldoorlog 16 Joodse gezinnen zijn gedeporteerd. Die wetenschap veroorzaakte een enorme schok bij de bewoners die de behoefte voelden daar iets mee te doen. Zij meldden zich in 2008 voor advies bij Stroom. Mihnea Mircan werd gevraagd de opdrachtformulering en de eerste selectie van kunstenaars te begeleiden. In de loop van het jaar werd aan Leontine Lieffering, Jonas Staal en Ida van der Lee gevraagd een voorstel te formuleren. Het bijzondere aan het initiatief van de Maastrichtsestraat is dat het door een groep burgers is gestart, die zich aan de opdracht committeert. Er is geen enkele (politieke) bijbedoeling die de urgentie bepaalt.

Workshops KABK door Mihnea Mircan, 2008
Advisering Mihnea Mircan bij reconstructie 'Horse Power', Koningsplein, Den Haag, 2008

Programma

Beeldende Kunst

en Architectuur

In het programma hieronder zijn achtereenvolgens tentoonstellingen, presentaties, lezingen en debatten, overige activiteiten en educatieve projecten elk in chronologische volgorde opgenomen. Om de samenhang tussen verschillende elementen uit ons programma aan te geven zijn deze, waar dit van toepassing is, in onderling verband en met de eventuele doorwerking (spin-off) daarvan beschreven.

Tentoonstellingen

In de tentoonstellingsruimte aan de Hogewal richt de programmering zich op beeldende kunst, architectuur en vormgeving, die zich in de meest brede zin verhouden tot de stad en de openbaarheid. De projectruimte aan de Toussaintkade 55, een voormalige broodfabriek, functioneerde als een plek voor onderzoek en experiment. Stroom zag zich echter door inhoudelijke, financiële en praktische omstandigheden genoodzaakt om de programmering daar aan het eind van 2008 stop te zetten en daarmee de altijd vruchtbare en plezierige samenwerking met kunstenaarsinitiatief Quartair te beëindigen.

Eilandenrijk Philip Akkerman

'Eilandenrijk. Een zoektocht naar de culturele ziel van Den Haag' 2 december 2007 t/m 27 januari 2008
Hogewal 1-9, curator: Gerrit Jan de Rook, vormgeving: Typotheque (Johanna en Peter Bilak)

Den Haag is een stad aan zee. Deze bijzondere locatie heeft niet alleen consequenties voor licht en lucht maar wellicht ook voor het karakter van de Hagenaar. Den Haag is gevormd door ambtenarij en diplomatie. Toch is er ook sprake van scherpe tegenstellingen en combineert de stad diverse sferen. Dat geldt ook voor de kunst. De tentoonstelling 'Eilandenrijk' wilde de culturele archipel verkennen die Den Haag is en de artistieke witte plekken in kaart brengen. Na de zoektocht konden we signaleren dat de stad diverse opmerkelijke culturele schatten herbergt en dat de diversiteit groot is.

Gerrit Jan de Rook is een groot kenner van de moderne en hedendaagse kunst in Den Haag. Hij heeft 'Eilandenrijk' gestructureerd als een opeenvolging van kabinetten waarin telkens twee 'bewoners' met elkaar in dialoog gingen door middel van kunstwerken, collecties, persoonlijke fascinaties en herinneringen. Deze duo's waren Diederik Gerlach, Cor Gout; Willem Hussem, Pieter Ouborg; J.W.E. Buijs, Sjoerd Schamhart; Marcel van Eeden, J. van Oudshoorn; Livinus van de Bundt, Marius Quee; Orez Mobiel, Jan Goeting; Philip Akkerman, Jos Smits; Haagse underground 1965-1975, Stichting Maldoror.

Behalve van de hierboven genoemde deelnemers was ook werk te zien van Hermanus Berserik, Wim Beuning, Nic Blans, Heinrich Campendonk,

Paul Combrink, Rein Draijer, Jurjen de Haan, Hans Houwing, Jacoba van Heemskerck, Hannah Höch, Ho-Kan, Karlo K., Yayoi Kusama, Sigurd Leeder, Godfried Lonis, Henk Munnik, Karel de Nerée tot Babberich, Oskar Nerlinger, Etie van Rees, Willem Rozendaal, Jan Schoonhoven, Lothar Schreijer, Wim Sinemus, Jan Smejkal, Hans J. Spesshardt, Teruyuki Tsubouchi, Will Tweehuysen, Gerard Verdijk, Henk Voskuyl en Richard Ziegler.

Tijdens de opening vond tevens de presentatie plaats van het boek 'Den Haag Ontijdelijk' van Diederik Gerlach (tekeningen) en Cor Gout (tekst), Philip Peters (begeleidend essay) en Klaus Baumgärtner (vormgeving).

Activiteiten

Stroom Travel 'Den Haag, archief van herinneringen' o.l.v. Cor Gout

16 december 2007

Auteur, chroniqueur en muzikant Cor Gout heeft in liedjes, gedichten en verhalen over Den Haag de ziel van diverse locaties proberen te doorgronden. Hij hanteerde zijn Stroom Travel als een poging zijn Haagse beschrijvingen en verdichtingen uit te breiden met verhalen van anderen, namelijk de deelnemers aan de reis, waaronder enkele speciaal genodigden, en ze daaraan te toetsen. Er werden uitstapjes gemaakt naar de Passage, ijssalon Florencia, Dansschool Van der Meulen-Wesseling, de plek van de vroegere Haagse Dierentuin (waar zich nu het Provinciehuis bevindt), de Scheveningseweg.

Lezingen Chris Rehorst over J.W.J. Buijs en Jan van Huizen over Sjoerd Schamhart

9 januari 2008

Jan Buijs en Sjoerd Schamhart, beiden architect, waren belangrijke kunstverzamelaars. Door persoonlijke en intensieve contacten met kunstenaars verscherpten zij hun blik op de samenleving en op het eigen werk. In de lezingen van Chris Rehorst en Jan van Huizen werd vooral duidelijk dat Buijs en Schamhart door de bewuste aansluiting die zij vanuit de architectuur zochten met de beeldende kunst, een grensoverschrijdende bijdrage leverden aan het kunstzinnige klimaat van de stad.

Circus Rijnz Christien Rijnsdorp

16 december 2007 t/m 3 februari 2008

projectruimte Toussaintkade 55

De beelden van de Haagse kunstenaar Christien Rijnsdorp die aan het eind van de jaren tachtig zijn ontstaan, zou je als levende organismen kunnen herkennen, zonder dat precies valt te duiden met wat voor wezens je te maken hebt. Vaak zijn het worm- of larveachtige vormen met wulpse plooien, die verward lijken in een groei- of voortplantingsproces. Meestal staan of liggen ze in groepjes bij elkaar als een kleine kudde anonieme wezens. 'Circus Rijnz' manifesteerde zich als een wervelende show, waarin de eeuwige strijd met de eigen beperkingen een hoofdrol speelde. De figuren die Christien Rijnsdorp de laatste jaren verbeeldt lijken steeds explicieter op dieren, die echter verre van perfect zijn. Ze missen ledematen of hebben zelfs geen kop. Het blijven echter wel steeds archetypische, vaak knolachtige vormen. Door hun onaanzienlijke, kwetsbare uiterlijk en hun onbeholpen houdingen wekken ze bij de toeschouwer direct sympathie. In 'Circus Rijnz' deelden ze voor een eenmalig optreden de piste, waar ze met aandoenlijke onbeholpenheid

Circus Rijnz Christien Rijnsdorp

hun kunstjes opvoerden, worstelend met hun tekortkomingen. Christien Rijnsdorp (1951) realiseerde dit verslagjaar in opdracht van Stroom het sokkelbeeld 'De Hef' dat inmiddels deel uitmaakt van de Beeldengalerij naar een idee van Peter Struycken in het centrum van Den Haag (zie p. 44).

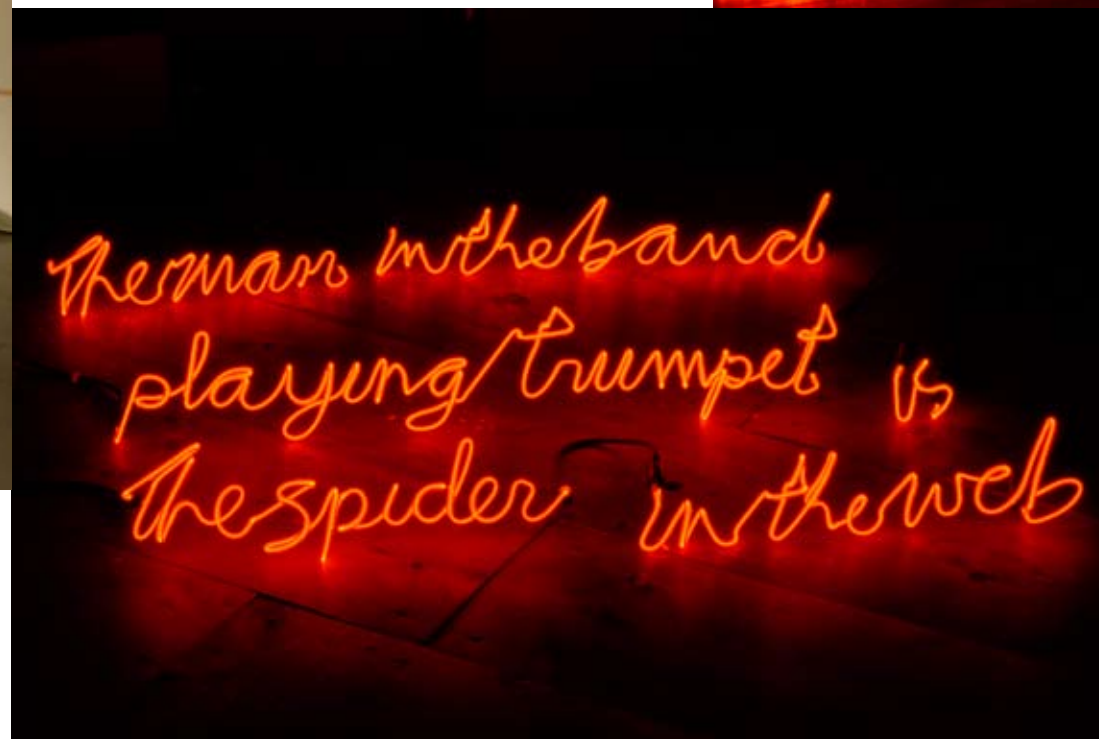
After Neurath: The Global Polis
10 februari t/m 6 april 2008 Hogewal 1-9,
curator: Nader Vossoughian,
vormgeving: Project Projects, N.Y.

Zie Accent #2 'After Neurath', p. 36

Article 12 Jill Magid *20 april t/m 15 juni 2008*
Hogewal 1-9, i.s.m. Huib Haye van der Werf

In 2005 moesten het gebouw en de kantoren van de Algemene Inlichtingen en Veiligheids Dienst (AIVD) in Zoetermeer worden gerenoveerd. Deze renovatie betekende dat er gebruik zou worden gemaakt van de percentageregeling voor kunst in publieke gebouwen. De AIVD greep deze gelegenheid aan om de beeldvorming van de eigen organisatie in de maatschappij te verbeteren of, zoals men het in de

omschrijving van de kunstopdracht heeft verwoord, 'om de AIVD een menselijk gezicht te geven'. De opdracht werd gegeven aan Jill Magid. Voor haar project nam ze de afgelopen drie jaar talloze interviews af met werknemers van de AIVD. Deze gesprekken vonden plaats in bars en onopvallende openbare ruimtes. Via deze ontmoetingen wilde Jill Magid persoonlijke gegevens over de werknemers verzamelen en deze informatie gebruiken om het gezicht van de organisatie te bepalen. Het resultaat van deze interviews was te zien in een serie nieuwe werken die werden geëxposeerd bij Stroom. Gevoelige details, intimiteiten

Article 12 Jill Magid

en menselijke karaktertrekken waren verzameld en werden getoond op vloeren en muren. Elk werk in de tentoonstelling liet een specifiek kenmerk van de deelnemende AIVD werknemers zien, maar hun identiteit werd nooit volledig onthuld. Aangezien de opening van de tentoonstelling bij Stroom praktisch samenviel met de opening van het gerenoveerde AIVD gebouw, en één van de werken van Jill Magid op beide locaties aanwezig was, vormde Stroom als het ware een tijdelijke onderafdeling van de AIVD, en vice versa. De Amerikaanse kunstenaar Jill Magid (1973) zoekt een intieme relatie met onpersoonlijke structuren. Zij is gefascineerd door verborgen informatie, openbaarheid als bestaansvoorwaarde en door intimiteit in relatie tot macht, manipulatie en observatie. Als kunstenaar gaat ze een hechte band aan met de individuen die zij als onderwerp kiest. Deze verbintenis ontwikkelt zich vaak tot een intens, persoonlijk onderzoek van haar onderwerp en de organisatie waar deze deel van uitmaakt.

Activiteiten

Lezing Jill Magid 4 juni 2008

Jill Magid ging in op de achtergrond van haar kunstenaarspraktijk en sprak, behalve over 'Article 12', ook over haar recente werken 'Evidence Locker', 'Lincoln Ocean Victor Eddy', en 'Auto Portrait Pending'.

Spin-off

Filmpresentatie 'The Wizard of Oz', Jill Magid i.s.m. Den Haag Sculptuur,

14 juni 2008

In verband met de tentoonstelling 'Freedom' werden enkele kunstenaars door Stichting Den Haag Sculptuur uitgenodigd om een filmprogramma samen te stellen voor de Pathé bioscoop. Jill Magid had 'The Wizard of Oz' willen vertonen. Helaas bleek dit om praktische redenen onhaalbaar. Magid nam daarom het initiatief om de door haar verkozen film in kleine setting (en vanaf DVD) bij Stroom te vertonen.

Tentoonstelling Jill Magid 'The Thicker The Glass', Galerie Yvon Lambert, Parijs,

3 januari t/m 7 maart 2009

De neonwerken getiteld 'I Can Burn Your Face' waren hier opnieuw te zien.

After Neurath: A Safe Place - International System of Disaster Pictograms

Derk Dumbar 29 juni t/m 31 augustus 2008

Hogewal 1-9

Zie Accent #2 'After Neurath', p. 36

Since we last spoke about monuments

14 september t/m 9 november 2008

Hogewal 1-9, curator: Mihnea Mircan

Zie Accent #1 'nu monument', p. 10

Concrete without Essence

Angeline Dekker

19 oktober t/m 30 november 2008

projectruimte Toussaintkade 55

Transformeren, ontmantelen en bedekken zijn voor Angeline Dekker (1967) sleutelbegrippen. Ze werkt bij voorkeur in leegstaande panden waar ze wanden, vloeren en deuren loswrikt om daarmee vaak kwetsbare constructies te bouwen. Angeline Dekker beschouwt gebouwen als entiteiten die onderhevig zijn aan de tijd, aan sterfelijkheid. Middels haar werken en ingrepen in de bestaande ruimte, tracht ze de schijn van stabiliteit weg te nemen en maakt ze de vergankelijkheid van de onveranderlijk geachte architectuur ervaarbaar.

Niet zozeer om een proces van verval te openbaren, maar om het gebouw beleefbaar te maken als een 'groteske delicatessen'.

Bij de installatie 'Concrete without Essence' maakte ze gebruik van de architectonische setting om te reflecteren op de manieren waarop mensen met de onzekerheid van het bestaan omgaan. Ook schijnbaar monumentale structuren zijn vergankelijk. Dekker's installatie sloot in dat opzicht aan bij de tentoonstelling 'Since we last spoke about monuments'. Beide gingen over het verstrijken van de tijd in relatie tot constructies (gebouwen, monumenten) die de tijd lijken te kunnen bedwingen.

For the First and the Second Time

Stroom Premium toekenningen 2007

23 november 2008 t/m 4 januari 2009

Contemporary Art Centre (CAC), Vilnius

(LT), curatoren: Virginija Januškevičiūtė

en Valentinas Klimašauskas

Zie Accent #3 'Stimulerende activiteiten voor Haagse kunstenaars', p. 51

Concrete without Essence Angeline Dekker

All things pass

Mark Pimlott

30 november 2008

t/m 1 februari 2009

Hogewal 1-9

Met de tentoonstelling 'All things pass' presenteerde Stroom foto's en films van de kunstenaar, ontwerper en auteur Mark Pimlott. Zijn praktijk beslaat beeldende kunst en architectuur. Foto's staan centraal in zijn werk en maken deel uit van een doorlopend en belangwekkend project waar Pimlott sinds 1988, en onbewust al sinds 1970, aan werkt. De werken zijn een weergave van Pimlott's fascinatie voor plekken en voorwerpen, voor toevallige en gemeenschappelijke relaties binnen de stedelijke omgeving, en betekenisgeving. Ze verschaffen inzicht in zijn observaties en gedachten en zijn tevens op te vatten als op zichzelf staande beelden. Het zijn reacties op een vluchtige waarneming van de werkelijkheid, zoals deze besloten ligt in de vormgeving en rangschikking van ruimten en objecten die Pimlott als representaties beschouwt. In zijn foto's stuit de beschouwer vaak op verlaten plekken waar men zich bewust kan worden van zijn of haar plaats in de wereld en waar men zich voor kan stellen anderen te ontmoeten. 'All things pass' bestond uit een selectie die Mark Pimlott speciaal voor de tentoonstelling bij Stroom maakte.

Activiteiten

Lezing Mark Pimlott 28 januari 2009

Mark Pimlott gaf een lezing over de foto's in zijn tentoonstelling 'All things pass'. Pimlott besprak zijn werk in de context van dat van andere fotografen die fotografie gebruiken als een instrument om 'de ander' of de Wereld te ontmoeten. Het belang van tijd, aandacht en stilte zijn gemeenschappelijke kenmerken, evenals open plekken in het landschap waardoor onderwerp en beschouwer een relatie kunnen aangaan. Mark Pimlott (1951) is opgeleid als architect en heeft zich in de afgelopen decennia internationaal gemanifesteerd als beeldend kunstenaar, (interieur-)architect, auteur en fotograaf. Hij schreef vele artikelen in vaktijdschriften en is auteur van enkele boeken, waaronder 'Without and within' (2007) en het fotoboek 'All things pass' dat in 2009 bij episode publishers in Rotterdam verschijnt. Momenteel is hij als 'senior lecturer' Architectuur (interieur) verbonden aan de TU Delft

All things pass Mark Pimlott

Presentaties

De kleinschalige tentoonstellingen, *tabletop* en documentaire presentaties in de entreeruimte van Stroom, exposities in de etalage van de bibliotheek zijn samengebracht onder de noemer 'Presentaties'.

Ondertussen

Zie Accent #3 'Stimulerende Activiteiten voor Haagse kunstenaars', p. 52

Bibliotheek

Kennis en informatie verzamelen en doorgeven is van groot belang om het draagvlak voor beeldende kunst, architectuur en vormgeving te vergroten. De boeken en tijdschriften in de bibliotheek geven de bezoeker de mogelijkheid om zich te verdiepen in de achtergronden en de omgeving waaruit kunst voortkomt. Zo ontstaat er een vruchtbare wisselwerking tussen praktijk en theorie. Kunstenaars, studenten en

belangstellenden uit het hele land maken gebruik van de mogelijkheden die de bibliotheek van Stroom biedt. In de etalage van de bibliotheek zijn regelmatig unieke presentaties te zien naar aanleiding van nieuw verschenen publicaties van kunstenaars, architecten of vormgevers. De installaties die dag en nacht te zien zijn communiceren met een publiek van toevallige voorbijgangers. Zo wordt de aandacht voor de desbetreffende publicatie alsmede voor de bibliotheek versterkt.

'Still Growing/Stil Groeien', Zeger Reyers, 19 december 2007 t/m 15 januari 2008

Etalage n.a.v. de nieuwe publicatie van Ouborg Prijs winnaar Zeger Reyers. Samenstelling: Cas Marks (Studio Renate Boere).

'Otto Neurath. The language of the Global Polis', Nader Vossoughian, maart 2008

Etalage n.a.v. de publicatie bij de tentoonstelling 'After Neurath: The Global Polis'.

'Ferdi Hortisculpturen', Ferdi Jansen, 4 t/m 27 april 2008

Etalage n.a.v. de nieuwe publicatie 'Ferdi, Hortisculpturen' (een overzicht van het werk van Ferdi samengesteld door de familie Tajiri).

Onomatopee, 2 juni t/m 6 juli 2008

Presentatie van boeken en kleine uitgaven van Onomatopee (Eindhoven/ Amsterdam), een uitgeverij van publicaties op het gebied van o.a. kunst, poëzie en typografie. Onomatopee is opgezet door Remco van Bladel, grafisch vormgever en muzikant, en Freek Lomme, curator, schrijver en dichter.

Harold de Bree, 21 augustus t/m 14 september 2008

Etalage ingericht door de Haagse kunstenaar Harold de Bree in verband met zijn deelname aan Manifesta (Europese biënnale voor hedendaagse kunst) in Bolzano (I). Voor Manifesta 7 heeft hij in hout een 27 meter lange M 1 Bailey Bridge nagebouwd, zoals deze in 1943 voor het eerst door de geallieerde troepen werd ingezet.

'TL/Tijdlamp', Barbara Visser, oktober t/m december 2008

Etalage n.a.v. de verschijning van multiple en publicatie 'TL/Tijdlamp', een kunstwerk in oplage voor 18 Haagse scholen.

InLoop/EnTry

De entreeruimte van Stroom is multifunctioneel. Er vinden lezingen, debatten, exposities, (boek)presentaties, workshops en expertmeetings plaats. Overdag kan het worden opgevat als een ruimtelijk katern met korte rubrieken, signalelementen en verwijzingen.

Dossier Den Haag

Presentaties van Haagse kunstenaars parallel aan een tentoonstelling of project elders.

- **Ditte de Neef**, n.a.v. haar tentoonstelling 'In situ' bij Moira Expositieruimte Utrecht, maart/april 2008
- **Kim De Ruyscher 'Nomad Space'**, n.a.v. een *site-specific* werk in de zuilenzaal van Kunsteyen in Alkmaar, mei/juni 2008
- **Johan Nieuwenhuize**, n.a.v. de tentoonstelling 'JE M'AIME' bij galerie Van Kranendonk in Den Haag, juli/augustus 2008
- **Jean van Wijk**, n.a.v. de tentoonstelling 'Common Ground' bij de Southern Alberta Art Gallery in Lethbridge (CA), september/oktober 2008

Hemels Gewelf James Turrell

Den Haag in vorm

Onze stad kent vormgevers op velerlei terrein. Om daar meer bekendheid aan te geven presenteert Stroom Haags ontwerp.

- **Dennis Slootweg**, installatie van één van zijn industriële kroonluchters, een opmerkelijke combinatie van plaatmateriaal en kristal, *januari/februari 2008*
- **Karin Mientjes**, compliceerde als grafisch vormgever de functionaliteit van een vitrinetafel door een fijnmazig en gelaagd netwerk van tape, *maart/april 2008*
- **Welmer Keesmaat (KSMT Design), YVI magazine**, leestafel voor en met YVI Magazine, een door Welmer Keesmaat ontworpen nieuw Engelstalig kunstmagazine, *mei/juni 2008*
- **Eva Malschaert**, kleding- en meubelontwerp n.a.v. haar eindexamenexpositie van de KABK, *juli/augustus 2008*
- **Studio Voortman/Girod** toonde 2-D en 3-D werk dat zowel de door hen verkozen vorm als functionaliteit representeerde, *augustus/september 2008*

Stroom in de stad

Om aan de bezoekers van Stroom een idee te geven van de activiteiten in de openbare ruimte van Den Haag, wordt een project belicht.

- **De Beeldengalerij**, een presentatie van de modellen van P. Struycken; een reeks van 40 beelden in het centrum van de stad waarmee in 1993 is aangevangen, *december 2007/februari 2008*
- **nu monument**, een geselecteerd overzicht van monumenten in Den Haag door kunstenaar André Kruysen (fotografie Arnd Bijleveld, zie Accent #1 'nu monument', p. 10), *maart/april 2008*.
- **Meg Webster 'Contained Asphalt'**, presentatie i.h.k.v. de tentoonstelling 'Freedom' van Den Haag Sculptuur. Webster maakt tuinen in stedelijke omgevingen en sculpturen waarbij ze gebruik maakt van rauwe materialen, *mei/juni 2008*
- **James Turrell 'Hemels Gewelf'**, presentatie n.a.v. de restauratie van het kunstwerk dat de Amerikaanse kunstenaar elf jaar geleden in Kijkduin creëerde, *juli/augustus 2008*
- **Barbara Visser 'TL/Tijdlamp'** ontwikkelde samen met programmeur Stijn Belle en kunstenaar Koert van Mensvoort de TL/Tijdlamp, een apparaat dat kan leren van de dingen die het om zich heen waarneemt, *oktober/december 2008*

Greenspotting Haaglanden

29 september t/m 12 oktober 2008

Zie Accent #4 'Het beeld van de stad', p. 70

Werkplaats Thorbecke, visies op een nieuw

monument 18 oktober t/m 7 december 2008

Zie Accent #1 'nu monument', p. 10

Lezingen en debatten

Stroom organiseert goedbezochte lezingen en debatten. Ze zijn gratis toegankelijk en bedoeld voor een gemêleerd publiek om kennisoverdracht en idee-ontwikkeling met betrekking tot kunst, architectuur en aanverwante disciplines te stimuleren. Terugkerende onderwerpen zijn daarbij de inspiratie en praktijk van kunstenaars en architecten en thema's direct verbonden aan de tentoonstellingen van Stroom. Om beter in te kunnen spelen op de actualiteit en de flexibiliteit te behouden om in te haken op agenda's van potentiële sprekers zijn we in het afgelopen jaar afgestapt van het strenge tweewekelijkse regime op de woensdagavond.

In 2008 werden twee PITCH! lezingen georganiseerd én een middagbijeenkomst ter gelegenheid van de presentatie van de publicatie 'PITCH!'. PITCH! is een platform waarbij jonge Haagse architecten hun visie, projecten en ambities kunnen delen met geïnteresseerden binnen en buiten het eigen vakgebied. De avonden vonden plaats onder leiding van architect en filmmaker Jord den Hollander. PITCH! werd ook in 2008 weer gesponsord door woningbouwcorporatie Haag Wonen Kristal.

Naar aanleiding van de eerste reeks van tien PITCH! avonden (2005–2008) verscheen in september een publicatie die 22 bureaus presenteert in interviews en documentatie van hun werk. De publicatie bevat bijdragen van Don Murphy (VMX Architects), Bram Esser (filosoof en publicist) en Jan Brouwer (architect).

Bij het verschijnen van de publicatie is ook het concept en de vorm van de PITCH! avonden geëvalueerd. Uit die evaluatie kwamen twee zaken naar voren. Ten eerste bleek er inhoudelijk meer behoefte te bestaan aan een dialoog tussen disciplines. De praktijk van de stad is immers allang niet meer het absolute domein van de architect, maar daaraan wordt ook door wetenschappers, stedenbouwers, landschapsarchitecten, productontwerpers, kunstenaars, fotografen of filmmakers een bijdrage geleverd. Ten tweede bleek dat het aanbod van nieuwe interessante Haagse bureaus te klein is om vier keer per jaar een goede PITCH! avond op te leveren. Om deze reden is PITCH! verbreed met fotografen, schrijvers, filmers en kunstenaars die zich in hun werk verhouden tot de stedelijke omgeving. Deze interdisciplinaire opzet past goed bij de benadering van de stad die Stroom voorstaat en sluit ons inziens ook beter aan bij de huidige ontwerppraktijk.

Chris Rehorst en Jan van Huizen over de architecten J.W.J. Buijs en Sjoerd Schamhart 9 januari 2008

Lezingen in het kader van de tentoonstelling 'Eilandenrijk', zie p. 18

Hans van Houwelingen 23 januari 2008

Lezing in het kader van 'nu monument', zie Accent #1, p. 10

Klaus Overmeyer i.s.m. Laboratorium voor de Tussentijd o.l.v. Chris Keulemans 13 februari 2008

In het kader van Hotel Transvaal heeft Mobiel Projectbureau OpTrek het Laboratorium voor de Tussentijd (ook bekend als Laboratorium Transformatieruimte) opgezet en verder ontwikkeld in samenwerking met architect Iris Schutte. Vanuit uiteenlopende disciplines worden duurzame concepten ontwikkeld voor zowel de 'tussentijd' (de vaak langdurige periode van sloop tot nieuwbouw) als voor transformatiewijzen. Gasten uit binnen- en buitenland worden uitgenodigd om

presentaties, workshops en lezingen te geven. In dit kader presenteerde landschaps-architect Klaus Overmeyer zijn visie op de mogelijkheden van transformatie en lichtte die toe aan de hand van een aantal projecten.

PITCH!: Architectuurstudio BötgerOudshoorn en Studio Irander 27 februari 2008

Beide architectenbureaus presenteerden hun visies en ambities aan de hand van enkele projecten, waarbij de relatie tussen landschap en gebouwde omgeving centraal stond. BötgerOudshoorn hanteert een uitgesproken landschappelijke benadering bij haar ontwerpen. Studio Irander richt zich op wat men de laatste tijd *landscape urbanism* noemt: landschappelijke stedenbouw.

Partizan Publik en ZUS o.l.v. Arjen Oosterman 12 maart 2008

Presentaties en discussie in het kader van de tentoonstelling 'After Neurath: The Global Polis'.

Zie Accent #2 'After Neurath', p. 36

'Forces of Culture', Frank Koolen

28 mei 2008

Het werk van Frank Koolen wordt niet gekenmerkt door een medium of materiaal, maar door een houding ten aanzien van zijn directe omgeving en zijn door literatuur, geschiedenis en wetenschap gevoede belevingswereld. Hij is met name geïnteresseerd in processen. In 'Forces of Culture' toonde hij aan de hand van andermans en eigen werk, hoe zinloze volharding kan leiden tot onverwachte overzichtelijkheid en hoe interculturele misverstanden nieuwe ideeën opleveren. Van een terugblik op de toekomst, via een bezoek aan Eldorado en een onduidelijk vruchtbaarheidsfeest, naar een nieuwe ordening der dieren. Frank Koolen (1978) maakt video's, installaties, foto's, sculptuur, collages, geeft lezingen en is docent aan de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht. Hij studeerde achtereenvolgens aan de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht (1996-2001) en De Ateliers in Amsterdam (2001-2003). Dit verslagjaar is hij resident aan de Rijksakademie van Beeldende Kunsten in Amsterdam.

Lezing Jill Magid

Jill Magid 4 juni 2008

Lezing in het kader van de tentoonstelling 'Article 12', zie p. 20

Stroom Invest Lezingen: Sandra Ross, Thibaut Verhoeven, Lukasz Gorczyca

11 juni 2008

Zie Accent #3 'Stimulerende activiteiten voor Haagse kunstenaars', p. 56

'Architecture of diplomacy', Jane Loeffler o.l.v. Tracy Metz 8 september 2008

De Amerikaanse Ambassade verlaat het Lange Voorhout in Den Haag en daarmee ook het karakteristieke gebouw naar ontwerp van Marcel Breuer. Deze verhuizing vormde de aanleiding om de Amerikaanse architectuurhistoricus Jane Loeffler uit te nodigen een lezing te geven. Als auteur van het boek 'The Architecture of Diplomacy' onderzocht ze het belang van de balans tussen veiligheid, zekerheid en toegankelijkheid voor een ambassade en hoe deze zich verhoudt tot het ontwerp van het gebouw. De avond begon met een korte introductie van architectuurhistoricus **Wijnand Galema**, die in opdracht van de gemeente Den Haag een onderzoek deed naar de cultuurhistorische waarde van het ambassadegebouw van Marcel Breuer. **Duc Boorsma** (Plaatsvervangend Hoofd Projectmanagement Directie Huisvesting Buitenland, Ministerie van Buitenlandse Zaken) lichtte toe welke rol architectuur speelt in het huisvestingsbeleid van Nederlandse ambassades.

Jane Loeffler, docente architectuurgeschiedenis aan de Universiteit van Maryland, ging uitgebreid in op de manier waarop de Verenigde Staten zich door middel van

ambassadearchitectuur, met name na de Tweede Wereldoorlog, in het buitenland presenteert. Het zijn vaak zeer opvallende, en soms controversiële bouwwerken, die de Amerikaanse kunst, cultuur en politieke ideeën weerspiegelen. De avond werd afgesloten met een gesprek onder leiding van Tracy Metz.

Greenspotting Haaglanden

'Een andere blik op groen',

stadsgesprek o.l.v. Jaap Modder 29 september 2008

Zie Accent #4 'Het beeld van de stad', p. 70

'Is destruction creative? A discussion of the Defaced Monuments project', Sam Durrant 1 oktober 2008

Lezing in het kader van de tentoonstelling

'Since we last spoke about monuments'.

Zie Accent #1 'nu monument', p. 10

Matthias Heyden i.s.m. Laboratorium voor de

Tussentijd o.l.v. Chris Keulemans 8 oktober 2008

In het kader van het Laboratorium voor de Tussentijd, een initiatief van Mobiel Projectbureau OpTrek, presenteerde architect Mathias Heyden zijn visie op transformatie, die zich kenmerkt door een grote nadruk op flexibiliteit en participatie.

Deze zijn volgens Heyden noodzakelijk om de informele, zelf-organiserende en alledaagse kanten van stedelijkheid beter te benutten. Ze dragen bij aan een meer duurzame en democratische samenleving. Zijn bureau, Institut für Strategien partizipativer Architektur und räumlicher Aneignung (ISPARA), ontwikkelt strategieën om deze manier van werken toe te passen. Aan de hand van praktijkvoorbeelden uit Duitsland en de Verenigde Staten liet hij zien wat het samenbrengen van activisme, architectuur, wetenschap en werelden van politiek, recht, economie en ecologie concreet oplevert voor de stad. Afsluitend ging Heyden in gesprek met het publiek o.l.v. Chris Keulemans.

PITCH!: Posad, Bram Esser en Christian van der Kooij o.l.v. Jord den Hollander

16 december 2008

Het spits van de nieuwe PITCH! serie werd afgebeten door de stedenbouwkundigen Boris Hocks en Han Dijk van het ontwerp bureau Posad, filosoof en publicist Bram Esser, en fotograaf Christian van der Kooy.

Posad is een stedenbouwkundig ontwerp bureau gevestigd op de Binckhorst in BINK36 dat zich richt op gebiedsontwikkeling, stedelijke ontwikkeling en regionaal ontwerp. Bram Esser publiceert regelmatig in vaktijdschriften over ruimtelijke ordening en architectuur, zoals S&RO en Smaak. Zijn werk varieert van observerend analytische beschouwingen over de gebouwde omgeving tot meer literair getinte teksten over de stad. Christian van der Kooy studeerde in 2006 af in Design en Fotografie aan de KABK in Den Haag en werkt sindsdien in opdracht voor tentoonstellingen en publicaties. Daarnaast initieert hij eigen werk. Zijn blik richt zich op de relatie en het spanningsveld tussen mensen, bouwwerken en contexten – landschappelijk dan wel stedelijk.

Zij gingen in gesprek met Jord den Hollander over hun werk, manier van kijken en observeren, drijfveren en idealen en hun visie op de stad.

Overige activiteiten

Workshop 'Monument voor de nieuwe Nederlander' i.s.m. stichting

ArteSwa o.l.v. André Kruysen 12 februari t/m 6 maart 2008

projectruimte Toussaintkade 55

Zie Accent #1 'nu monument', p. 10

S.MAG2 'GEEN ZEE' feestelijke magazinepresentatie van Satellietgroep

27 maart 2008

In 2006 is kunstenaarsinitiatief Satellietgroep opgericht met als doel een plek voor kunst en cultuur in/aan zee te veroveren. Satellietgroep benadert de zee als cultureel fenomeen, en wil de specifieke en unieke kwaliteiten van de zee en haar kusten exploreren. Door kunsten en ook wetenschap te verbinden aan maritieme en culturele vraagstukken wil Satellietgroep nieuwe betekenissen en nieuwe visies genereren ten aanzien van de zee, de kust, de gebruikers en de relatie met de stad. Het magazine S.MAG functioneert als podium voor denkers, kunstenaars, schrijvers en wetenschappers. Het verschijnen van het tweede nummer van S.MAG 'GEEN ZEE' werd door de uitzonderlijke bijdragen van (kook)kunstenaars René Jansen en Joost Nieuwenburg op een even oogstrelende als letterlijk 'smakelijke' manier gevierd, in de installatie 'Productie Pier' die zij speciaal voor deze gelegenheid construeerden.

Noordeinde Nocturne 22 maart 2008

De galeriehouders en horecagelegenheden gevestigd aan het Haagse Noordeinde stelden hun deuren open voor een avondvullend programma met kunst en muziek. Ofschoon elke gelegenheid om nieuw publiek te bereiken wordt aangegrepen, moesten wij concluderen dat de intenties, verwachtingen en interesses bij de overige partijen en het publiek zo ver verwijderd zijn van wat Stroom kan en wil bieden, dat de participatie van Stroom aan de Noordeinde Nocturne eenmalig zal blijven.

Stroom op Art Amsterdam 2008 7 mei t/m 12 mei 2008

Zie Accent #3 'Stimulerende activiteiten voor Haagse kunstenaars', p. 51

Boekpresentatie 'The Hague INT.' van stadsstedenbouwer Maarten Schmitt

4 juni 2008

Den Haag presenteert zich als Internationale Stad voor Recht en Vrede. Welke gevolgen heeft dat voor de stad, de publieke ruimte, woningbouw en economie? In 'The Hague INT.' van stadsstedenbouwer Maarten Schmitt wordt die vraag van verschillende kanten belicht. Na Schmitt's inleiding op de publicatie volgden twee reacties; Wim Timmermans (lector Groene Leefomgeving van Steden aan de Hogeschool Van Hall Larenstein) ging in op de betekenis van 'de Internationale Stad' voor het landschap. Dit vanuit de achtergrond van het Europese onderzoeksproject PLUREL, dat duurzaam landschapsgebruik rond de stad als onderwerp heeft.

Ronald Wall (architect en economisch geograaf, verbonden aan de Erasmus Universiteit Rotterdam) liet zien hoe Den Haag in een internationaal economisch

verband functioneert. 'The Hague INT.'

Is de vierde publicatie in de reeks van Schmitt's Favorites. Eerdere publicaties zijn: 'DNA Atlas Den Haag (2002); 'Den Haag 7 Lijnen' (2004); Den Haag 1908-2030 (2006).

Dag van de architectuur 2008:

architectuur en politiek 21 juni 2008

Stroom droeg bij aan de Dag van de Architectuur 2008 met 'We Rule This City!', een programma bestaande uit een gids over de relatie tussen macht en architectuur in Den Haag, een route langs achterkamertjes en een politiek getint debat spel. Daarnaast doken er in de stad bij verschillende gebouwen Stadsridders op die bezoekers vroegen naar hun mening over het nieuwe Den Haag.

Zie Accent #4 'Het beeld van de stad', p. 70

Boekpresentatie PITCH!

Boekpresentatie 'Goede sier gemaakt. Monumentale kunst in Den Haag Zuidwest 1945-1970' van architectuurhistoricus Wijnand Galema

26 juni 2008

Het boek 'Goede sier gemaakt' toont de veelzijdige rijkdom van de monumentale kunst in Den Haag Zuidwest van 1945 tot 1970 en gaat in op de achtergronden van deze unieke periode in de kunst en architectuur. De talrijke en soms uitbundige kunstwerken aan woningen, kerken en scholen nuanceren het beeld dat velen van de naoorlogse wijken hebben. Naast kwaliteiten als de stedenbouwkundige opzet en het vele groen is nu ook de monumentale kunst een aspect dat aandacht verdient in het actuele vraagstuk van herstructurering. Sprekers waren Jan Wijle (hoofd Kunst in de Openbare Ruimte/Architectuur Stroom), Rolf de Booi (Team Monumentenzorg gemeente Den Haag) en Simone Vermaat (conservator Instituut Collectie Nederland en projectleider Monumentale Wandkunst).

Educatieve projecten

Veel reguliere activiteiten van Stroom hebben een educatief karakter, zoals lezingen, *expert meetings*, excursies, activiteiten voor kunstenaars en kunststudenten, en niet te vergeten de webdossiers op onze site. Een tweetal nieuwe ontwikkelingen, het LeerKansenProfiel Onderwijs (LKP) en de invoering van de cultuurpas in plaats van de CKV bonnen, geven het belang aan dat de overheid hecht aan kunsteducatie op basis en voortgezet onderwijs. Zij bieden een interessante nieuwe markt voor kunstinstellingen als Stroom en Heden. Hieronder lichten wij het pakket aan specifieke educatieve activiteiten uit, 'Get Smart, get into Art'.

Get Smart, get into Art

Stroom en Heden delen een professionele, stimulerende en kritische omgang met hedendaagse kunst, waarbij inhoud en kwaliteit voorop staan. Bovendien vullen de instellingen elkaar uitstekend aan wat betreft inhoudelijke en organisatorische expertise, ervaring en netwerken. Om die reden hebben beide instellingen in 2006 besloten ten aanzien van educatieve projecten voor onderwijsinstellingen met elkaar samen te werken. Hiertoe is een gezamenlijk kader ontwikkeld voor een aanbod dat in het schooljaar 2006/2007 van start ging, en voor het schooljaar 2008/2009 is vernieuwd. Onder de titel 'Get Smart, get into Art' werden gevarieerde workshops aangeboden verzorgd door kunstenaars en vormgevers. Een bijbehorende brochure voorziet in gedetailleerde informatie over de workshops, en is breed verspreid onder alle scholen (basis- en voortgezet onderwijs) in Den Haag.

In 2008 lag de verhouding tussen basis- en voortgezet onderwijs voor wat betreft de afname van 'Get Smart, get into Art' anders dan voorgaande jaren. Bij het basis-onderwijs constateren we een afname van 871 leerlingen, bij het vervolgonderwijs een toename van 80 leerlingen. Wij veronderstellen dat een verandering in de subsidiaire ondersteuning van basisscholen hierop van invloed is geweest, alsmede de groeiende concurrentie. Tot vorig jaar moesten basisscholen speciale subsidie aanvragen voor kunsteducatie (Regeling versterking cultuureducatie) en dat budget ook echt voor dergelijke projecten gebruiken. Vanaf het huidige schooljaar ontvangt elke school € 10,90 per kind, maar dit wordt gefinancierd middels een *lump sum payment* waardoor het geld ook vaak naar andere zaken gaat. Scholen organiseerden waarschijnlijk daardoor in 2008 geen 'kunstweken' meer waaraan alle leerlingen (ca. 200–300 per school) participeerden. Verder viel op dat verreweg de meeste leerlingen deelnemen aan een workshop. Niettemin is bij het middelbaar onderwijs een toename te zien in het aantal lessenreeksen. Het aantal scholen dat participeert aan kunsteducatieprojecten is nagenoeg gelijk aan 2007.

Het programma met workshops of lessenreeksen in het kader van 'Get Smart, get into Art' zag er als volgt uit:

- Ibrahim R. Ineke, 'COMIX-U-SELF', striptekenen
- 'Nieuwe Hollandse Meesters' (kunstproject ontwikkeld i.s.m. de Johan de Witt Scholengroep)
- Sara Vrugt, 'Twee lampen en goede beat', zelf kleding ontwerpen
- Martin Putto, 'Pen krijgt ruzie met potlood', maak zelf een animatiefilm
- Kees Admiraal, 'Kijken met je oren', kijken naar kunst onder begeleiding van muziek
- Mark Ridder, 'God is a dj', become a dj

Finissage 'Bouw in Beeld Prijs' 12 juli 2008

Tien veelbelovende fotografen, één inspirerend thema, een masterclass en een prestigieuze award. Dat zijn de ingrediënten van de Bouw in Beeld Prijs 2008 die de Edgar Degas Stichting in samenwerking met Ballast Nedam organiseerde. Tien Nederlandse fotografen werden gevraagd de emotionele relatie tussen de mens en zijn plek vast te leggen. Op de laatste dag van de tentoonstelling 'Bouw in Beeld Prijs 2008' in het Atrium van het Haagse Stadhuis werden er bij Stroom een aantal presentaties gegeven door de fotografen Antoinette Nausikaä, winnares van de Bouw in Beeld Prijs, Dirk Kome en Sarah Carlier, en door Kim Bouvy, curator van de prijs.

Boekpresentatie PITCH! 17 september 2008

Janny Rodermond (directeur Stimuleringsfonds voor Architectuur) en Annius Hoornstra (directeur Ontwikkeling en Vastgoed Haag Wonen en sponsor van de PITCH! publicatie en avonden) gaven beide hun reactie op de publicatie. Aansluitend ging Jord den Hollander in gesprek met de aanwezigen over de rol die jonge architecten zouden moeten spelen in de stad.

Stroom op Preview Berlin 29 oktober t/m 2 november 2008

Zie Accent #3 'Stimulerende activiteiten voor Haagse kunstenaars', p. 52

TL/Tijdlamp Barbara Visser

TL/Tijdlamp van Barbara Visser, feestelijke onthulling door Ewout Genemans

6 november 2008

De TL/Tijdlamp van Barbara Visser (in oktober 2008 bekroond met de prestigieuze Dr. A.H. Heinekenprijs voor de Kunst) is een kunstwerk in beperkte oplage ontworpen voor Haagse scholen in het kader van de gemeentelijke percentageregeling.

Het project bestaat uit een vreemd 'levend' apparaat – de TL/Tijdlamp – en een bijbehorende educatieve publicatie rond het thema tijd. De feestelijke onthulling van de Tijdlamp werd verricht door Ewout Genemans, bekend als presentator van het televisieprogramma Willem Wever, SudoKidz en als acteur in de tv- en filmserie ZOO. Achttien scholen kregen de gelegenheid ieder een eigen TL/Tijdlamp uit te kiezen. Mede door de hoge opkomst van enthousiaste leerlingen en leerkrachten werd het een zeer geanimeerde middag (zie ook p.48).

'Hoe hoort Den Haag?' Presentatie digitale geluidskaart Dr. H.P. Berlagestichting

8 oktober 2008

Een stad is meer dan alleen gebouwen, straten en parken waar je naar kunt kijken. Een stad prikkelt ook andere zintuigen. De Dr. H.P. Berlagestichting is geïnteresseerd in het akoestisch milieu van de stad. Hoe hoort Den Haag eigenlijk? De zoektocht naar typische of typerende geluiden voor de stad heeft geleid tot een digitale geluidskaart die de identiteit van Den Haag anno 2008 probeert te vangen. Deze werd bij Stroom publiekelijk 'onthuld' en meteen verkend. De vormgevers openbare ruimte Joost Nijhuis en François Lombarts en opnametechnicus Pelle ten Cate introduceerden de kaart met behulp van het publiek. Stedenbouwkundige Jan de Graaf en geluidskunstenaar Justin Bennett gaven vervolgens commentaar.

- Ben Meijer, 'CXC. Draw till U droppzz...', make your mark, express U'r self!
- Annechien Meier, 'De WensenTuin', creëer je eigen paradijs
- Marleen Sleeuwits, 'Lekker onbelangrijk', fotografie
- Carolien Adriaansche, 'Bergafvalbeest', beesten maken van afval
- Theo Jansen, 'Maak je eigen strandbeest', de animaris komt tot leven

Festival De Betovering, workshops

Evenals voorgaande jaren vond in de herfstvakantie, van 17 t/m 26 oktober 2008, festival De Betovering plaats. Het is een festival voor iedereen van 2 t/m 13 jaar waarbij kinderen zich kunnen inschrijven voor theater, dans, film, muziek, beeldende kunst en nog veel meer. Dit jaar vonden de gretig afgenomen workshops 'Bergafvalbeest' van Carolien Adriaansche bij Heden plaats. De workshop richtte zich met name op de onderbouw.

Projecten op maat zijn ook mogelijk, hierbij wordt aan de hand van de vraag van de school een kunstenaar benaderd en gezamenlijk een project ontwikkeld.

'Nieuwe Hollandse Meesters' voor de Johan de Witt Scholengroep

Naar aanleiding van een verzoek van de kunstcoördinator van De Johan de Witt Scholengroep in Den Haag is eind 2006 begonnen met de ontwikkeling van het project Nieuwe Hollandse Meesters. In samenwerking met beeldend kunstenaars Anne Wellmer en Joost Nieuwenburg is een lesencyclus ontwikkeld waarbij parallellen worden gezocht tussen de Oude Hollandse Meesters (collectie uit het Mauritshuis) en de Nieuwe Hollandse Meesters (collectie Heden). In eerste instantie bestaat de doelgroep uit jongeren van het Nova College, dit zijn jongeren die korter dan twee jaar in Nederland zijn en volgens een speciaal curriculum worden klaargestoomd voor het regulier onderwijs. Een groot deel van de vragen die de leerlingen moeten beantwoorden naar aanleiding van bestudering van de kunstwerken hebben als achterliggende gedachte: 'wat is typisch Hollands?'. Vervolgens fotograferen zij zichzelf als zouden zij zelf op een doek uit de Gouden Eeuw staan.

Festival De Betovering Carolien Adriaansche

The British School

Sinds enkele jaren bestaat een structureel samenwerkingsverband met The British School of the Netherlands (basisschool). Ieder jaar wordt daar een Haagse beeldend kunstenaar gevraagd een lessenreeks op te zetten met Year 5. In 2008 was dit de cineast Martin Putto die met de leerlingen animaties maakte. Het thema moet altijd verwantschap hebben met Nederland. De samenwerking met The British School blijft succesvol en zal dan ook worden gecontinueerd.

LeerKansenProfiel Onderwijs (LKP) De Grote Beer

Een ander structureel samenwerkingsverband bestaat met basisschool De Grote Beer. Ieder jaar worden leerlingen uit groep 5 middels een aantal lessen voorbereid op een zogenaamde kunstquiz waarin hun kennis van kunst wordt getest. Een belangrijk onderdeel van de lessenreeks vormen twee bezoeken aan de kunsttuin zoals in dit geval bij Heden.

De Beeldengalerij 2008/2009

Evenals in 2007 nam het Haags Montessori Lyceum ook dit verslagjaar de Beeldengalerij (Sokkelproject) van P. Struycken als aanleiding om een educatief programma op te zetten. Leerlingen kwamen eerst bij Stroom op bezoek om zich uitvoerig over het Sokkelproject te laten informeren. Met behulp van de publicatie 'De Beeldengalerij van P. Struycken' konden de leerlingen zich de feitelijke informatie eigen maken, en die in combinatie met hun eigen visie op het Sokkelproject of een specifiek door hen verkozen beeld, omzetten in een persoonlijke artistieke bijdrage die later op school werd gepresenteerd.

Behalve bovenstaande projecten zijn er in samenhang met de kunstopdrachten bij scholen ook vaak workshops of educatieve publicaties die de leerlingen worden aangeboden ter introductie van het kunstwerk (zie p. 47).

Accent#2

After Neurath

After Neurath: The Global Polis Historische Tabellen

Stroom heeft zich de afgelopen jaren verdiept in de achtergrond en het actuele belang van het werk van de Oostenrijkse utopisch filosoof Otto Neurath (1882-1945). Deze gigant in de geschiedenis van het informatietijdperk is lang genegeerd. Neurath was wetenschapsfilosoof, socioloog, politiek econoom en een van de toonaangevende figuren van de 'Unity of Science Movement'. Hij was lid van de 'Wiener Kreis' en verdiepte zich in ethiek en marxisme. Als filosoof was hij wars van academische filosofie. Hij was een museumdirecteur die conventionele musea hekelde; een planner met een kritische houding ten aanzien van de stad. In 1924 stichtte Neurath het 'Gesellschafts- und Wirtschaftsmuseum' in Wenen. Met behulp van het ISOTYPE (International System Of Typographic Picture Education), een voorloper van het pictogram, wilde hij de burger inzicht geven in de complexe sociaal-economische en (geo)politieke structuren die ten grondslag lagen aan hun leefomgeving. Neurath, de zelfverkleerde *social engineer of happiness*, was er van overtuigd dat visuele taal het ideale middel was om inzicht en kritisch bewustzijn bij de burger te realiseren. Idealiter zou de parlementaire democratie daarmee gefundeerd worden op geïnformeerde en waardevolle stemmen. Analoog aan het museum van Neurath, wil Stroom niet alleen kennis genereren en verspreiden, maar daarmee ook het bewustzijn van de burger versterken en de betrokkenheid bij de stedelijke omgeving en de samenleving vergroten.

In 1934 verhuisde Neurath naar Den Haag, waar het ISOTYPE verder werd uitgewerkt met behulp van de collega's die met hem waren meegereisd: Marie Reidemeister en beeldend kunstenaar Gerd Arntz. In 1940 vluchtten Neurath en Reidemeister naar Engeland. Na een korte periode in een interneringskamp zette hij zijn werk met Reidemeister (intussen zijn echtgenote) voort. Hij stierf in Oxford in 1945.

Na een reeks aan activiteiten in 2006 en 2007 werd de manifestatie 'After Neurath' in 2008 afgerond met de tentoonstellingen 'The Global Polis' en 'A Safe Place'.

After Neurath: The Global Polis

10 februari t/m 6 april 2008 Hogewal
1-9, curator: Nader Vossoughian,
vormgeving: Project Projects, N.Y.

After Neurath: The Global Polis

Paul Otlet en andere invloedrijke modernisten. De Amerikaanse architectuurhistoricus en -criticus Nader Vossoughian, curator van de tentoonstelling en auteur van het boek, toonde met 'The Global Polis' de vernieuwende ideeën over de metropool, die Neurath, en zijn beroemde protagonisten, baseerden op de sociaal-democratische idealen van het interbellum. De tentoonstelling was opgebouwd uit drie delen en bevatte grafisch werk, brochures, portfolio's, films en modellen. Het bureau Project Projects uit New York verzorgde de vormgeving en inrichting,

Otto Neurath was hartsotchtelijk pleitbezorger van participatieve vormen van democratische uitwisseling. Hij wilde een *global polis* tot stand brengen. De expositie met deze titel, die vergezeld ging van een publicatie bij NAI Uitgevers, toonde zijn initiatieven daartoe op het gebied van architectuur, stedenbouw, grafisch ontwerp en planning. Centraal stond Neurath's samenwerking met Cornelis van Eesteren, Le Corbusier, Margaretha Schütte-Lihotzky,

Activiteiten

Otto Neurath. The language of the Global Polis publicatie NAI Uitgevers februari 2008

Bij de tentoonstelling bracht NAI Uitgevers i.s.m. Nader Vossoughian en Stroom het boek 'Otto Neurath. The language of the Global Polis' uit. Dit rijk geïllustreerde boek biedt zowel een nieuw perspectief op één van de belangrijkste intellectuelen van het modernisme, alsook een nieuw perspectief op de relatie tussen stedenbouw en metropool in de twintigste eeuw.

Lezingen en discussie over 'The Global Polis' door Partizan Publik en ZUS o.l.v. Arjen Oosterman 12 maart 2008

Neurath's theorieën over de democratisering van de publieke ruimte, over zelfredzaamheid en informele planning zijn onderwerpen die wonderwel actueel klinken in het licht van de recente aandacht voor particuliere woonwensen en het pleidooi voor een planning zonder overheid. Partizan Publik en ZUS, reflecteerden vanuit hun eigen praktijk, respectievelijk als 'social engineers' en architecten, op Neurath's ideeën en de tentoonstelling 'The Global Polis'.

Partizan Publik is een Amsterdamse actie- en denktank waarvan de leden, Christiaan Ernsten, Christiaan Fruneaux en Joost Janmaat, zich inzetten voor een betere maatschappij.

ZUS (Zones Urbaines Sensibles) is een Rotterdams ontwerpbureau dat is opgericht door Elma van Boxel en Kristian Koreman. ZUS kenmerkt zich door de onderzoekende houding waarmee het alle aspecten van de publieke ruimte benadert.

Spin-off

Lezing Nader Vossoughian en co-referent Steve Rushton, 'Otto Neurath: Information and the Global Polis',

De Balie, Amsterdam, 8 februari 2008

Nader Vossoughian ging in het bijzonder in op het gedachtegoed van Otto Neurath op het gebied van een democratische benadering van ruimtelijke planning. In zijn visie moesten de tegenstellingen tussen het op gemeenschapsvorming gerichte klassieke model van de Griekse stadsstaat en de anonimiteit van de heterogene global polis in elkaar op kunnen lossen. Schrijver, redacteur, cultuurtheoreticus Steve Rushton, tevens curator van de tentoonstelling 'After Neurath: Like sailors on the open sea' bij Stroom (2007), gaf een korte respons op het betoog van Vossoughian.

Workshop en presentatie, 'ISOTYPE', Institute Vienna Circle, Universiteit van Wenen, 11 april 2008

Lezing Nader Vossoughian, 'Can Public Space Be Downloaded?', onderdeel van de 'Analogous Spaces' conferentie aan de Universiteit van Gent, 16 mei 2008

Lezing Nader Vossoughian, 'The Language of the Global Polis', Universität Innsbruck, 20 mei 2008

Lezing Nader Vossoughian, 'Otto Neurath: Die Globale Stadt', Österreichische Gesellschaft für Architektur, Wenen, 26 mei 2008

Lezing Nader Vossoughian, 'The Language of the Global Polis', SOM Professional Development Lecture, New York, 26 juni 2008

Lezing Nader Vossoughian, 'Open-Source Urbanism and the Language of the Global Polis', Berlage Instituut, Rotterdam, 20 januari 2009

Lezing Nader Vossoughian, 'Otto Neurath: Architect of the Information Age', New York Institute of Technology, 2 februari 2009

Tentoonstelling 'The Global Polis: Interactive Infrastructures', Center for Architecture in New York, 14 mei t/m 29 augustus 2009.

After Neurath: A Safe Place Derk Dumbar

Tentoonstelling 'The Gypsy Modernists: Architecture and Design After Otto Neurath', MAK Center for Art and Architecture, Schindler House, West Hollywood, 7 november 2009 t/m 31 januari 2010

After Neurath: A Safe Place - International System of Disaster Pictograms, Derk Dumbar, 29 juni t/m 31 augustus 2008 Hogewal 1-9

Het aantal slachtoffers van extreme weersomstandigheden en terroristische aanslagen groeit onrustbarend. Dagelijks zien we beelden van vluchtelingen die trachten te ontsnappen aan oorlogsgeweld of ontredderde slachtoffers van overstromingen en aardbevingen.

De tentoonstelling van grafisch ontwerper Derk Dumbar en zijn team richtte zich op de recent ontwikkelde rampenpictogrammen, het bronnenmateriaal en het onderzoek. Dit zal uiteindelijk moeten leiden tot een gestandaardiseerd systeem dat mensen in rampspoed moet wijzen naar een veilige plek en als hulpmiddel moet werken bij de communicatie tussen hulpverleners en betrokkenen.

Het bij Stroom gepresenteerde ontwerp is een eerste aanzet tot een standaard van rampenpictogrammen, die wereldwijd kan worden gehanteerd. Woorden alleen bereiken niet iedereen. Pictogrammen, simpele grafische afbeeldingen die zonder woorden een boodschap overbrengen, kunnen hier uitkomst bieden.

'A Safe Place' was een ideologische onderneming en getuigde van het geloof in beelden als basis voor een universele communicatie die culturele verschillen overstijgt. Als zodanig bouwde het project voort op het gedachtegoed van Otto Neurath. 'A Safe Place' vormde de afsluiting van de manifestatie 'After Neurath'.

Spin-off

Mogelijk vervolgonderzoek n.a.v. gesprek met Tjibbe Joustra (Nationaal Coördinator Terrorisme-bestrijding) en Henk Geveke (directeur Crisisbeheersing, Ministerie van Binnenlandse Zaken), 15 juli 2008

Lezing door Gert Dumbar, Ecole Supérieure d'Art des Beaux Arts Genève (CH) over de rampenpictogrammen, 16 maart 2009

Lezing door Gert Dumbar, Iowa State University, Iowa (USA), over de rampenpictogrammen, medio april 2009

After Neurath: A Safe Place Derk Dumbar

Projecten in de Openbare Ruimte

In 2008 kregen twee grote langlopende projecten Kunst in de Openbare Ruimte van Stroom een belangrijke impuls: de restauratie van 'Hemels Gewelf' van James Turrell in Kijkduin werd een feit en het project Fiets&Stal werd afgerond met de oplevering van het paviljoen van Dan Graham. Daarnaast kreeg de Beeldengalerij voor Den Haag een opknapbeurt en de actualiteit van 'het monument' werd aan de orde gesteld in het zicht van een aantal verzoeken tot het oprichten van standbeelden en monumenten. Een programma van activiteiten, lezingen en debatten zorgden voor een gevarieerd programma, waarin het gebied tussen beeldende kunst en architectuur werd onderzocht. In 2008 werden ook al uitgebreide gesprekken gevoerd voor belangrijke projecten in de toekomst.

Hemels Gewelf James Turrell

In de structuurvisie 'Den Haag 2020, Wereldstad aan Zee', is door de gemeente een aantal gebieden aangewezen die in het komende decennium een ingrijpende transformatie zullen ondergaan. Kijkduin is er daar één van. De aanvankelijke vrees dat het prachtig gerestaureerde 'Hemels Gewelf' ten prooi zou vallen aan horizonvervuiling door hoogbouw bleek ongegrond. Visuele verstoring op de rand van de ellipsvormige krater die de hemelkoepel 'draagt' zou namelijk fataal zijn voor de beleving van het kunstwerk. In de culturele paragraaf in de Visie voor Kijkduin is er gelukkig veel aandacht voor het kunstwerk, sterker nog: 'Hemels Gewelf' wordt als icoon en katalysator opgevoerd voor de ontwikkeling van het gebied. Wellicht is hierbij voor Stroom een belangrijke rol weggelegd.

In 2008 werd een start gemaakt met het omvangrijke programma 'Foodprint. Voedsel voor de stad' over de invloed van voedsel op de cultuur, de inrichting en

het functioneren van steden en van Den Haag in het bijzonder. Diverse activiteiten zullen verspreid over 2009 en 2010 plaatsvinden. Contacten met LTO Nederland hebben er toe geleid dat voedsel als onderwerp op de Stroom-agenda kwam. 'Foodprint' wil ideeën en personen met elkaar verbinden en een impuls geven aan het nieuwe denken over voedsel voor de stad. Stroom Den Haag nodigt kunstenaars, stedenbouwkundigen, ondernemers, agrariërs, voedselkundigen, wetenschappers en burgers uit om hieraan mee te werken.

19 mei 2008 vond bij Stroom een besloten tafelgesprek plaats met diverse deskundigen (Tastefood, LTO, WUR, Stichting Vandeboer, Ministerie van LNV, Gemeente Den Haag, enkele kunstenaars, ontwerpers en architecten) om het onderwerp en mogelijke invalshoeken voor het programma Foodprint te verkennen. Dit gesprek vormde tevens het begin van een groeiend netwerk rond het programma met deskundigen uit diverse sectoren die een raakvlak hebben met het thema voedsel.

Eind juni 2009 start Foodprint met een tentoonstelling van internationaal bekende kunstenaars, ontwerpers en architecten waaronder Atelier van Lieshout, Winy Maas met The Why Factory, Nils Norman, Christien Meindertsma, Fritz Haeg en Debra Solomon. Het programma bestaat verder uit een symposium, workshops, lezingen, Stroom Travels en filmvertoningen, een Foodprint voedselgids en extra activiteiten tijdens de Week van de Smaak in september 2009.

Restauratie Hemels Gewelf James Turrell

Hemels Gewelf

In 1996 werd 'Hemels Gewelf' van de Amerikaanse kunstenaar James Turrell onthuld in Kijkduin. Deze kunstmatige ovale duinkrater, die een pendant heeft op de hoogste top van het zogenaamde puinduin in de vorm van een bank ('Panorama in de duinen') bevindt zich in de openbare ruimte van Den Haag en is 24 uur per dag publiek toegankelijk. Deze bijzondere plek is tot op heden druk bezocht, waardoor het kunstwerk ondanks veel onderhoud in een slechte conditie raakte. De streng geometrische vorm was door het verzakken van de grond aangetast, alsmede de bovenrand en de zandstenen bank. In overleg met James Turrell en op basis van door hem geautoriseerde plannen en bestek werd besloten tot restauratie van het kunstwerk. Oranjewoud, de aannemer die 'Hemels Gewelf' indertijd heeft aangelegd en al jaren het onderhoud verzorgt, begon in maart met de ingrijpende restauratie. Op 4 juni werd het kunstwerk heropend. De (inter)nationale pers besteedde uitgebreid aandacht aan het kunstwerk, hetgeen het belang van 'Hemels Gewelf' voor Den Haag en voor Kijkduin in het bijzonder onderstreepte.

Fiets&Stal Dan Graham. Onthulling door wethouder P. Smit

Fiets&Stal

In de periode 2000–2008 is een aantal kunstenaars, vormgevers en architecten uit binnen- en buitenland uitgenodigd om beheerdersunits te ontwerpen voor bewaakte fietsenstallingen in Den Haag. In totaal zijn onder de naam Fiets&Stal verspreid over heel de stad tien van deze functionele kunstwerken gebouwd. De units van 9 m² die moeten voldoen aan alle bouwweisen en ARBO Wetgeving, zijn ondanks dit strenge pakket van eisen zeer uiteenlopend en verrassend van resultaat geworden. Het Fiets&Stal project is een samenwerkingsverband tussen de stichting Biesieklette, de gemeente Den Haag en Stroom, respectievelijk de exploitant, de opdrachtgever en de kunstadviseur.

Het sluitstuk in de reeks is een glazen paviljoen van Dan Graham uit New York. Hij introduceerde in de jaren '60 de architectuur in de moderne beeldende kunst en raakte gefascineerd door de licht spiegelende werking van etalageruiten. Transparantie en spiegeling spelen een visueel spel met de beschouwer en met het zien en gezien worden. Met deze aspecten als uitgangspunt ontwierp Graham veel tijdelijke en enkele permanente paviljoens. Het interieur van deze beheerdersunit ziet er huiselijk uit en kan door de gebruiker zelf worden ingericht; de buitenkant is geheel transparant en opgebouwd uit rechte en gebogen licht reflecterende glazen panelen, waardoor omgeving en paviljoen zich visueel mengen.

Dit is het eerste permanente paviljoen van Dan Graham in Nederland. De organisatie van de manifestatie Den Haag Sculptuur 2008 nam het kunstwerk samen met het

'Hemels Gewelf' van James Turrell op in het buitenprogramma, als recente werken van twee belangrijke Amerikaanse kunstenaars. In het najaar werd door Stroom en de gemeente Den Haag een informatieve Z-card uitgegeven met vermelding van alle Fiets&Stal huisjes.

De Beeldengalerij

Het jaar 2007 werd afgesloten met alarmerende verhalen over een onherroepelijke aantasting van 'De Beeldengalerij' van P. Struycken. Sokkelbeelden zouden moeten worden verwijderd uit de Grote Marktstraat omdat daar een prestigieus herinrichtingsplan voor was ontworpen. Een snelle reactie maakte het mogelijk alle betrokkenen ervan te overtuigen dat 'De Beeldengalerij' (ook wel 'Sokkelplan' genoemd) die speciaal voor de binnenstad ontworpen is en door de Gemeenteraad is goedgekeurd, een belangrijke meerwaarde geeft aan de kwaliteit van dit winkelgebied. Overleg heeft er toe geleid dat het inrichtingsplan van Lara DuCroq expliciet 'De Beeldengalerij' omarmt en zelfs voor een betere inpassing van de beelden in het straatbeeld zorgt.

In het voorjaar werd een uitgebreide schoonmaakactie van de sokkelbeelden uitgevoerd nadat er een herschikking van de beelden had plaatsgevonden. In april werd ook een nieuw werk aan de reeks beelden toegevoegd: 'De Hef' van Christien Rijnsdorp. Het beeld bestaat uit wezens van brons die op elkaar balanceren als in een circusact. Onder de titel 'Circus Rijnz' had Christien Rijnsdorp eerder dit jaar bij Stroom een expositie aan de Toussaintkade (zie p. 19). In het najaar werd een nieuw beeld aan de reeks toegevoegd: 'I LOVE JR' van André van de Wijdevan. Het hoogglans roze gelakte beeld lijkt op een revolver en is een opvallende verschijning in het straatbeeld. Het appelleert enerzijds aan reclame/design en consumentisme en is anderzijds een gewelddadig *Fremdkörper* in de winkelstraat.

In 2008 werden drie kunstenaars benaderd om een schetsontwerp te maken: Atelier Van Lieshout, Hans van Bentem en Maria Roosen; Famke van Wijk kreeg de opdracht tot uitvoering van haar schetsontwerp (voorjaar 2008) dat geïnspireerd is op een tekst uit de bijbel.

Collectie Den Haag

De Collectie Den Haag: zo noemen we in het vervolg het beeldenbestand in de openbare ruimte. Zoals in elke Nederlandse stad is deze collectie voor een groot deel opgebouwd uit incidenten waarbij achteraf verbanden gelegd worden. De digitalisering van het hele bestand door de gemeente Den Haag wordt in 2009 publiek toegankelijk gemaakt. Daarmee zal het beter mogelijk zijn om een aantal deelcollecties te ontsluiten. Op periode, stijl, wijk en kunstenaar, maar ook op onderwerp of thema, op het belang voor de kunst (geschiedenis) of het belang voor de stad. De essentie van kunst in de openbare ruimte staat centraal, namelijk dat het kunst is die niet voor een kunstcontext gemaakt is maar om te functioneren in een publiek domein. Een domein waarin vrijwel niemand naar kunst vraagt, maar waarin wel een band kan ontstaan tussen kunstwerk en beschouwer, zowel de dagelijkse als de incidentele.

Naast het publiek maken van (delen van) de Collectie is het goed bijhouden en onderhoud van de werken cruciaal. De gemeente Den Haag heeft hierin de verantwoordelijkheid voor de bestaande collectie en Stroom is verantwoordelijk voor haar eigen initiatieven. Inmiddels is de gemeente goed op orde met een programma voor

beheer en onderhoud en lijkt het vanzelfsprekend te streven naar één gemeentelijke collectie, waar ook de 'Stroomwerken' deel van uitmaken.

Uitbreiding van de Collectie, met name met werken van (inter)nationale faam, is nog onder bestudering. De ambitie van Den Haag om in 2008 Culturele Hoofdstad van Europa te worden, kan hierin een extra stimulans betekenen.

Specifiek onderdeel binnen de Collectie Den Haag is de wederopbouwkunst die in hoog tempo dreigt te verdwijnen. Stroom participeert actief in een door Instituut Collectie Nederland geïnitieerd project rond wederopbouwkunst. Deze betrokkenheid komt rechtstreeks voort uit het Stroom-project '1952DHZW2007' (zie Jaarverslag 2007) en was mede reden om de boekpresentatie van 'Goede Sier Gemaakt' samengesteld door architectuurhistoricus Wijnand Galema en uitgegeven door DSO/monumentenzorg van de gemeente bij Stroom te laten plaatsvinden (zie p. 31).

Stroom adviseert de gemeente over werken in de Collectie die ingrijpend moeten worden opgeknapt, verplaatst of verwijderd. Zo zal de Stedenmaagd van Bram Roth die bij het oude Stadhuis stond, eindelijk een andere plaats krijgen en wel op het Sweelinckplein.

Stroom als adviseur

In de gebouwde omgeving van de stad wordt steeds meer betaald en bepaald door marktpartijen als woningbouwcorporaties en projectontwikkelaars. Na de ontwikkeling van de vinexlocaties richt de bouw zich tegenwoordig op de grootschalige transformaties van woonwijken, met name die met sociale woningbouw. Vooral de woningbouwcorporaties zijn aan zet en met de toename van particuliere investeringen is de betrokkenheid van kunst en cultuur – van oudsher een overheidstaak – bij deze projecten minder vanzelfsprekend. Ook vanuit leefbaarheidsgelden worden dikwijls 'artistieke' activiteiten geïnitieerd die zich in de openbare ruimte van de stad afspelen. Stroom wordt daarom op verschillende manieren als adviseur betrokken bij projecten in de stad en de corporaties zijn daarbij in toenemende mate de opdrachtgever. De adviesfunctie van Stroom verschuift daardoor en is per situatie een andere. Toch zou het goed zijn eens te bekijken of er meer lijn gebracht kan worden in de manier waarop kunst en cultuur zichtbaar wordt in de wijken van Den Haag. Hierover is bij corporaties als Haag Wonen en Vestia een toenemend bewustzijn merkbaar.

De Beeldengalerij André van de Wijdevan

Naast de wijkgebonden kunst is er tegenwoordig een opvallende behoefte aan de oprichting van monumenten. Na een politieke lobby wordt zo'n initiatief al of niet gehonoreerd en doorgespeeld naar Stroom. Er zijn meerdere monumenten in verschillende stadia in het verschiet waarbij Stroom ook telkens een andere adviesrol speelt.

Vinexlocatie Leidschenveen

In deelgebied Dijken van vinexlocatie Leidschenveen wordt goedge maakt wat in de andere delen van deze wijk niet gelukt is: kunst in de openbare ruimte. Leidschenveen is pas bij Den Haag getrokken nadat er al een groot deel was ontwikkeld en pas in een laat stadium werd besloten geld voor kunst beschikbaar te stellen. Stroom werd gevraagd in deze te adviseren. Naar verwachting worden in de periode 2009 tot 2010 twee kunstwerken gerealiseerd. Het ene werk is van het duo Dennis Lohuis/Laurens Kolks die een beeld op het hoogste punt van de wijk ontwerpen in de vorm van een archetypisch kerkje op een terp van vervuilde grond. Het beeld moet er staan voordat de wijk bewoond wordt. Eerst de terp met kerk, daarna het dorp. De andere opdracht is voor kunstenaarsduo Albert Goederond/Patty Struik (LaSalle). Zij maken een werk dat uit 7x2 beelden bestaat, verspreid over de wijk en meelappend met de ontwikkeling ervan.

Vinexlocatie Wateringse Veld

Naast 'licht' en 'water' zijn 'natuur' en 'mobiliteit' leidende thema's bij de kunst in Wateringse Veld. Sinds 2000 is een programma actief waarin het Bomenmuseum van herman de vries het meest wijkbreed aanwezig is. Het voorziet in een zo groot mogelijke variëteit aan bomen, zoals een arboretum op de schaal van een woonwijk. Bij de boomsoorten zijn natuurstenen plaquettes geplaatst met de Nederlandse naam en een boomblad. Toen de helft van Wateringse Veld was opgeleverd werd dat

gevierd met het eerste deel van de bomengids; een mooi uitgegeven informatieve gids over het museum. Wellicht mede doordat minister Plasterk (OCW) de openingshandeling verrichtte en duurzaamheid in de bouw een actueel onderwerp is, werd de opening van dit bijzondere kunstproject breed opgepakt door de media.

In de loop van 2009 zullen twee andere kunstprojecten in deze wijk opgeleverd worden: een werk van Marjan Schoenmakers die intrigerende teksten in trottoirs en betonnen keerwanden plaatst en een ruitersstandbeeld van QS Serafijn dat uit het thema 'mobiliteit' is voortgekomen en vergezeld gaat van een roman voor en over de wijk. In 2008 presenteerde hij het schetsontwerp van 'John Wayne', het eerste ruitersstandbeeld in een vinexlocatie. In een nieuw deel van Wateringse Veld, Wateringse Binnentuinen, worden in de loop van 2009 en 2010 kunst aangebracht op de bruggen; werk van drie keramisten: Dora Dolz (+), Wietske van Leeuwen en Tejo Philips. De kunstwerken zijn in 2008 geproduceerd.

Vinexlocatie Ypenburg

In de Haagse vinexwijk Ypenburg is al vele jaren een kunstprogramma bezig. Naast het verblijf van het laboratorium van Theo Jansen en de plaatsing van de betonnen keermuren met teksten van Milou van Ham is nu een project aan de gang onder de titel 'Kunst Aan Huis'. Hierbij is gekozen voor een aanpak waarbij bewoners kunnen kiezen uit een aantal kunstwerken dat in oplage wordt vervaardigd. Maar wel op voorwaarde dat het op een van de publieke weg af zichtbare plek wordt gemonteerd en het een onlosmakelijk onderdeel wordt van het huis. Meer dan 300 kunstwerken van acht kunstenaars zijn afgelopen jaren geplaatst en het project loopt nog tot in 2009 door. Deelnemende kunstenaars zijn Jeroen Allart, Arja van den Berg, Jeroen Bruls & Krijn Christiaansen, Tom Claassen, Douwe Halbertsma, Ingrid Mol, Bert van Ommen en Theo Schepens.

Vestia

Bij het Heeswijkplein in Den Haag ZuidWest is op de kopse gevel van een flat acht jaar geleden een fotografisch kunstwerk van Roy Villevoye gemonteerd van circa 6x9 meter dat aan vervanging toe is. Stroom heeft een voorstel ingediend om jonge fotografen een werk voor deze gevel te laten maken, dat vervolgens twee jaar blijft hangen. Dit werk wordt tevens op klein formaat afgedrukt en zal aan de basis staan van een fotocollectie die Vestia in de loop van de jaren wil opbouwen. Karine Versluis heeft de opdracht voor het eerste werk gekregen, dat in 2009 zal worden geïnstalleerd.

Monumenten

Tegelijk met het gedenkbeeld voor Thorbecke (zie p. 10) lopen er trajecten van monumenten voor Prinses Juliana, Nelson Mandela en een herdenkingsmonument in de Maastrichtsestraat (zie p. 15).

Een monument voor prinses Juliana is al langer een wens van enkele gemeenteraadsleden en dit initiatief zal weer worden opgepakt door de Bestuursdienst van de gemeente Den Haag. De Stichting Standbeeld Nelson Mandela beijvert zich al meer dan tien jaar middels educatieve pakketten en een jaarlijkse lezing voor verspreiding van de verzoenende houding die Nelson Mandela belichaamt. Nu is daar de wens voor een figuratief standbeeld geformuleerd als geschenk aan de gemeente. De Raad heeft al laten weten dat het geschenk welkom is. De stichting heeft zowel de directeur van het Sculptuur Instituut, Jan Teeuwissen, als adviseur benaderd, als Stroom. Gezamenlijk hebben zij documentatie voorgedragen van kunstenaars die een dergelijke opdracht goed aan zouden kunnen en de stichting heeft daar een eerste selectie uit gemaakt. In de loop van 2009 zullen schetsontwerpen worden gepresenteerd door Gert Germeraad, Arie Schippers en Caspar Berger.

Kunst bij scholen

De gemeente heeft voorgeschreven dat bij nieuwbouw van een school in Den Haag 0,64% van de stichtingskosten aan kunst besteed moet worden. Stroom adviseert de verschillende schoolbesturen bij de besteding van deze kunstbudgetten. Stroom heeft in de afgelopen jaren de totstandkoming van veel substantiële kunstwerken bij scholen begeleid en is er van overtuigd dat een goed kunstwerk middels een vanzelfsprekende aanwezigheid op een school veel impact kan hebben. En juist bij een groep – kinderen – die vrijwel niet met kunst in aanraking komt. Was voorheen de Mondriaan Stichting een serieuze subsidiënt bij goede kunstinitiatieven bij scholen, in 2008 werd de opdrachtenregeling van deze stichting vrijwel geheel afgebouwd. Desondanks zijn in 2008 weer heel wat scholen voorzien van kunstprojecten.

Bij een aantal van de kunstprojecten zijn ter introductie van de kunstwerken workshops aangeboden die door de kunstenaars op de school werden verzorgd.

In 2008 werden de volgende projecten opgeleverd:

Annechien Meier, Basisschool De Startbaan, Böttgerwater 2

Voor de binnenplaats van de school ontwierp Annechien Meier twaalf mobiele volkstuintjes waarboven een vliegtuig zweeft. De leerlingen van de Startbaan kunnen tuinieren op hun eigen binnenplaats. Het vliegtuig, een 'Tigermoth' die refereert aan de historie van Ypenburg als vliegveld voor de sportvliegerij, vormt een permanente overkapping van de tuintjes. De bakken zijn beplant met groenten, kruiden en eetbare bloemen. De plantjes blijven 'laag', zodat het geheel een perspectief blijft houden alsof je vanuit een vliegtuigraam uitkijkt over het karakteristieke, gecultiveerde, platte Hollandse landschap.

Kunst bij scholen Annechien Meier

Regine Schumann, Wateringseveld College, Missouri 1

In de centrale entreehal maakte Schumann een wandinstallatie van 'vliegende schotels'; 48 gekleurde perspex ovalen die worden aangelicht door een blacklight. Op vier plekken bij de grote raampartijen van het schoolgebouw is een horizontale of verticale ledlijn geïnstalleerd, in verschillende kleuren, met een sterke uitstraling naar buiten. Het oplichtende groen, rood, oranje en blauw geven het gebouw een mysterieus eigen karakter en verwijzen naar de kassen, die in de geschiedenis van het gebied en in het ontwerp van de architecten een grote rol spelen.

Barbara Visser, multiple voor Bernardusschool, De Bonte Vlinder, Dalton Scholengemeenschap, De Eshof, Gymnasium Haganum, Haags Montessori Lyceum, Houtwijk, De Kameleon, De Kleine Keizer, De Krullevaer, Leyenburgschool, Overbosch College, De Regenboog, Rosaschool, De Schakel, De Springplank, Zorgvliet, Willem de Zwijgerschool

In een oplage voor 18 scholen ontwikkelde Barbara Visser i.s.m Koert van Mensvoort en Stijn Belle de 'TL/Tijdlamp', een apparaat in de vorm van een verlichte buis, die langzaam volloopt met gekleurd licht, als verbeelding van het verstrijken van de tijd. De 'TL/Tijdlamp' is een lerend instrument waarmee met behulp van sensoren geluiden en bewegingen gemeten kunnen worden. Naarmate hij langer in zijn omgeving is maakt hij zich de tijdsindeling van de locatie eigen. Elke school krijgt een eigen 'TL/Tijdlamp', in een doorzichtige plexiglazen box waarin de techniek en meetapparatuur zichtbaar zijn. Op de feestelijke presentatie van 6 november 2008 kregen alle scholen hun eigen exemplaar aangeboden door Ewout Genemans, presentator van het tv-programma 'Willem Wever' (zie p. 32). De Tijdlampen worden op de scholen gepresenteerd in combinatie met een educatieve publicatie waarin het begrip tijd belicht wordt en lessuggesties rondom dit thema worden aangedragen.

José den Hartog, Islamitische basisschool Yunus Emre, Mandelaplein 2

José den Hartog maakte een bijzondere kunsttoepassing van tegeltableaus aan drie gevels van de nieuwbouw van Islamitische basisschool Yunus Emre. De architect van de nieuwbouw had een groot aantal 'nissen' gereserveerd voor tegelwerk. José den Hartog heeft hier een eigenzinnige invulling aan gegeven; haar tekeningen op de keramische tegels - voornamelijk blauwe glazuurtekeningen op witte tegels met enkele gele accenten - geven een dromerig beeld. Op sommige plekken lijkt het of je een exotische tuin binnentreedt; andere tableaus verbeelden meer abstracte motieven.

Barbara Kletter, Basisschool De Fontein, Laan van Wateringse Veld 462

Voor de centrale hal van basisschool De Fontein in Den Haag ontwierp Barbara Kletter een interactief kunstwerk dat door leerlingen van de school tot leven wordt gebracht. Het werk bestaat uit twee beelden van een jongen en van een meisje die een dynamische choreografie uitvoeren op een schijf en over een rail langs de muur. De jongen en het meisje kunnen ieder apart door middel van twee drukknopjes in beweging worden gebracht; de beelden 'schuifelen' zo naar elkaar toe, koordansen van elkaar af of draaien pirouettes om hun eigen as. De 'dans' kan op elke gewenste positie worden stopgezet. Het beeld neemt steeds nieuwe, wisselende gedaantes aan.

Evert Rodewijk, Basisschool Jeroen, Guido Gezellestraat 51

'Ozibi' is een kunstwerk van Evert Rodewijk in de vide van basisschool Jeroen in de Haagse buurt Spoorwijk. Het werk bestaat uit een vijftal kleurige losse constellaties die aan het plafond hangen en samen een denkbeeldige wereld of planeet vormen. Het zijn een soort 'ruimtesculpturen', opgebouwd uit diverse onderdelen van plastic verpakkingsmateriaal tot kinderspeelgoed. Begin 2009 vond de workshop 'Dingem' plaats voor de hele school. Onder leiding van de kunstenaar maakten de leerlingen van zelf gevonden afvalmateriaal een eigen werkje dat samengevoegd werd tot één grote sculptuur. Daarnaast was er een spannend educatief programma over kunst gemaakt van 'gewone' dagelijkse materialen en over creatief hergebruik van afvalmateriaal.

Diverse kunstenaars, ISH TV; audiovisueel platform, International School, Wijndaelerduin 1

Voor de International School werd een interne tv-studio/zender gebouwd die door leerlingen wordt ingevuld in samenwerking met kunstenaars en docenten, onder begeleiding van Stroom. ISH TV kan gezien worden als een audiovisueel platform voor creatieve uitingen van zowel kunstenaars als leerlingen. Alle leeftijdsgroepen binnen de school kunnen participeren in het maken en bekijken van de programma's. Het project ging in 2007 van start vanuit een kleine studio en met een vaste redactieraad. Na het kunstproject van Peter Westenberg werden in 2008 een aantal workshops georganiseerd door Ellen Mandemaker, Shereen Abdul Baki en Ricki van der Tas. In 2009 organiseert Philip Davenport 'The Grin Variations', een samenwerkingsproject met een school in London in het kader van het UK Text Festival. Verder worden in 2009 kunstprojecten opgestart van Otto Berchem, Marijke van Warmerdam, Arnoud Holleman en Gerald van der Kaap.

Stroom Travels

Stroom Travels worden begeleid en samengesteld door mensen met een bijzondere kijk op de stad; kunstenaars, ontwerpers of andere 'stadsdeskundigen' treden op als curator. Dit resulteerde in unieke reizen door Den Haag waarbij het publiek de stad vanuit een ongekennde gezichtshoek kon bekijken en op een verrassende manier kon ervaren. Toen de Stroom Travel werd uitgevonden verenigde dit heel goed de ambities die Stroom op dat moment had met het ervaren van de stad. Meer een houding dan een fysiek product, een unieke ervaring die met een groep mensen werd gedeeld, een mobiel symposium als activiteit. Er zijn tientallen Travels georganiseerd, waarvan vele met groot succes. In de loop van de jaren nam echter de belangstelling voor deze vorm van excursies af. Om die reden worden ze nu vooral nog ingezet als component van een inhoudelijk project. Deels zijn de Travels vervangen door stadsgesprekken op locatie of in een bijzondere setting, waarbij rond een actueel onderwerp gezocht wordt naar een mix van informatie, interactie en entertainment.

Stroom Travels Polemic Places

'Achterkamertjesroute. Langs de architectuur van de politieke besluitvorming'

21 juni 2008

Met medewerking van politiek journalist Hans Andringa (Wereldomroep) werd een tour verzorgd langs het achterkamertjes-circuit van politiek Den Haag. Zie Accent #4 'Het beeld van de stad', p. 70

'Polemic Places'

4 oktober 2008

Deze avontuurlijke reis per fiets en boot langs de randen van Den Haag vond plaats onder leiding van Ernie Mellegers en Steven van Schuppen. Zie Accent #4 'Het beeld van de stad', p. 70

Accent #3

Stimulerende activiteiten voor Haagse kunstenaars

Stroom's stimulerende activiteiten ten behoeve van de Haagse kunst en kunstenaars laten een grote diversiteit zien, zijn toegesneden op behoeften en situaties en spelen veelal in op de actualiteit. In 2008 zijn deze stimulerende activiteiten geïntensiveerd en verder uitgebouwd. Naast het regelmatig verstrekken van informatie en het adviseren over de beroepspraktijk werden er informatiebijeenkomsten en tafelgesprekken georganiseerd, vond de tweede Investconferentie plaats en werden

de 'Ondertussen' presentaties met kunstenaars die een PRO of SPOT subsidie hebben ontvangen gecontinueerd. Dit jaar werd in het kader van het versterken van internationale contacten en internationale zichtbaarheid wederom een studiereis georganiseerd, dit keer naar Warschau en Krakau en vond er voor het eerst een tentoonstelling in het buitenland plaats met de kunstenaars die een Premium subsidie hebben ontvangen, namelijk in het CAC in Vilnius, Litouwen. Daarnaast is het curatorenprogramma in 2008 geïntensiveerd; maandelijks wordt er een curator, criticus of kunstenaar uit het buitenland uitgenodigd om bij kunstenaars in Den Haag atelierbezoeken af te leggen. Voorjaar 2008 kwam het magazine 'DH/' uit dat nationaal en internationaal onder de aandacht is gebracht en verspreid.

For the First and the Second Time Ton Schuttelaar

Presentaties

For the First and the Second Time, Stroom Premium 2007 (Channa Boon, Ton Schuttelaar en Bram Vreven) 23 november 2008 t/m 4 januari 2009
Contemporary Art Centre (CAC), Vilnius (LT), curatoren: Virginija Januškevičiūtė en Valentinas Klimašauskas

Jaarlijks wordt de toekenning van de Stroom Premium subsidies ondersteund door een internationale tentoonstelling. In 2007 maakte de Schotse curator Francis McKee de tentoonstelling 'Lost Tongues Rediscovered' bij Stroom. In 2008 was Stroom te gast bij het Contemporary Art Centre (CAC) in Vilnius. Virginija Januškevičiūtė stelde samen met Valentinas Klimašauskas de tentoonstelling samen met als uitgangspunt het werk van de Haagse kunstenaars Channa Boon, Ton Schuttelaar en Bram Vreven die in 2007 een Stroom Premium ontvingen.

De curatoren verkozen twee tentoonstellingen in één te maken. Naast de werken van de Premium kunstenaars werden kunstwerken getoond die al langer deel uitmaken van de collectie van het CAC, met name de werken die in de loop der jaren speciaal voor het CAC zijn geproduceerd. De in de tentoonstelling opgenomen werken werden bijeen gebracht in een handzame publicatie die tevens als gids functioneerde.

De Stroom Premium is een sterk geprofileerde subsidie voor individuele kunstenaars op basis van het actuele werk en de betekenis van de kunstenaar voor het Haagse kunstklimaat. De subsidie stelt kunstenaars in staat tot verdieping en ontwikkeling van hun werk te komen. Naar aanleiding van de toekenning van de Premium subsidie verschijnen er van de diverse kunstenaars ook afzonderlijke publicaties.

Stroom op Art Amsterdam 2008 7 mei t/m 12 mei 2008 Parkhal Amsterdam RAI

Stroom nam voor het eerst deel aan de kunstbeurs Art Amsterdam met een solopresentatie van **Navid Nuur**, een kunstenaar die exemplarisch is voor de huidige culturele dynamiek van Den Haag. Achter het formele gezicht van de stad schuilt een levendige kunstwereld en een vaak ongereguleerde underground scène. Het aantal podia, broedplaatsen en kunstenaarsinitiatieven is groot en bloeit als nooit tevoren. Op de beurs introduceerde Stroom het magazine 'DH/' waarin Den Haag getoond wordt als een plek met mogelijkheden en gunstige condities voor nationale en internationale kunstenaars. De door Navid Nuur vormgegeven brochure (tekst Freek Lomme), 'Materie in materialisatie', werd samen met 'DH/' door Stroom op Art Amsterdam verspreid.

Stroom op Preview Berlin 29 oktober t/m 2 november 2008

Berlin Tempelhof Airport, Berlijn (DE)

Na Art Amsterdam presenteerde Stroom zich op de kunstbeurs 'Preview Berlin' en deze keer met een solopresentatie van de kunstenaar **Ton Schuttelaar**, wiens werk kan worden omschreven als scherpzinnig, minimalistisch en conceptueel. Schuttelaar verzorgde met vier gloednieuwe werken een op subtiele wijze zeer uitgesproken bijdrage aan deze opkomende internationale beurs. Bij zijn presentatie verzorgde Ton Schuttelaar een fraaie brochure (tekst Arno van Roosmalen; vormgeving Nico Feragnoli) die, evenals het magazine 'DH/', royaal werd uitgedeeld en door de bezoekers zeer werd gewaardeerd.

'Ondertussen'

Bij Stroom vormt de ruimte 'Ondertussen' en het gelijknamige programma dat er plaatsvindt een schakel tussen het kunstbeleid en het kunstenaarsbeleid. 'Ondertussen' toont op reguliere basis presentaties naar aanleiding van subsidieverzoeken die zijn ingediend in het kader van de PRO en SPOT subsidieregeling van Stroom. De presentaties zijn bedoeld om de ideeënrijkdom in de aanvragen en de diversiteit van het subsidiestelsel te tonen. Het kan gaan om een (tussentijdse) rapportage van een onderzoek of project, een studiereis of bijvoorbeeld een netwerkpresentatie. De inrichting is in handen van de aanvrager zelf.

Ilse Versluijs, PRO subsidie kunstprojecten 12 januari t/m 24 februari 2008

Project-in-wording 'Interior Landscape' is een architectonische ruimte die is opgebouwd uit grote en kleinere drukplaten voor linoleumsneden. In de platen zijn voorstellingen gegutst die zich laten lezen als een visualisering van de persoonlijke leefwereld van de kunstenaar. Aan de buitenwanden ziet men zowel weelderige als

Stroom op Art Amsterdam Navid Nuur

José den Hartog, PRO subsidie onderzoek

7 juni t/m 20 juli 2008

José den Hartog legt zich al geruime tijd toe op het beschilderen van wandtegels. Zij vatte het plan op om nieuw werk te maken op basis van wandtegels uit de 16e en 17e eeuw door de oorspronkelijke vorm van kapotte tegels te herstellen en vanuit de resterende schildering een nieuwe voorstelling te maken. Vanaf 2006 heeft de kunstenaar een uitgebreid materiaalonderzoek uitgevoerd naar het vervaardigen van de ontbrekende tegelstukken en het vinden van de juiste verfpigmenten en glazuur om daarmee zo goed mogelijk aan te sluiten op de vorm, kleur en materialiteit van de oorspronkelijke tegels.

sobere natuurlandschappen. De binnenzijden van de wanden zijn voorzien van zelfportretten en persoonlijke gebruiksvoorwerpen van de kunstenaar.

Rozemarijn Lucassen, PRO subsidie kunstprojecten 8 maart t/m 11 april 2008

Rozemarijn Lucassen kreeg *carte blanche* om voor de periode van een jaar de middenpagina van de dak- en thuislozenkrant Het Haags Straatnieuws te verzorgen. 'Zoem' is een beeldrubriek in de vorm van veertien uitneembare posters waarop Lucassen telkens een ander kledingstuk presenteert. Details van de straat worden gepresenteerd als nieuwe modetrends, wegwerpmaterialen worden getransformeerd tot nieuwe draagbare kledingstukken. De fotoserie is een knipoog naar glossy mode-magazines waarin glamour, rijkdom en succes het beeld bepalen.

Karen Oostenbrink, PRO subsidie onderzoek

20 april t/m 25 mei 2008

In 2007 vertrok Karen Oostenbrink voor een werkperiode van vier maanden naar Berlijn. Na haar vondst van een briefwisseling tussen een Russisch en een Oost-Duits meisje, ondernam zij een zoektocht naar de geadresseerde. De correspondentie toont een groeiende penvriendschap en houdt jarenlang aan. Een paar aanknopingspunten in de brieven leiden er uiteindelijk toe dat Karen Oostenbrink een (achttien jaar jongere) zus opspoorde.

Stroom op Preview Berlin Ton Schuttelaar

Floris Kaayk, PRO subsidie onderzoek

26 juli t/m 7 september 2008

Floris Kaayk maakte tijdens zijn studie aan de Academie St. Joost in Breda twee korte animatiefilms: 'The Order Electrus' (2005) en 'Metalosis Maligna' (2006). De films bieden een onheilspellend en hyperrealistisch toekomstperspectief van een wereld waarin muterende organismen, cyborgs en nieuwe levensvormen hun intrede doen en daarmee het naderende einde van de mensheid aankondigen. De onderzoeks-subsidie stelde Floris Kaayk in staat om voor 'After the Great Flood' een 'treatment' en een storyboard te ontwikkelen en filmmaquettes te bouwen. Ook legde het de basis voor een subsidie van het Filmfonds ter realisering van de film. In het najaar van 2008 zijn de opnames gestart.

Keir Neuringer, PRO subsidie Stroom Invest

14 september t/m 26 oktober 2008

Keir Neuringer heeft een multidisciplinaire beroepspraktijk. Hij is improvisatie-muzikant (saxofoon) en componist van elektronische en akoestische muziek. Daarnaast schrijft hij teksten en maakt hij video's en installaties. Ook houdt hij een weblog bij met essays over muziek, beeldende kunst en maatschappelijke en politieke onderwerpen.

Keir Neuringer toonde delen van het project 'One is One (Preludes & Fugues)' waaraan hij sinds 2004 werkt, een verzameling van 48 performance-teksten. Inhoudelijk is 'One is One' een veelomvattend project over thema's als geweld en de onhoudbaarheid van de beschaving, maatschappelijke en persoonlijke verwarring, ambiguïteit, moraliteit, cynisme, en het verlangen om goed te doen.

Ondertussen Rozemarijn Lucassen

Michiel Pijpe, PRO subsidie onderzoek

1 november t/m 7 december 2008

Beeldend kunstenaar Michiel Pijpe maakt en regisseert performances met als uitgangspunt het menselijk lichaam. Dat stelt hij bloot aan externe factoren zoals licht en zwaartekracht. Het zijn verkenningen naar de fysieke en mentale grenzen van de performer. Pijpe's videowerken zijn registraties van inktbewegingen in water, die in een laboratoriumachtige opstelling tot stand zijn gekomen. De beelden op basis van microscopische opnames doen denken aan een universum dat zich buiten ons blikveld afspeelt. De subsidie gebruikte hij om te experimenteren met proefopstellingen, opnameapparatuur en toepassing van cinematografische middelen zoals bewegende camera, close-ups en decors.

Jan Körbes en Indre Klimaite, SPOT subsidie tentoonstelling

13 december 2008 t/m 8 februari 2009

Onder de titel 'Nambawan' toonden architect/beeldend kunstenaar Jan Körbes en grafisch vormgever Indre Klimaite het resultaat van de projecten die zij de afgelopen

drie jaar op uitnodiging van Cascoland hebben uitgevoerd in probleemwijken van Kaapstad (2006), Johannesburg (2007) en Durban (2008). Telkens werkt een gezelschap van kunstenaars, architecten en ontwerpers samen met lokale ambachtslieden, artiesten en bewoners aan projecten in de publieke ruimte om zo een positieve 'push' te geven aan ontwikkelingen in deze gebieden. Jan Körbes stelde zich ten doel om plekken in de openbare ruimte een nieuwe functie te geven, te verpersoonlijken en ruimtelijk zichtbaar te maken. Hij werkte daarbij voornamelijk met ruimschoots voorhanden afvalmateriaal. Indre Klimaite richtte zich met haar projecten op de vraag hoe vormgeving de kwaliteit van leven kan verbeteren en anonimiteit kan doorbreken. Zij liet zich daarbij inspireren door de wijze waarop in Zuid-Afrika wordt omgegaan met communicatie en vormgeving in de stedelijke omgeving.

Activiteiten

'DH/' mei 2008

In mei 2008 bracht Stroom voor het eerst het gratis magazine 'DH/' uit, ondersteund door een bijdrage uit het Europese Fonds voor Regionale Ontwikkeling. Het werd gepresenteerd op Art Amsterdam. Het magazine is ontstaan uit enthousiasme en verwondering over de dynamiek, veelzijdigheid en eigenzinnigheid van de beeldende kunsten in Den Haag. 'DH/' toont Den Haag als een plek voor experiment en verschil. Het laat een selectie zien van kunstenaars, tentoonstellingsruimtes, kunst(enaars)initiatieven

'DH/' Liefhertje en de Grote Witte Reus, Nadine Stijns

en markante stadsbeelden, die de diversiteit in de stad op een beeldende manier representeert. 'DH/' is opgezet om de zichtbaarheid van de kunst en kunstenaars zowel nationaal en internationaal te vergroten. Daarom is het (inter)nationaal onder de aandacht gebracht. 'DH/' vond zowel gretig aftrek op internationale beurzen (Art Amsterdam, Preview Berlin, Kunstvlaai Amsterdam, Supermarket Stockholm) als bij internationale curatoren en instituten in Berlijn (o.a. KW, DAAD, galleries), Glasgow (o.a. CCA, Modern Institute, Transmission, galleries), Liverpool (Biennial), Kopenhagen (U-turn, Alt-cph), Stockholm (IASPIS), Parijs (Palais de Tokyo), Vilnius (CAC), en ver daarbuiten (VS, Dubai). Het lag op verschillende plekken in Nederland en Den Haag (van kunstenaarsinitiatieven, galleries, kunstinstututen, theaters, internationale hotels tot open atelierdagen en het Haagse Uit Festival) en wordt door velen in de Haagse kunstwereld actief gebruikt als middel om de Haagse kunst voor het voetlicht te brengen. 'DH/' is zeer positief ontvangen. De totale oplage van 10.000 exemplaren heeft inmiddels minstens evenzovele lezers gevonden.

Invest Conferentie 11 t/m 13 juni 2008

De PRO Stroom Invest subsidie ondersteunt jonge kunstenaars in hun ontwikkeling en is bedoeld om academiëverlaters aan de stad te binden. In 2007 werd een Invest subsidie toegekend aan Sarah Carlier, Nico Feragnoli, Matthijs Kiel, Sarina Missot, Joost Nieuwenburg, Yvo van der Vat en Sara Vrugt. Om deze jonge kunstenaars een extra impuls te geven is medio juni de tweede Invest Conferentie georganiseerd.

Nederlandse en buitenlandse curatoren bezochten ateliers van Haagse kunstenaars, schreven essays over hun werk en verzorgden publieke lezingen over hun curatorschap. Ook leden van de adviescommissie PRO legden in dit kader atelierbezoeken af. Stroom zet deze contacten later breder in ten behoeve van Haagse kunstenaars door de zichtbaarheid d.m.v. tentoonstellingen, presentaties en uitwisselingen te vergroten.

Tijdens de Invest Conferentie in 2008 vonden 55 atelierbezoeken plaats door de curatoren Freek Lomme (directeur Stichting Onomatopoeë, Eindhoven), Nathalie Zonnenberg (onafhankelijk curator, Amsterdam), Thibaut Verhoeven (curator/conservator SMAK, Gent), Lukasz Gorczyca (Raster Gallery, Warschau), Sandra Ross (curator Pump House Gallery, Londen) en Doede Hardeman (conservator Gemeentemuseum Den Haag). De commissieleden Tineke van Veen, Martina Florians, Ewoud van Rijn en André Kruysen bezochten de ateliers van de kunstenaars die in 2007 een Invest subsidie ontvingen.

Invest Conferentie Freek Lomme en Yvo van der Vat

Stroom Invest lezingen: Sandra Ross, Thibaut Verhoeven, Lukasz Gorczyca

11 juni 2008

De publieke lezingen door de internationale curatoren over hun ideeën, idealen, praktijk, motivaties en keuzes vormen onderdeel van een voor het overige besloten Invest Conferentie

Sandra Ross (GB) is sinds 2004 curator bij Pump House Gallery in Londen. Zij wordt beschouwd als een echte artists' curator en is onder meer verantwoordelijk voor solotentoonstellingen van kunstenaars als Aisha Khalid (PK), Dallas Seitz (CA), Thomas Klipper (DE), Kate Dove (UK) en Milena Dragicevic (RS).

Thibaut Verhoeven (B) was in de periode 2002-2004 assistent curator bij Museum Dhondt-Dhaenens in Deurne. Sinds 2005 is hij als conservator bij het S.M.A.K. in Gent mede verantwoordelijk voor tentoonstellingen zoals 'Head Shop/Shop Head' van Paul McCarthy (2007) en 'The Absence of Mark Manders' (2008). Verhoeven is redacteur bij het opiniërende kunstmagazine 'rekto:verso'. Daarnaast organiseert hij debatten en workshops en is hij publicist.

Lukasz Gorczyca (PL) heeft in 2001 in Warschau samen met collega criticus Michal Kaczynski Raster Gallery opgericht, een particuliere instelling voor jonge hedendaagse kunst. Raster werkt regelmatig met voornamelijk Poolse kunstenaars als Michal Budny, Zbigniew Rogalski, Aneta Grzeszykowska en Wilhelm Sasnal.

Invest Conferentie Nathalie Zonnenberg en Sara Vrugt

Raster Gallery is een voortzetting van het kunsttijdschrift 'Raster' en de garage galerie 'Naswietlarnia' (Darkroom). Behalve tentoonstellingen organiseert Raster ook concerten, performance- en literatuuractiviteiten. Gorczyca schrijft voor catalogi en tijdschriften zoals 'Frieze' en 'Spike'.

Curatorenprogramma

Met het doel de zichtbaarheid van Haagse kunstenaars te vergroten, reflectie op hun werk te bieden en in het verlengde daarvan ook de bekendheid met hun werk te stimuleren, nodigt Stroom curatoren, kunstenaars en critici uit binnen- en buitenland uit om atelierbezoeken af te leggen bij Haagse kunstenaars. Afhankelijk van de specifieke interesse van de genodigden, maakt Stroom vanuit haar expertise een ruime selectie van eventueel te bezoeken kunstenaars, en voorziet zij de curatoren van aanvullende informatie. De meeste curatoren bepalen zelf de

uiteindelijke keus op basis van de door Stroom gemaakte selectie.

In dit jaar is het curatorenprogramma geïntensiveerd tot een maandelijks activiteit. Daarmee is het aantal atelierbezoeken verdubbeld. Vonden er in 2007 nog 20 atelierbezoeken plaats, dit jaar waren dat er 55.

Jill Magid (kunstenaar, New York) bezoekt Eric Schrijver, Urs Pfannenmüller, Rachel Bacon, Arianne Olthaar

Malcolm Dickson (directeur Street Level Photoworks, Glasgow) bezoekt Ralph Kämena, Mieke Meesen, Marleen Sleuwwits, Sara Rajaei, Johan Nieuwenhuize, Floris Kaayk, Clara Palli, <>TAG, Galerie West, Quartair. Daarnaast heeft hij van diverse fotografen de portfolio bekeken.

Azra Aksamija (kunstenaar/onderzoeker, Wenen en New York) bezoekt Sara Nuytemans, Sabrina Lindemann, GeoAir project (Onno Dirker, Ergün Erkoçu, Peter Zuiderwijk)

Stine Herbert (curator The Factory of Art, Kopenhagen) bezoekt Michiel Pijpe, Keir Neuringer, Susanne Bruynzeel, Angeline Dekker, Mirko Lazovi, Vincent van Gerven Oei, Nest /DCR, Projectspace 1646, <>TAG, Galerie West, Quartair Peik Suyling, (directeur Young Designers & Industry, Amsterdam) bezoekt Rozemarijn Lucassen, Oscar Prinsen, Zaida Oenema, Rachel Bacon, Sara Vrugt, Mark de Weijer, Welmer Keesmaat, Karin Mientjes, GUM

November Paynter (curator Platform Garanti, Istanbul) bezoekt Onno Dirker, Jean van Wijk, Angeline Dekker, Jan Körbes en Denis Oudendijk, Marleen Sleuwwits, Eelco van der Lingen, André Kruysen, Satellietgroep, Nest / DCR

Eva Wittcox (curator STUK, Leuven) bezoekt Harold de Bree, Matthijs Kiel, Vincent van Gerven Oei, Justin Bennett, Fabrice Schomberg, Floris Kruidenberg, André Kruysen, gerlach en koop

Atelierbezoeken Stroom

Naast de atelierbezoeken door kunstenaars en curatoren, verrichtte de staf van Stroom atelierbezoeken bij tientallen studenten en Haagse kunstenaars.

Studiereis naar Warschau en Krakau voor kunstenaarsinitiatieven

24 t/m 29 november 2008

Eind november 2008 vond een studiereis plaats naar de Poolse steden Warschau en Krakau. Aan de reis namen acht vertegenwoordigers van Haagse kunstenaarsinitiatieven deel: Nico Feragnoli (1646), Keir Neuringer (<>TAG), Eelco van der Lingen (Nest / DCR), Joost Nieuwenburg (Paparazzi), Ewa Stroes (Stichting Stoemp), Henk Hubenet (Stichting Ruimtevaart / Super B), Thijs Fokkens (Vereniging Het Binnenhof) en Bas Tiemes (King Kong / Stichting 8).

De deelnemers aan deze reis konden in kort tijdsbestek en aan de hand van een intensief programma kennis nemen van het culturele en artistieke klimaat van de betreffende steden. Het programma bestond uit het bezoeken van relevante kunstlocaties en instellingen en het ontmoeten van en in gesprek gaan met sleutelfiguren zoals organisatoren, curatoren, kunstenaars en beleidsmakers.

De deelnemers keken terug op een geslaagde reis, zo bleek uit de evaluatiebijeenkomst van 18 december 2008. De algemene indruk is dat het kunstklimaat in Warschau en Krakau nog sterk in ontwikkeling is, hetgeen mogelijkheden biedt voor Haagse kunstenaarsinitiatieven.

De reis heeft enkele interessante en bruikbare contacten opgeleverd. De reis bood ook een goede gelegenheid om de band tussen de initiatieven onderling te versterken en beter zicht te krijgen op de eigen situatie in Den Haag.

Studiereis Warschau en Krakau

Informatiebijeenkomst voor Haagse kunstenaars 12 januari 2009

Ieder jaar organiseert Stroom een bijeenkomst met als doel om Haagse kunstenaars te informeren over één of meerdere aspecten van haar beleid. Onder de titel 'Namens' werd dit jaar een informatiebijeenkomst en publieke discussie georganiseerd over een adequaat representatiemodel voor (Haagse) kunstenaars.

Aanleiding was het Haags Overleg Kunstenaarsverenigingen (HOKV), dat ooit opgericht is om de Haagse kunstenaars in een periodiek overleg tussen Stroom en het Haagse beeldende kunstenveld te vertegenwoordigen, maar dat niet meer optimaal functioneert. Doel van de bijeenkomst was om middels sprekers en een publieke discussie zicht te krijgen op de behoefte naar een platform voor Haagse kunstenaars en modellen te introduceren die elders worden toegepast. De volgende sprekers met inspirerende visies en ervaringen kwamen aan het woord: Jerome Symons (beeldend kunstenaar en initiatiefnemer van www.kunstsubsidiedebat.nl, dat leidde tot het Platform Zonder Kunstenaars Geen Kunst), Karin de Jong (beeldend kunstenaar en lid Platform Kunstenaars CBK Rotterdam, tevens oprichter kunstenaarsinitiatief ROOM en PrintRoom) en Teunis IJdens (senior-onderzoeker aan het IVA Tilburg, onderzoekt diverse aspecten van de kunstwereld en het cultuurbeleid).

Na de pauze volgde een publieke discussie aan de hand van stellingen die te vinden waren op de website van Stroom. De discussie leidde niet tot een eenduidige conclusie over het meest geschikte representatiemodel voor het Haagse beeldende kunstenveld. Daarvoor is de doelgroep te pluriform en zijn de belangen te uiteenlopend. Wel maakte de informatiebijeenkomst duidelijk dat er tegenwoordig goede alternatieven zijn voor het klassieke model van beroepsvertegenwoordiging, die in de praktijk bovendien effectief en succesvol zijn gebleken. Een voorbeeld daarvan is www.slagvoorarnhem.nl, waarbij een kleine groep actieve kunstenaars een internetplatform oprichtte ter behartiging van hun belangen en daarmee bij de lokale politiek veel hebben bereikt.

Haagse Kunst en Kunstenaars

Project space 1646 Bas de Boer

De afdeling Subsidies, Documentatie & Ateliers (SD&A) voert het voorwaarden-scheppend beleid uit voor Haagse professioneel werkzame kunstenaars door middel van subsidieregelingen, een documentatiecentrum, atelierbeleid, het verstrekken van informatie en advies maar ook door het organiseren van stimulerende activiteiten. De samenhang en integratie tussen deze deeltaken wordt zoveel mogelijk bewerkstelligd om het voorwaarden-scheppend beleid ook zo goed mogelijk aan te laten sluiten bij het kunstinhoudelijke en algemene beleid van Stroom.

Subsidies

De subsidieregeling van Stroom gaat uit van de sterke aspecten en het grote potentieel van de Haagse kunstwereld en is opgebouwd uit drie onderdelen waarmee telkens een ander doel wordt nagestreefd. PRO subsidies zijn bedoeld ter ondersteuning en versterking van het Haagse kunstklimaat. Zowel individuele beeldend kunstenaars als samenwerkingsverbanden en organisaties worden in de gelegenheid gesteld bijzondere projecten of activiteiten te realiseren. SPOT subsidies vergroten de zichtbaarheid en presentatie van Haagse kunst en kunstenaars. De Objectsubsidies zijn bedoeld om het bestand aan ateliers op kwalitatief niveau uit te breiden.

PRO subsidies

Er zijn vijf verschillende PRO subsidies:

- Kunstprojecten; projecten, kunstwerken, publicaties
- Onderzoek; studiereizen en projecten waarin nieuwe richtingen m.b.t. eigen werk of in relatie tot andere disciplines of fundamenteel nieuwe (omgang met) materialen worden onderzocht
- Kunstenaarsinitiatieven; programmering- en uitwisselingsactiviteiten, gastatelierprogramma's
- Stroom Invest; subsidie die startende kunstenaars in staat stelt zich verder te ontwikkelen en een bijdrage te leveren aan de Haagse kunstwereld
- Stroom Premium; sterk geprofileerde subsidie voor kunstenaars op basis van kwaliteit van het actuele werk, waarbij wordt gekeken naar de betekenis van de kunstenaar voor het Haags kunstklimaat

De adviescommissie PRO subsidies beoordeelde in 2008 in totaal 125 aanvragen. Daarvan werden 50 subsidies toegekend. De adviescommissie PRO subsidies bestaat uit een *pool* van negen personen waaruit per vergadering een vijftal leden wordt opgeroepen mede op basis van specifieke expertise. In dit jaar zijn er minder aanvragen voor PRO subsidies binnengekomen dan in 2007; dit kwam vooral omdat er minder aanvragen voor kunstprojecten zijn ingediend.

Zowel voorafgaand aan het indienen van een aanvraag als na ontvangst van het advies van de commissie kan een kunstenaar of organisatie een gesprek met Stroom aanvragen. Hiermee wordt voor de kunstenaar duidelijk wat van hem/haar wordt verwacht, informatie/duidelijkheid gegeven en inzicht verschaft over de diverse mogelijkheden van de subsidies. Conceptaanvragen kunnen voor advies worden voorgelegd. Deze adviezen zijn vooral bedoeld om de kwaliteit van de aanvragen te verhogen en daarmee de effectiviteit van de subsidieregeling. Dit jaar werd veelvuldig een beroep gedaan op deze mogelijkheid. Ondanks dat deze advisering veel tijd kost, is wel merkbaar dat het niveau van de aanvragen sterk wordt verbeterd.

Kunstprojecten (17)

- Mansour Bakhtiar, schilderproject 'Koning Syrus'
- Nest / DCR, groepstentoonstelling 'Essentially Absent'
- Arnoud Dijkstra, groepstentoonstelling 'SCHIL/DERS'
- Ralph Kämena, publicatie 'Haunted by Detail'
- Welmer Keesmaat, Yvi Magazine #3
- Harm Lux, curatorische ondersteuning project 'From their Planet'
- Nest/ DCR, groepstentoonstelling 'Some things are What they seem'
- Nest / DCR, deelname aan kunstbeurs Supermarket
- Johan Nieuwenhuize, fotoproject 'Zelfportretten'
- Project Space 1646, deelname aan kunstbeurs Supermarket
- Fabrice Schomberg, project 'Sketched Worlds'
- Tom Tlalim, project 'Concerning Time We Remain, Devided ...'
- Studio vruGt en Stichting Haags Talent, project 'Een rode draad'
- Dorota Walentynovicz, installatie 'Performance Space Black Box'
- Galerie West, deelname Preview Berlin
- Galerie West, publicatie over West
- Theater Zeebelt, video-screenings 'Alles of Niets'

Onderzoek (12)

- Loes Aarts, werkperiode Berlijn
- Richard Brouwer, tekeningenproject en studiereis naar VS
- Vincent van Gerven Oei, 'Empathy™ Monumental Research The Hague'
- Indre Klimaite, onderzoek 'Revival of Dying Tradition'
- Aldo Kroese, Artist-in-Residency in Cyprus
- Lucas Lelieveld, residency en onderzoeksperiode Armenië
- Annechien Meier, onderzoek en studiereis Cuba
- Joost Nieuwenburg, onderzoek naar vastleggen performances op film
- Jeroen Nooter, project 'Jin Jang'
- Ellen Rodenberg en Maarten Schepers, 'Under the Influence' – residency in Yogyakarta
- Petra van der Schoot, materiaalonderzoek 'Gaas'
- Anne Wellmer, residency bij Experimental Television Center New York

Kunstenaarsinitiatieven (10)

- Baracca, jaarprogramma 2008
- DCR Gueststudio's, programma gastateliers 2009
- Gum, Lettercafé
- Papparazzi, jaarprogramma 2008
- Project space 1646, programma 2009
- Stichting Haagse Rondgang, Hoogtij 2009
- West, programma januari t/m augustus 2008
- West, programma september t/m december 2008
- <>TAG, programma september t/m december 2008
- <>TAG, programma januari t/m juni 2009

Stroom Invest (7)

Met de Stroom Invest subsidie beoogt Stroom een bijdrage te leveren aan de verbetering van het woon- en werkklimaat voor jonge kunstenaars en hen in hun ontwikkeling te ondersteunen. Om deze reden organiseert Stroom een aanvullend programma van stimulerende activiteiten waarin reflectie op het werk, opbouwende kritiek en het uitbouwen van netwerken centraal staan.

Zie Accent #4, 'Stimulerende activiteiten voor Haagse kunstenaars', p. 51.

- Seeke Chung
- Angeline Dekker
- Robin de Goede
- Martijn Koolstra
- Femmy Otten
- Eric Schrijver
- Basten Stokhuizen

Stroom Premium (4)

Kunstenaars die een Premium subsidie ontvingen hebben zich niet alleen met een aansprekend oeuvre bewezen, maar overtuigen door hun ontwikkelingspotentieel en de ambities die ze koesteren. Voor een werkelijke waardering van het werk van Haagse kunstenaars is het van groot belang dat het in een internationaal kader wordt geplaatst.

- Rachel Bacon
- Gamal Ez
- Zeger Reyers
- Marleen Sleeuwits

Zelfportret #013 Johan Nieuwenhuize

SPOT subsidies

Er zijn drie verschillende SPOT subsidies:

- Individuele tentoonstellingen; bijdrage aan de kosten voor tentoonstellingen en presentaties van eigen werk in binnen- en buitenland.
- Groepstentoonstellingen; aanvulling bij de kosten voor tentoonstellingen en presentaties van werk van een aantal kunstenaars (minimaal 6) in binnen- en buitenland.
- Documentatie; bijdrage aan de kosten voor promotie van eigen werk, actualiseren van documentatie, vervaardigen van drukwerk, (re)construeren van een website of inschakelen van specialisten.

In 2008 werden er 295 SPOT subsidies toegekend; waarvan 129 voor individuele tentoonstellingen, 15 voor groepstentoonstellingen en 151 voor documentatie. Van de 129 individuele tentoonstellingen die plaatsvonden waren er 35 in Den Haag, 30 in de rest van Nederland en 64 in het buitenland. Van de 30 in de rest van

Nederland vonden er o.a. 6 in Amsterdam en 8 in de randgemeenten plaats. Van de exposities in het buitenland waren er 40 in Europa (waarvan ca. 25% in Duitsland), 13 in het Midden-Oosten / Azië, 9 in Noord- en Zuid Amerika en 2 in Afrika.

De groepstentoonstellingen vonden, op één na, allemaal in Den Haag plaats. Van de 151 toekenningen voor documentatie waren er 11 voor een (digitale) camera, 69 voor de (re)constructie van een eigen website en 40 voor fotografie. Slechts weinigen besteden, nog steeds, hun documentatiesubsidie aan het inschakelen van een specialist zoals tekstschrijvers, vertalers of adviseurs (slechts 9).

Objectsubsidies

De Objectsubsidie is bedoeld om het bestand aan ateliers in Den Haag op kwalitatief niveau uit te breiden. Er zijn drie mogelijkheden waarop de subsidie kan worden aangewend:

- een bijdrage in de bouwkosten voor een permanente atelierruimte
- een bijdrage in de aankoop van een atelierwoning of atelierpand
- een bijdrage in de bouwkosten van een gastatelier/woning van kunstenaarsinitiatieven

Dit jaar zijn er 8 Objectsubsidies verstrekt voor de verwerving van ateliers en atelierwoningen:

- Calandkade 60-62
- Groenewegje 136
- Scheepmakerstraat 37
- Binckhorstlaan 36 unit 105
- Binckhorstlaan 36 unit 111
- Binckhorstlaan 36 3e verdieping
- Boekhorststraat 125
- Loosduinseweg 9

Documentatie

Documentatiecentrum

Stroom heeft een publiekstoegankelijk documentatiecentrum. De documentatie van ruim 900 Haagse beeldend kunstenaars, die als beroepsmatig erkend zijn, is zowel op papier (portfoliomappen) als virtueel (www.haagsekunstenaars.nl) te raadplegen.

Het documentatiebestand bij Stroom wordt regelmatig bestudeerd door de medewerkers en adviseurs van Stroom in het geval van subsidieaanvragen en te verstrekken opdrachten. Maar ook potentiële opdrachtgevers, tentoonstellingsmakers, galeriehouders, kunstenaars en publiek weten hun weg goed te vinden en raadplegen het bestand om diverse redenen. Men kan in het documentatiecentrum terecht voor advies en specifieke zoekopdrachten. Elke week komen er dan ook wel één of meerdere van dergelijke verzoeken binnen. Het bestand bestaat uit alfabetisch gerangschikte mappen met in iedere map een *curriculum vitae* van de kunstenaar, een beschrijving en een selectie van het werk (foto's, cd's, dvd's, kleine brochures e.d.).

Er is speciale aandacht en ruimte voor (nieuwe) kunstenaarspublicaties. Hier wordt over het algemeen veel interesse voor getoond.

Website www.haagsekunstenars.nl

Het digitale documentatiebestand vergroot de zichtbaarheid van de Haagse kunstenaars. Behalve het zoeken naar Haagse kunstenaars en het inschrijven als kunstenaar, is het voor ingeschreven kunstenaars ook mogelijk om het eigen dossier online te actualiseren. Het digitale documentatiebestand sluit aan bij de landelijke website (www.kunstenars.nu) waarin gegevens te vinden zijn van circa 6500 Nederlandse beeldend kunstenaars.

Daarnaast kent de website van Stroom een virtueel *bulletin board* ten behoeve van de Haagse kunstenaars, waarop internationale aankondigingen, oproepen, prijsvragen, *residencies*, en dergelijke zijn vermeld van (kunst)instellingen.

Kunstenaarsbestand

Per 31 december 2008 stonden 926 beroepsmatig erkende kunstenaars ingeschreven; een toename van 6 in vergelijking met 2007.

Leeftijd	Aantal
20-30 jaar	138 (14,9%)
31-40 jaar	234 (25,3%)
41-50 jaar	192 (20,7%)
51-60 jaar	189 (20,4%)
61-65 jaar	76 (8,2%)
65 jaar en ouder	97 (10,5%)

Toetsing

Haagse kunstenaars die als professioneel zijn getoetst, kunnen een beroep doen op de subsidieregelingen en op atelierbemiddeling van Stroom. De Toetsingscommissie komt 3x per jaar bijeen om degenen die zich nieuw bij Stroom hebben ingeschreven op professionaliteit te toetsen en erkende kunstenaars te hertoetsen. Zij doet dit aan de hand van de ingediende documentatie en informatie. Wie geen erkenning krijgt, kan op eigen verzoek na een jaar opnieuw worden getoetst. De erkenning als beroepsmatig beeldend kunstenaar geldt voor 5 jaar (maar kan in bepaalde gevallen ook korter zijn), voor academieverlaters 3 jaar. Toetsingscriteria worden gewogen in onderlinge samenhang: vakmanschap, kwaliteit en zeggingskracht van het werk, marktgerichte en publieke activiteiten, erkenning van het kunstenaarschap.

De Toetsingscommissie kwam in januari, mei en september 2008 bijeen voor hertoetsing en toetsing van nieuwe aanmeldingen.

- 223 werden beoordeeld op professionaliteit
- 124 van hen werden erkend (van wie 49 academieverlaters)
- 49 werden niet erkend / uitgeschreven
- 31 kunstenaars konden wegens ontbrekende informatie/documentatie niet beoordeeld worden op professionaliteit

Het aantal nieuw ingeschreven academieverlaters is min of meer gelijk gebleven (46 in 2006, 44 in 2007, 49 in 2008). Het aantal nieuwe inschrijvingen was dit jaar 78.

Ateliers

Atelierstichting

Stroom Den Haag heeft in 2007 een onderzoek laten doen door de directeurs van de atelierstichtingen SLAK Arnhem en SWK Kunsthuisvesting Utrecht. De centrale

vraag was; is het wenselijk dat er in Den Haag een aparte atelierstichting naast Stroom komt? En zo ja, hoe zou die \ stichting eruit moeten zien? Uit het onderzoek kwam naar voren dat het inderdaad wenselijk is dat er in Den Haag een aparte stichting voor ateliers komt. Het onderzoek diende als een van de bouwstenen voor de nota van wethouder Jetta Klijnsma 'Ruimte Voor Kunst' (2008) die inmiddels door de raad is aangenomen. Eind 2008 is een begin gemaakt met de voorbereidingen om tot een dergelijke stichting te komen.

Atelierbestand

In 2008 is een lichte stijging in het aantal permanente ateliers te zien. De behoefte aan atelierwoningen blijft onder de kunstenaars onverminderd groot, evenals de noodzakelijke tijdelijke atelierruimte voor zowel starters als voor kunstenaars die al langer hun beroep uitoefenen. Een groot deel van de kunstenaars in Den Haag zal blijvend op deze tijdelijke en dus goedkope atelierruimte zijn aangewezen vanwege hun inkomenspositie.

• Permanente ateliers / atelierwoningen	333
• Tijdelijke ateliers	120
• Tijdelijke woon/werkplekken (Transvaal/Rivierenbuurt)	61

Transvaal en Rivierenbuurt

In Transvaal zijn dit verslagjaar weer studenten van de KABK gehuisvest. Na de oplevering medio 2008 van 55 sloopwoningen zijn enkele maanden geen 'nieuwe' woningen door woningbouwcorporatie Staedion aan Stroom in beheer gegeven, omdat de actiegebieden niet op elkaar aansloten qua planning. Enige tientallen studenten verloren daarmee hun woning. Eind 2008 kreeg Stroom in Transvaal weer drie woningen via Staedion in beheer.

Er is mede hierdoor contact gelegd met een andere grote corporatie in de stad namelijk Haag Wonen. Haag Wonen doet aan stadsontwikkeling onder andere in de Rivierenbuurt. De hofjeswoningen aldaar gaan op termijn plaatsmaken voor moderne woningen die meer aansluiten bij de wooneisen van deze tijd. De woningen die leegkomen door vertrek van de oorspronkelijke huurders worden aan Stroom aangeboden. Het gaat in eerste instantie om een proef met vooralsnog tien woningen. Wanneer de samenwerking door beide partijen als vruchtbaar ervaren wordt is de kans op meer woningen zeer denkbaar. In de Rivierenbuurt had Stroom eind 2008 drie woningen in beheer.

Atelierbemiddeling

Op de atelierwachlijst staan op dit moment 182 kunstenaars ingeschreven, waarvan 126 kunstenaars aangeven geen of een tijdelijk atelier te hebben. 56 kunstenaars op de wachtlijst hebben een permanent atelier maar zoeken

Open dag Rivierenbuurt Kim de Ruyscher

iets anders of blijven 'voor de zekerheid' op de lijst staan.

73 kunstenaars geven aan (ook) een tijdelijk beschikbaar atelier te willen.

96 zijn er op zoek naar een permanente atelierwoning.

De ruimtevrage is 7800 m². De wachtlijst wordt dagelijks bijgehouden en periodiek, namelijk jaarlijks, opgeschoond. De laatste keer was dat begin 2008; de planning is om dat begin 2009 opnieuw te doen. Door de update van 2008 daalde de wachtlijst tot 107 ingeschrevenen. Eind 2008 was dat aantal al weer toegenomen tot 182.

In totaal is er in 2008 47x door Stroom bemiddeld bij de toewijzing van atelierruimte. Er is bemiddeld voor permanente ruimte (15x), Transvaal en Rivierenbuurt (6x) en tijdelijke panden (26x).

Permanente Ateliers

In 2008 zijn binnen het pand Groenewegje 136 (Galerie West) drie ateliers met de Objectsubsidie mogelijk gemaakt. Aan de Boekhorststraat 125 (1646) zijn eveneens drie ruimtes gesubsidieerd.

Aan de Scheepmakerstraat 37 is de toekomst van de in het pand aanwezige zes ateliers veilig gesteld door een subsidieovereenkomst met het bedrijf Dako Vastgoed. Dat er goed gelet moet worden op de voorraad permanente ateliers – eigendom van de gemeente Den Haag – werd duidelijk toen het atelierpand Zwarteweg 81 verkocht bleek te zijn. Met veel inzet van de kunstenaars uit het pand en raadvragen aan de verantwoordelijke wethouders is de verkoop ongedaan gemaakt door middel van een zogenaamde akte van mislag. Aan de Zwarteweg 81 werken vier kunstenaars.

Tijdelijke Ateliers

Stroom Den Haag heeft in 2008 maar liefst 22 panden via de Dienst Stedelijke Ontwikkeling van de Gemeente Den Haag en de Dienst OCW Vastgoed in beheer. Zes panden daarvan zijn in 2008 in beheer genomen. De panden variëren in afmeting en functie van woonhuis tot fabriekshal en bieden werkruimte aan naar schatting 120 kunstenaars. Vanuit de panden worden regelmatig culturele activiteiten ontplooid.

Het is niet alleen belangrijk dat individuele kunstenaars goede werkruimte verwerven maar ook dat de groepsinitiatieven vanuit het kunstenveld worden gefaciliteerd. Zo worden door de organisaties, vaak kunstenaarsinitiatieven, in gebruik genomen ruimtes niet alleen als werkruimte maar vaak ook als presentatieruimte gebruikt. Stroom ondersteunt deze initiatieven van harte. Ruimtes die een bijdrage aan het kunstklimaat van Den Haag leveren zijn onder andere:

Monsterseweg 4	Vereniging Het Binnenhof
Calandkade 156	Stichting Maakhaven
Saturnusstraat 91	Stichting de Besturing
Herderinnestraat 16	Sic-rec / Andergond
Loosduinseweg 9	Stichting Ruimtevaart
Oosteinde 70	Stichting Onderstroom
Koningin Emmakade 119	King Kong / Dit is Dit
Zuidwal 17	Baracca

KPN gebouw / BINK36

Op vrijdag 7 november 2008 hebben de 23 deelnemende kunstenaars en kunstenaarsduo's open dagen georganiseerd op de derde verdieping van het pand BINK36. Dit druk bezochte weekend waren alle ateliers opengesteld voor bezoek om zo te vieren dat deze verdieping inmiddels al weer een jaar in gebruik is als atelierruimte voor kunstenaars.

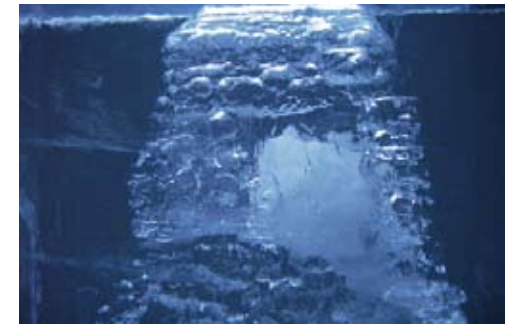
Prijzen

Aanmoedigingsprijs 2008

Al 18 jaar reikt Stroom Den Haag Aanmoedigingsprijzen uit aan afgestudeerden van de Haagse Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten. Een onafhankelijke jury bezocht op 27 juni 2008 een caleidoscopische eindpresentatie van meer dan 200 studenten met onder andere ruimtelijke installaties, typografie, wetenschap, mode, schilderkunst en performancekunst.

Twee studenten vielen op door hun consistente, geconcentreerde en overtuigende werk. Jessica de Boer en Magdalena Pilko mochten ieder een aanmoedigingsprijs van € 1.250,- in ontvangst nemen, waarmee Stroom hen wil stimuleren in de verdere ontwikkeling van hun werk.

De installatie van **Jessica de Boer** (afdeling ArtScience) dompelde de bezoeker onder in een betoverende ervaring, maar liet deze ook met enige distantie kennisnemen van het natuurlijke proces dat zich in die laboratoriumachtige vriescel afspeelde. De jury interpreteerde het werk van De Boer als een reflectie op een actueel en urgent maatschappelijk thema, namelijk de totale loskoppeling van mens en natuur.

Aanmoedigingsprijs Jessica de Boer

De presentatie van **Magdalena Pilko** (afdeling Fotografie) viel op door terughoudende maar indringende fotografische werken. Voorstellingen zijn nauwelijks meer als zodanig te herkennen; zachte grijstinten overheersen. Het leverde foto's op met een sterk grafische kwaliteit, waarvan het beeld even kalm en ondoorgrondelijk was als het moment dat is vastgelegd. De foto's werden vergezeld van een kleine maar mooi verzorgde publicatie met de toepasselijke titel Adagio.

De jury bestond uit: beeldend kunstenaars Martijn van Boven, Eelco van der Lingen en Babette Wagenvoort onder leiding van Cateljine van Middelkoop, grafisch vormgever en docent KABK.

Accent#4

Het beeld van de stad

Het (architectuur)programma van Stroom strekt zich uit van Den Haag als stad tot stedelijkheid als zodanig. Stedelijke fenomenen als herstructurering, integratie, armoede, citybranding, transformatie, duurzaamheid en veiligheid kom je in iedere stad tegen en dus ook in Den Haag. Tegelijk heeft Den Haag ook een eigen gezicht. Het is een stad waar de segregatie zich laat verklaren uit de bodemstructuur van veen en zand. Het is de stad van macht, zowel op lokaal niveau als nationaal en internationaal. Een stad aan zee. Een stad waar multidisciplinair werken lijkt te zijn uitgevonden. Een stad die van oudsher gekenmerkt wordt door enclaves en daarmee door al dan niet ontworpen tussenruimtes.

De gemeente draagt zelf bij aan de beeldvorming door in slogans over de stad te spreken, bijvoorbeeld 'Wêrldstad aan Zee', 'Internationale stad van Recht en Vrede' en 'Den Haag bruist'. Welke relatie hebben deze beelden met de werkelijkheid? Met de gebouwde werkelijkheid en de manier waarop de stad keuzes maakt, zoals in de Structuurvisie 2020 of andere beleidsnota's; en met de mentale werkelijkheid zoals die bestaat in de hoofden van de bewoners van Den Haag? Of je de stad zó wilt zien hangt helemaal af van de manier waarop je naar de stad kijkt en vanuit welk referentiekader.

In 2008 stond het beeld van de stad in haar vele gedaanten centraal, waarvan er drie uitgediept werden in verschillende activiteiten: Den Haag als politieke stad, Den Haag als groene internationale stad en Den Haag als metropolitane woonstad. De activiteiten waren verschillend van karakter: Stroom Travels door de stad, debatten, onderzoeken, tentoonstellingen en een stadsgids. Alle activiteiten werden in samenwerking met andere organisaties opgezet en/of maakten deel uit van een groter programma.

Dag van de architectuur: We Rule This City! Over macht en architectuur 21 juni 2008

In het kader van de Dag van de Architectuur met als thema 'Architectuur en politiek' concentreerde Stroom zich op dat wat je niet ziet: de macht achter gebouwen en de besluitvorming in gebouwen. Het programma We Rule This City! bestond uit een aantal onderdelen die door middel van een flyer werden gecommuniceerd.

Stadsgids 'We Rule This City! Over macht en architectuur in Den Haag'

In Den Haag is de representatie van de macht (lokaal, regionaal, nationaal en internationaal) veelal direct zichtbaar in het straatbeeld. De werkelijke macht die van invloed is op hoe de stad er uit ziet, dus de macht van het geld, het getal, de wet of het proces, is veel minder zichtbaar. Juist die vormen van macht bepalen de plek van Snackbar de Vrijheid, de hoogte van de Malietoren, de bouw van de Resident,

de bouw en de sloop van de Zwarte Madonna, het ontwerp van het stadhuis en de nieuwbouw van de Tweede Kamer. De verhalen achter deze en andere gebouwen zijn beschreven in de gids. Op de Dag van de Architectuur zelf gaf schrijver Marcel Teunissen ook twee rondleidingen.

Stroom Travel 'Achterkamertjesroute

Langs de architectuur van de politieke besluitvorming'

Wat zijn de plekken waar geheime coalities gesmeed worden, waar de basis voor onderling vertrouwen gelegd wordt, waar missers worden weggedronken, waar besluiten vallen en waar informatie uitgewisseld wordt? De achterkamertjesroute onderzocht of er zoiets bestaat als de ideale achterkamer en zo ja, waar die dan aan moet voldoen: hoe groot en hoe licht, wordt er gezeten, gestaan of juist gelopen, wordt er gerookt, is het een openbare plek of heel privé, eet je er chique of wordt er enkel gedronken en is er een relatie met het soort onderwerp en type politicus? Reisleider was politiek journalist Hans Andringa (Wereldomroep) die een tour verzorgde langs de achterkamertjes, van het bekende en inmiddels gesloten Julien tot en met Le Bistrot en het Torentje.

'The making of DHCH2018'

Stadsgesprek over Den Haag als Culturele Hoofdstad in 2018

De publieke afsluiting vond dit jaar plaats met een debatspel rond de ambitie van Den Haag om in 2018 Culturele Hoofdstad van Europa te worden. In mei kondigde de gemeente aan hiervoor in aanmerking te willen komen en zet hiervoor onder meer in op een grootschalig dans- en muziekcomplex op het Spuiplein. Met behulp van het spel 'The making of' (ontwikkeld door Hans Venhuizen) bogen acht Hagenaars zich in teams van twee over deze ambitie en maakten voorstellen voor een plan van aanpak. Dit plan presenteerden ze aan het publiek en moesten ze vervolgens verdedigen tegen andere teams. Het aanwezige publiek werd tegelijk als adviseur van de teams en als rechter bij het spel betrokken.

De deelnemers aan het spel waren: Ergün Erkoc (architect), David Rietveld (raadslid Groen Links), Karin Mientjes (ontwerper), Valentijn Schultz (ACKU, studenten cultuurbureau), Ton van de Langkruis (directeur Kosmopolis), Roos van Put (hoofdredacteur Kunstbeeld), Ingrid Rollema (directeur Vrije Academie) en Mimoun Boukiour (ministerie van VROM).

Greenspotting Haaglanden

'Greenspotting Haaglanden' was een programma over de dynamische relatie tussen stad en land en de betekenis van groen voor Den Haag. Met dit programma participeerde Stroom in het project PLUREL (Peri-urban Land Use Relationships), een meerjarig Europees onderzoeksproject dat zich richt op de duurzame transformatie van groene gebieden in metropolitane regio's in Europa. Haaglanden is een van die regio's. Het behoud en de ontwikkeling van groen met een hoogwaardige kwaliteit in een zich vaak turbulent ontwikkelende stedelijke omgeving staat hierbij voorop. Daarnaast wordt gekeken naar de inzet van groen ter vergroting van de concurrentiekracht van de regio. Een tentoonstelling, een catalogus en een Stroom Travel maakten de dynamische stedelijke omgeving van Den Haag zichtbaar en beleefbaar. Het debat en het ontwerpatelier gingen in op de concurrentiekracht van de regio Haaglanden.

Het programma was samengesteld door Stroom, Hogeschool Van Hall Larenstein (Wageningen UR) en DJSA Architecture & Interior in samenwerking met Alterra Wageningen en Stadsgewest Haaglanden.

Dag van de architectuur We Rule this City!

Presentatie en catalogus 'Greenspotting Haaglanden'

29 september t/m 12 oktober 2008

In de entree ruimte van Stroom vormden 350 tomatenplanten het decor voor een tentoonstelling over de rol en betekenis van het (groene) land voor de stad. Het toonde de resultaten van het onderzoek dat is uitgevoerd door studenten van de Hogeschool Van Hall Larenstein en Rijksuniversiteit Groningen en DSJA Architecture & Interior. DSJA was ook verantwoordelijk voor het tentoonstellingsontwerp, met een bijdrage van Joost Grootens Ontwerp. Bij de presentatie verscheen een catalogus.

Presentatie Greenspotting Haaglanden

Ontwerpatelier 'Urban Green'

29 september 2008

De Europese Unie daagt in de zogenoemde Lissabonstrategie (2000) regio's uit om de concurrentie met elkaar en vooral met de rest van de wereld aan te gaan. Om die reden is het voor een stad en regio van belang om aantrekkelijk te zijn voor internationale bedrijven. Op basis van een eerdere enquête onder expats in Amsterdam over groenvoorzieningen in hun leefomgeving concentreerde het ontwerpatelier zich op verbeteringen in de Internationale Zone van Den Haag en thema's als *sophisticated* groen en een veilige en groene publieke ruimte.

Stadsgesprek 'Een andere blik op groen' o.l.v. Jaap Modder

29 september 2008

De resultaten van het ontwerpatelier werden tijdens het aansluitende debat gepresenteerd. Jaap Modder (voorzitter

stadsregio Knooppunt Arnhem Nijmegen) leidde het debat met Arnold Heertje (econoom), Bas Verkerk (burgemeester Delft en regiobestuurder Ruimtelijke Ordening), Arjan van de Lindeloof (landschaps-architect), Harry den Hartog (schrijver voor o.m. Club Donny), Peter Veer (projectleider Groen en internationaal vestigingsklimaat, Alterra) en Wim Timmermans (lector groene leefomgeving van steden, Hogeschool Van Hall Larenstein) naar aanleiding van de vraag op welke manier Stadsgewest Haaglanden de bestaande groene ruimte in de steden en regio in kan zetten ter vergroting van de concurrentiekracht.

Stroom Travel 'Polemic Places' 4 oktober 2008

Deze Stroom Travel scheerde per fiets en boot langs de rand van Den Haag en voerde dwars door de dynamiek en polemiek van de Vliet- en de Zwethzone. De Vlietzone is weliswaar een 'ingehaalde' stadsrand, maar doet daar in rafeligheid en afwisseling nog niet voor onder. Volgens sommigen is dat een ongekende kwaliteit, maar anderen zien in de rommeligheid juist de perfecte aanleiding om het gebied aan te pakken en op te vullen.

Met medewerking van gidsen Ernie Mellegers (kunsthistoricus, publicist en fietser) en Steven van Schuppen (onderzoeker, mede-auteur van het onderzoek 'De ongeordende orde' over de toekomst van de Vlietzone), David Hamers (cultuurwetenschapper en schrijver van 'Niemandland') en Lies Beijerinck (didgeridoospeler).

Verdichting is meer dan bouwhoogte alleen

In november 2008 presenteerde Marnix Norder, wethouder Bouwen en Wonen, zijn concept Agenda voor de Haagse Verdichting die een leidraad moet bieden voor binnenstedelijke verdichting in Den Haag tot 2020. Verdichting in Den Haag is volgens de Agenda noodzakelijk om de stedelijke kwaliteit van wonen, werken en leven te versterken, het groene karakter te behouden en om de groeiambitie tot 505.000 inwoners (30.000 extra woningen) te realiseren. De Agenda spreekt weliswaar van maatwerk en creativiteit, maar spreekt zich uiteindelijk slechts uit over bouwhoogtes, waarbij bebouwing onder de 50 meter buiten beschouwing wordt gelaten. Juist in de zone van maaiveld tot 50 meter zijn mooie voorbeelden te vinden van Haagse vormen van verdichting. Deze hebben niet alleen een dichtheid opgeleverd die een stedelijke kwaliteit toevoegt, maar ook een die past bij de maat en schaal van Den Haag. Denkend aan Den Haag als groene woonstad zijn het vooral deze voorbeelden die in gedachte springen. Stroom initieerde een onderzoek, een stadsgesprek en een publicatie, die werden ingepast in het gemeentelijke proces van besluitvorming.

Onderzoek oktober – december 2008

Stroom heeft een opdracht aan E19 architecten (Corine Keus en Nanne Verbruggen) gegeven om een objectieve analyse te maken van karakteristieke voorbeelden van verdichting en typologische vernieuwing die een nieuwe woonkwaliteit hebben geïntroduceerd. De analyse laat zien dat verdichting meer is dan bouwhoogte alleen en dat al veel ervaring is opgedaan met een *Haagse* manier van verdichten. Het onderzoek werd van 14 januari t/m 15 februari 2009 getoond in de entree ruimte van Stroom en werd tevens in een beperkte oplage gedrukt.

Stadsgesprek 14 januari 2009

Het onderzoek was ook voeding voor een stadsgesprek over het onderwerp dat Stroom organiseerde in samenwerking met het Monumentenplatform Den Haag (Peter Drijver en Rene Vlaanderen). Centraal stond de vraag welke bijdrage verdichting kan leveren aan de stedelijke kwaliteit van Den Haag en wat daarvoor nodig is. Eind december was er een werkbespreking van de raadscommissie Ruimtelijke Ordening en Stedenbouw waarvoor ook Stroom uitgenodigd werd zich uit te spreken. Vervolgens vond medio januari 2009 het stadsgesprek plaats, een maand voordat de commissie vergaderde over de Agenda. Alle commissieleden ontvingen een gedrukte versie van het onderzoek van E19.

Met medewerking van Thijs Asselbergs (moderator), Marinke Steenhuis (architectuurhistoricus Steenhuis stedenbouw/landschap), Wim Derksen (oud-directeur Ruimtelijk Planbureau), Jeroen Geurst (architect, Geurst+Schulze Architecten), Annius Hoornstra (directeur Vastgoed en Ontwikkeling Haag Wonen), Rainer Bullhorst (architect, voorzitter van de Welstand Den Haag).

Bijlagen

Publicaties

Boeken en tijdschriften

PITCH! Jonge architecten in Den Haag

De eerste reeks van tien PITCH! avonden werd afgesloten met een publicatie met interviews, portretten en projecten van de deelnemende jonge architecten.

Redactie: Francien van Westrenen, Lotte Haagsma

Tekst interviews: Lotte Haagsma

Overige teksten: Jan Brouwer, Don Murphy, Bram Esser

Vormgeving: Duel (Den Haag)

Fotografie: Robert Jan Verhagen en vele anderen

Taal: Nederlands

ISBN/EAN: 978-90-73799-57-8

Uitgever: Stroom Den Haag, 2008

DH/

Het magazine 'DH/' verschaft een nieuwe blik op de Haagse beeldende kunstwereld. Den Haag wordt getoond als een plek voor experiment en verschil; met mogelijkheden en gunstige condities voor nationale en internationale kunstenaars. DH/ is internationaal gedistribueerd, met name via kunstbeurzen.

Redactie: Connie van Driel, Arnold Mosselman, Mischa Poppe,

Francien van Westrenen, i.s.m. George Vermij

Teksten: Jaring Durst Britt, Wytske Visser, George Vermij,

Arno van Roosmalen (voorwoord)

Vormgeving: Barlock (Liza Enebeis, Lukas Marti, Jesse Skolnik)

Fotografie: Robert Jan Verhagen en vele anderen

Taal: Nederlands en Engels

ISBN/EAN: 978-90-73799-57-8

Uitgever: Stroom Den Haag, 2008

We Rule This City! Architectuur en macht in Den Haag

Uitgave over architectuur en macht in Den Haag in het kader van De Dag van de Architectuur 2008.

Concept: Marcel Teunissen, Francien van Westrenen, Peter Zuiderwijk

Teksten: Marcel Teunissen, Larry de Jager (Trips4Vips),

Francien van Westrenen (voorwoord)

Fotografie: Tim de Boer, Larry de Jager, Peter Zuiderwijk en vele anderen

Vormgeving: Peter Zuiderwijk i.s.m. Karin Mientjes

ISBN/EAN: 978-90-73799-58-5

Taal: Nederlands

Uitgever: Stroom Den Haag, 2008

Barbara Visser, TL/Tijdlamp

Uitgave bij de kunstopdracht TL/Tijdlamp voor diverse scholen in Den Haag.

Tekst: Mireille de Putter, Douwe Draaisma, e.a.

Samenstelling: Corinne Groot, Martine van Kampen, Bernie Deekens

Concept: Barbara Visser

Vormgeving: Veronica Ditting

Fotografie: Johannes Schwartz

Taal: Nederlands

Uitgever: Stroom Den Haag, 2007 (is verspreid in 2008)

Brochures, folders

Stroom Den Haag Jaarverslag 2007

Teksten: Stroom Den Haag

Fotografie: diverse fotografen

Vormgeving: Thonik

Taal: Nederlands

Uitgever: Stroom Den Haag, 2008

Stroom Den Haag

Nieuwe corporate folder Stroom Den Haag

Teksten: Stroom Den Haag

Fotografie: diverse fotografen

Vormgeving: Thonik

Taal: Nederlands en Engels

Uitgever: Stroom Den Haag, 2008

James Turrell Kijkduin Hemels Gewelf / Celestial Vault

Aangepaste uitgave van de folder over Hemels Gewelf n.a.v. de renovatie in 2008.

Teksten: Gerrit Willems

Fotografie: Gerrit Schreurs Fotografie

Vormgeving: Klaus Baumgärtner

Taal: Nederlandse en Engelse versie

Uitgever: Stroom Den Haag, 2008

We Rule This City!

Programmafolder bij Dag van de Architectuur 2008 inclusief de Achterkamertjesroute

Vormgeving: Peter Zuiderwijk i.s.m. Karin Mientjes

Taal: Nederlands

Uitgever: Stroom Den Haag, 2008

Fiets&Stal: Kunstenaars ontwerpen fietsenstallingen

Uitvouwkaart met overzicht bijzondere fietsenstallingen in Den Haag met speciale aandacht voor het Fiets&Stal project.

Teksten: Stroom Den Haag

Fotografie: Stroom Den Haag, Stichting Biesieklette, Mischa de Ridder

Vormgeving: Gemeente Den Haag Intern Dienstencentrum
Taal: Nederlands
Uitgever: Gemeente Den Haag, Biesieklette, Stroom Den Haag, 2008

Greenspotting Haaglanden

Flyer i.h.k.v. manifestatie Greenspotting Haaglanden
Teksten: Stroom Den Haag
Vormgeving: Thonik
Taal: Nederlands
Uitgever: Stroom Den Haag, 2008

Get smart get into art

Flyer over educatieve projecten Stroom Den Haag en Heden
Teksten: Stroom Den Haag en Heden
Vormgeving: Studio Renate Boere
Taal: Nederlands
Uitgever: Stroom Den Haag en Heden, 2008

Materie in materialisatie/Matter materializing

(Navid Nuur en Freek Lomme spreken over de totstandkoning van Navid's kunst/
Navid Nuur and Freek Lomme talk about the realization of Navid's art)
Folder ingestoken in het magazine DH/ ten tijde van Art Amsterdam.
Vormgeving: Navid Nuur i.s.m. Studio Duel
Taal: Nederlands en Engels
Uitgever: Stroom Den Haag, 2008

Ton Schuttelaar

Folder uitgebracht ter gelegenheid van Stroom's deelname aan Preview Berlin.
Tekst: Arno van Roosmalen
Vormgeving: Nico Feragnoli
Taal: Nederlands en Engels
Uitgever: Stroom Den Haag, 2008

Vaarwelkom

Set van 8 ansichtkaarten in een wikkel als aankondiging van de Stadsgids van Scheveningen die in 2009 wordt uitgebracht.
Fotografie: Sarah Carlier
Vormgeving: Thonik
Taal: Nederlands
Uitgever: Stroom Den Haag, 2008

Werkplaats Thorbecke

Vier in opdracht van Stroom gemaakte voorstellen voor een hedendaags monument voor Thorbecke in het kader van de manifestatie 'nu monument'. De documenten zijn te downloaden via de website van Stroom.

- Florian Göttke, 'Concept voor een standbeeld voor J.R. Thorbecke'
- Hans van Houwelingen, 'Gedane zaken nemen keer!'
- Andre Kruysen, 'Plek is betekenis'
- Gerline Schuller, 'Wees moedig!'

Digitale producties

Architectuur Agenda Den Haag

De Architectuur Agenda Den Haag is een maandelijkse digitale agenda waarin alle architectuurgerelateerde activiteiten in Den Haag en omgeving worden vermeld. De agenda werd in 2008 voor het vierde achtereenvolgende jaar aan het begin van iedere maand naar een apart relatiebestand verstuurd. In december waren ca. 1250 email adressen aangemeld; een toename van 20% vergeleken met het jaar daarvoor. De redactie van de Agenda ligt in handen van Stroom, maar ze betreft veel van haar kopij van twee belangrijke architectuurpartners: BNA Kring Haaglanden en HaAC (Haags Architectuur Café). De Agenda biedt inmiddels ook een aantrekkelijk communicatieplatform voor de activiteiten van de gemeente Den Haag (Dienst Stedelijke Ontwikkeling, de tentoonstellingen in het Atrium), en kunstenaars-initiatieven als Mobiel Projectbureau OpTrek. De agenda kwam in 2008 tien keer uit. De Architectuur Agenda is ook op internet te raadplegen via de website van Stroom Den Haag.

INDEX Actuele Kunst Den Haag

In 2008 zijn tien edities van de digitale tentoonstellingsagenda INDEX Actuele Kunst Den Haag verstuurd. Deze maandelijkse agenda (met dubbelnummers in juli-augustus en december-januari) biedt een compact overzicht van de belangrijkste activiteiten op het gebied van de actuele kunst in Den Haag. De INDEX wordt verzonden naar een groeiend bestand van abonnees, dat eind 2008 uit circa 3700 emailadressen bestond. Voor de deelnemende Haagse galeries, kunstinstellingen en kunstenaarsinitiatieven is het een goede manier om aan gezamenlijke publiciteit te doen en zo meer aandacht voor het Haagse kunstleven te genereren. De INDEX is ook op internet te raadplegen via de website van Stroom Den Haag. Samenstelling en redactie liggen in handen van Stroom Den Haag.

Website Stroom Den Haag

De website van Stroom Den Haag werkt met een *content management* systeem, waardoor deze binnen de organisatie van Stroom kan worden ingevuld en geactualiseerd. Dit zorgt ervoor dat de informatie altijd up-to-date is. Op de homepage wordt het actuele en toekomstige programma van Stroom getoond en wordt via actiebuttons aandacht gegenereerd voor extra activiteiten en onderwerpen. Het programma-archief biedt een overzicht van de Stroom-activiteiten vanaf 1990. Bij een aantal tentoonstellingen en manifestaties zijn speciale webdossiers aangelegd die dieper ingaan op de materie. Ook kunnen alle Stroom-publicaties via de website besteld worden. De website bevat ook een *bulletin board* waarop (Haagse) kunstenaars oproepen kunnen vinden die voor hen interessant zijn. In 2008 werden voor het eerst korte clips uit lezingen die bij Stroom zijn gehouden op de website geplaatst. Het geïnteresseerde publiek kan vervolgens in de bibliotheek van Stroom de lezing in zijn geheel op dvd komen bekijken. In 2008 is er voorbereidend werk gedaan om de website aan te passen aan de door

Thonik gecreëerde nieuwe huisstijl. In de loop van 2009 zullen deze aanpassingen voor het publiek zichtbaar worden. De website werd in 2008 gemiddeld door 23.000 unieke bezoekers per maand bezocht, waarvan ruim 30% afkomstig was uit het buitenland. Dit aantal is gelijk aan dat van 2007.

Ontvangsten

De ontvangsten van uiteenlopende groepen betreffen studentenbezoeken, boek- en tijdschriftpresentaties, formele ontvangsten, tafelgesprekken, gastorganisatoren. Inhoudelijk is er altijd aansluiting bij het programma en/of het algemene beleid van Stroom. Met de ontvangsten laten wij vaak nieuwe publieksgroepen op een aangename en vanzelfsprekende manier kennis maken met Stroom en met (facetten van) het programma. Deze bijeenkomsten zijn bovendien nuttig voor ons relatienetwerk, maar ook om draagvlak te creëren voor het beleid en het programma van Stroom.

januari

- workshop 'Kunst in brooddeeg' door organisatie Kinderboekenweek
- Nieuwjaarsborrel in Het Paard i.s.m. Heden, GEM/Fotomuseum, Gemeentemuseum Den Haag, Gemak, WBK Vrije Academie

februari

- Landelijk Overleg Architectuurcentra

maart

- Spacesoup ter promotie aanbod educatief programma in Den Haag
- Tafelgesprek Thorbecke, zie p. 12

april

- 2e jaars studenten Willem de Kooning Academie Rotterdam

mei

- Tafelgesprek Voedsel en de stad, verkenning t.b.v. toekomstig programma Foodprint, zie p. 41

juni

- feestelijke heropening 'Hemels Gewelf' van James Turrell in Kijkduin
- onthulling paviljoen van Dan Graham i.h.k.v. Fiets & Stal
- presentatie 'The Hague INT', publicatie van stadsstedenbouwer Maarten Schmitt
- presentatie 'Goede sier gemaakt', publicatie van architectuurhistoricus Wijnand Galema

augustus

- 1e en 2e jaars studenten Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten, Den Haag

september

- leerlingen 4 VWO Haags Montessori Lyceum i.v.m. interviews medewerkers Stroom
- workshops Alterra (kenniscentrum voor de groene ruimte)

oktober

- 3e jaars leerlingen Haags Montessori Lyceum i.v.m. Sokkelproject
- 2e jaars studenten Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten, Den Haag
- presentatie geluidskaart 'Hoe Hooft Den Haag?' i.s.m. Berlage Stichting
- 2e en 3e jaars studenten Rietveld Academie Amsterdam door Mihnea Mircan

december

- 3e jaars studenten Haagse Hogeschool i.v.m. project over 'Community Art'
- afscheid Maria Donker (uitvoering atelierbeleid Transvaal, Stroom)

Sponsors/subsidiënten

- Alterra Wageningen
- Amerikaanse Ambassade
- Atelier Rijksbouwmeester
- De Balie
- Casema Cultuur Fonds
- Fonds 1818
- Gemeente Den Haag
 - Dienst OCW, Sector Cultuur
 - Dienst OCW, afdeling Vastgoed
 - Bestuursdienst, Bureau Internationale Zaken
 - Dienst Stedelijke Ontwikkeling, afdeling IFS
- M.A.O.C. Gravin Van Bylandt Stichting
- Haag Wonen Kristal
- Kosmopolis
- Mondriaan Stichting
- NAI Uitgevers
- Oranjewoud
- Prins Bernhard Cultuurfonds
- Stadsgewest Haaglanden
- Staedion
- Stichting Dag van de Architectuur
- Stimuleringsfonds voor Architectuur
- Tomaello
- Van Eesteren-Fluck & Van Lohuizen Stichting
- Van Hall Larenstein
- Vestia / Timpaan

Personeel en organisatie

Begin 2008 werd afscheid genomen van onze gewaardeerde collega Nico Zwart en werden de gelederen versterkt met de nieuwe collega Peter de Rooden, afkomstig van Kunst en Cultuur Noord Holland, als inhoudelijk medewerker kunst in de openbare ruimte. De arbeidsovereenkomst met Marc Claeijs liep in 2008 ten einde. Hij heeft Stroom jarenlang ondersteund bij de op- en afbouw tentoonstellingen en als verantwoordelijke voor de (bouw)technische staat van het pand. In december nam Stroom afscheid van Maria Donker. Zij was de laatste jaren verantwoordelijk voor de uitvoering van het atelierbeleid van Stroom in Transvaal. Haar taak werd in december 2008 overgenomen door Krista te Brake.

Bestuur

- benoeming voor 4 jaar, 1x herbenoembaar
- Peter Dordregter, voorzitter (t/m 9 december 2008)
- Winnie Sorgdrager, voorzitter (m.i.v. 9 december 2008)
- Klaas Hoekstra, penningmeester / secretaris
- Gert Dumbar
- Jeanne van Heeswijk
- Albert Wulffers
- Vera Yanovstchinsky

Ontvangsten Spacesoup

Personeelsleden

- Wytse Bakker, consulent atelierbeleid, afdeling SD&A
- Hildegard Beijersbergen-Blom, medewerker communicatie
- Marc Claeijs, medewerker techniek (t/m april 2008)
- Connie van Driel, hoofd afdeling SD&A
- Jane Huldman, hoofd productiebureau
- Dorien Jansen, medewerker secretariaat
- Marieke Klos, hoofd receptie / huismeester
- Arnold Mosselman, bibliothecaris
- Bas Mulder, hoofd bedrijfsvoering
- Liesbeth Nieuwenweg, redactiemedewerker/website
- Mischa Poppe, medewerker afdeling SD&A
- Peter de Rooden, inhoudelijk medewerker Kunst in de Openbare Ruimte (m.i.v. januari 2008)
- Cora Roorda van Eijsinga, medewerker receptie
- Arno van Roosmalen, directeur
- Peter Tolenaars, medewerker receptie
- Ira van der Valk, medewerker documentatie / boekverkoop / archief, afdeling SD&A
- Francien van Westrenen, programmamaker Architectuur
- Jan Wijle, hoofd afdelingen Kunst in de Openbare Ruimte / Architectuur
- Nico Zwart, coördinator Kunst in de Openbare Ruimte (t/m januari 2008)

Freelance medewerkers / stagiaires / vrijwilligers

- Krista te Brake
- Harold de Bree
- Marijn Brouwer
- Maria Donker
- Robbert Erwich
- Hans Eijkenboom
- Myung Feyen
- Johan van Gemert
- Juan Giraldo
- Corinne Groot
- Tom de Groot
- René de Haan
- Rosa Hagen
- Arthur de Hart
- André de Kam
- Maarten Kaptein
- Gracia Khouw
- Simon van Kray
- Maarten de Kroon
- Ino Kruysen
- Elsbet Leenhouts
- Rozemarijn Lucassen
- Martin Mandeliev
- Annechien Meier
- Marjolijn van der Meij
- Ingrid Mol
- Arianne Olthaar
- Conny Kim Pols
- Fleur van Rijn

- Eveline Roos
- Machteld Rullens
- Ton Schuttelaar
- Barbara Smeenk
- Mark Soonius
- Ejderkan Tastekin
- Puck Verkade
- Nies Vooijs
- Riet Vooijs

Toetsingscommissie beroepsmatigheid

- Simone van den Heuvel
- Maurits van de Laar
- Maarten Schepers
- Zagara
- Marian Zult

Commissie PRO subsidies 2008

- Tiong Ang
- Justin Bennett
- Martijn van Boven
- Els Fiers (m.i.v. augustus 2008)
- Martina Florians
- Xander Karskens (m.i.v. augustus 2008)
- André Kruysen (t/m juli 2008)
- Ewoud van Rijn
- Minke Themans
- Tineke van Veen

Commissie Aanmoedigingsprijs 2008

- Marlijn van Boven
- Eelco van der Lingen
- Babette Wagenvoort
- Catelijne van Middelkoop

Werkgroep Kunst in de Openbare Ruimte

- Yvonne Dröge-Wendel
- Ed van Hinte
- Krijn de Koning
- Lisette Smits
- Maarten Vanden Eynde

Architectuurredactie

- Sebas Veldhuisen, architect
- Jord den Hollander, filmmaker en architect
- David Hamers, cultuurwetenschapper en econoom
- Lotte Haagsma, kunsthistoricus
- Martin Verwoest, stedenbouwkundige

Financiën 2008

De staat van baten en lasten over het jaar 2008 is afkomstig uit de jaarrekening 2008.
Deze is gecontroleerd door Capacc Accountants.

Specificatie Activiteitenlasten materieel Voorwaardenscheppend beleid

Baten		Doorbelaste huisvestings- / organisatielasten	63.433
Opbrengsten	148.122		
Bijdragen		Voorwaardenscheppend beleid algemeen	5.186
· subsidie gemeente Den Haag	2.718.010	Toetsing beroepsmatigheid	9.672
· overige bijdragen	302.654	Documentatiebestand	2.575
	3.168.786		
		totaal algemeen	17.434
Lasten		Subsidiebeleid	
Beheerslasten personeel	96.516	Algemene kosten	18.004
Beheerslasten materieel	91.704	SPOT subsidies individueel	191.143
Activiteitenlasten personeel	810.967	SPOT subsidies groeps	34.725
Activiteitenlasten materieel		PRO subsidies individueel	164.664
· Voorwaardenscheppend beleid	923.811	PRO subsidies groeps	137.534
· Inhoudelijk beleid	1.234.455	PRO/SPOT presentaties	18.309
	3.157.453	· Premium tentoonstelling	27.742
		· Invest programma	11.760
Rentebaten	31.631	Ondertussen	2.672
Exploitatiesaldo	42.964	Flankerend beleid	14.324
Resultaatverdeling		totaal subsidiebeleid	620.877
Onttrekking bestemmingsreserves		Creatieve Stad	
· Subsidiebeleid	39.502	Vooronderzoek	2.655
· Objectsubsidie ateliers	36.631	Beursdeelname	
· Informatievoorziening	22.642	· Art Amsterdam	11.514
· Onderhoud Kunst in de Openbare Ruimte	4.254	· Preview Berlin	15.343
· Restauratie Hemels Gewelf	15.912	Magazine DH/	33.265
	118.941		
Toevoeging aan bestemmingsreserves		totaal Creatieve Stad	62.778
· Subsidiebeleid		Atelierbeleid	
· Investconferentie	-20.000	Atelierbeleid	5.382
· Premium programma	-25.000	subsidie Loosduinseweg	15.000
· Premium publicaties	-17.340	Objectsubsidies	137.031
· Magazine DH/	-32.000	Doorberekende lasten atelierbeleid	45.500
· flankerend beleid	-13.772		
· Ouborgprijs	-25.000		
· Onderhoud Kunst in de Openbare Ruimte	- 2.500		
	- 135.612	totaal atelierbeleid	202.913
Toevoeging algemene reserve	26.293	Vervallen subsidietoekenningen vorige boekjaren	
		SPOT subsidies	-24.742
		PRO subsidies	-9.481
		Objectsubsidies atelierbeleid	-9.400
		totaal vervallen	-43.623
		Totaal Voorwaardenscheppend beleid	923.811

Specificatie Activiteitenlasten materieel
Inhoudelijk beleid

Doorbelaste huisvestings- / organisatielasten	201.000	After Neurath: <i>A Safe Place</i>	41.144
		nu monument: <i>Since we last spoke about monuments</i>	59.356
Kunstbeleid algemeen		Mark Pimlott: <i>All things pass</i>	20.422
Algemene kosten	14.655	Cyprien Gaillard	2.883
Onderzoeksbudget kunstenaars	3.000	Toussaintkade	5.839
PR, promotie	13.400	Circus Rijnz	3.311
Informatie voorziening	22.961		
Bibliotheek	16.114		
Educatie, CKV	10.018		
		totaal presentaties	298.773
		Activiteiten	
		Avondprogramma	16.761
		Publicatie Pitch!	25.780
		Boek / dvd presentaties	5.408
		Stroomtravels / Stadsgesprekken	23.348
		Dag van de Architectuur	9.266
		Aanmoedigingsprijzen	3.885
		Ouborgprijs	603
		totaal activiteiten	85.050
totaal kunstbeleid algemeen	80.148		
Projecten			
Onderzoek: De ambitie van Den Haag	11.548		
Stadsgidsen	30.370		
Foodprint	13.147		
Sokkelproject	74.268		
Kunst bij Scholen	50.051		
Budget %-regeling	129.215		
· afboeking GvDethstraat	-15.759		
· Het Spectrum	20.215		
· International School	6.595		
· De Ark	500		
· 't Palet	3.880		
· De Fontein	3.000		
Fiets en Stal	29.200		
NABeeld Willem II	11.250		
Bunkerproject Cyprien Gaillard	11.030		
Overige	3.390		
Beheer en onderhoud	4.254		
James Turrell – Hemels Gewelf	8.362		
Restauratie 2007-2008	174.968		
totaal projecten	569.484		
Presentaties			
Algemene kosten	12.484		
Presentaties foyer/bibliotheek	11.242		
Werkplaats Thorbecke	15.451		
Eilandenrijk	8.136		
After Neurath: <i>The Global Polis</i>	61.515		
· publicatie	5.000		
Jill Magid: <i>Article 12</i>	51.991		
		Totaal Inhoudelijk beleid	1.234.455

Stroom in het nieuws

Datum	Nr.	Pers	Artikel	Auteur	Onderwerp
januari	#1	Items	Stille Groei	Viveka van de Vliet	Ouborgprijs Zeger Reyers
januari		Volume	Copy Paste: A conversation with Nader Vossoughian and Arno van Roosmalen	Arjen Oosterman	After Neurath: The Global Polis
3 januari		Ellen Rodenberg weblog	--	Ellen Rodenberg	Eilandenrijk en Christien Rijnsdorp
4 januari		Den Haag Centraal	Culturele ziel Den Haag blootgelegd in Stroom	--	Eilandenrijk (lezing Buijs/Schamhart)
8 januari		chmkooe's blog	--	Kees Koomen	Nieuwjaarsborrel Stroom e.a.
9 januari		Trendbeheer weblog	Nieuwjaarsborrel Den Haag	--	Nieuwjaarsborrel Stroom e.a.
10 januari		Avondlog VPRO.nl	Philip Akkerman	Wim Noordhoek	Eilandenrijk
11 januari		Den Haag Centraal	'Circus Rijnz' heeft een hoog aaibaarheidsgehalte	Babeth Knol	Christien Rijnsdorp
16 januari		De Avonden: VPRO Radio	Eilandenrijk: interview met Philip Akkerman	Wim Noordhoek	Eilandenrijk
18-25 januari	#3	VPRO Gids	Stadsgezichten: Philip Akkerman	Wim Noordhoek	Eilandenrijk
24 januari		Spektakel TV 'C-Spot'	Circus Rijnz	--	Christien Rijnsdorp
4 februari		Archined	Gedenktekens als werktuigen van het publiek domein	Iris Schutten	nu monument: Hans van Houwelingen
2008	#1	Metropolis M	Nieuwe formules. Onzekere wetenschap bij Navid Nuur	Nathalie Zonnenberg	Navid Nuur: The Rise of "RE"
jan-feb.		Frieze	Looking back: soloshows (choice Francis McKee)	--	Toby Paterson "Generosity"
15 februari		De Groene Amsterdammer	Evolutie van het pictogram	Stefan Kuipers	After Neurath: The Global Polis
19 februari		AD/HC	Duinkunst opgeknapt. Hemels Gewelf van James Turrel drie maanden dicht	Herman Rosenberg	James Turrel: Hemels Gewelf
22 februari		Den Haag Centraal	Hemels Gewelf tijdelijk gesloten	--	James Turrel: Hemels Gewelf
23 februari		AVRO Kunstuur (TV)	"Van de straat". Over kunst in de openbare ruimte	--	James Turrel: Hemels Gewelf
25 februari		KLARA Radio (België)	Ramblas	Johan van Kouwenbergen	After Neurath: The Global Polis
5 maart		Archined	Project Tussenplek	Chris Woltjes	Lezing Klaus Overmeyer
6 maart		de Volkskrant	Ontroerend en actueel ideaal van bouwen	Kirsten Hannema	After Neurath: The Global Polis
8 maart		NRC Handelsblad	Een taal voor de hele wereld	Bernard Hulsmans	After Neurath: The Global Polis
10 maart		Archined	De Binckhorst: werkelijke ambitie of hysterische impressie	Tim de Boer	Binckhorst debat
12 maart		De Posthoorn	Hemels Gewelf gesloten tijdens restauratie	--	James Turrel: Hemels Gewelf
2008	#11	Bauwelt	Nach Otto Neurath: Die globale Stadt	Susanne Schindler	After Neurath: The Global Polis
maart		de Architect	Statistiek begrijpelijk gemaakt	Ernie Mellegers	After Neurath: The Global Polis
april		ARCH+	Otto Neurath: Zur Ausstellung The Global Polis	Susanne Schindler	After Neurath: The Global Polis
2 april		Hagazine	Videoverslag onthulling beeld Christien Rijnsdorp	Niek 't Hart	Sokkelbeeld Christien Rijnsdorp
4 april		Den Haag Centraal	Nieuw kunstwerk in Grote Marktstraat	--	Sokkelbeeld Christien Rijnsdorp
7 april		Hagazine	Videoverslag onthulling schoolproject Annechien Meier	Niek 't Hart	schoolproject Annechien Meier
7 april		InfoThuis	Mobiele volkstuintjes voor De Startbaan	--	schoolproject Annechien Meier
9-21 april		NL 70	Article 12	--	Jill Magid 'Article 12'
2008		Den Haag in Ontwikkeling	De stedelijke omgeving, State of the Art editie	--	Stroom algemeen
18 april		NRC Handelsblad	Jill Magid	--	Jill Magid 'Article 12'
18 april		De Kleine Posthoorn	Geheime Dienst toont menselijke trekjes	Hans Piët	Jill Magid 'Article 12'
21 april		Archined	Neuraths open-source stedenbouw	Iris de Kievith	After Neurath: The Global Polis
23 april		De Volkskrant	Uren praten met Miranda I, II of III: Het leek wel alsof ze me nodig hadden	Anneke Stoffelen	Jill Magid 'Article 12'
25 april	#3	BK-informatie	Gezicht AIVD, Den Haag	--	Jill Magid 'Article 12'
25 april		Den Haag Centraal	Kunst voor de veiligheidsdienst	Nathalie Hartjes	Jill Magid 'Article 12'
25 april		De Telegraaf	AIVD doorgelicht door kunstenaar	Maike Staffhorst	Jill Magid 'Article 12'
mei	#8	PM: hét magazine	Anonieme AIVD 'ers aan het woord voor de overheid	Rutger van den Dikkenberg	Jill Magid 'Article 12'
2 mei		NRC Handelsblad	Hoe spionnen ogen	Sandra Smallenburg	Jill Magid 'Article 12'
8 mei		nrc.next	Het menselijke gezicht van de veiligheidsdienst	Sandra Smallenburg	Jill Magid 'Article 12'
13 mei		Archined	Neuraths open-source urbanism	Iris de Kievith	After Neurath: The Global Polis
14 mei	#13	BinnensteBuiten	Article 12 (Blad Ministerie BZ en Koninkrijksrelaties)	Bernadette van der Goes	Jill Magid 'Article 12'
14 mei		AD/HC	Stroom geeft magazine uit	--	DH/ magazine
16 mei		Groene Amsterdammer	Het gezicht van de AIVD	Bert Mebius	Jill Magid 'Article 12'
17 mei		AD/HC	Natuurclub waakt over ziel	Marc Konijn	Kijkduin + James Turrel 'Hemels Gewelf'
2 juni		AD/HC	Gewelf is weer perfect	Herman Rosenberg	James Turrel 'Hemels Gewelf'
3 juni		De Telegraaf	Hemels Gewelf gerestaureerd	Paola van de Velde	James Turrel 'Hemels Gewelf'
5 juni		de Volkskrant	Een duinkom vol met licht en lucht	Marina de Vries	James Turrel 'Hemels Gewelf'
5 juni		De Telegraaf	Glazen huisje voor fietsen	--	Fiets&Stal, Dan Graham
6 juni		Trouw	De hemel opnieuw cadeau met James Turrells 'kijkmachine'	Sandra Spijkerman	James Turrel 'Hemels Gewelf'
juni		AD/HC	Sculptuur in vrijheid	--	Buitenpostroute Den Haag Sculptuur
14 juni		Kijkduinkrant	De hemel in ander daglicht	--	James Turrel 'Hemels Gewelf'
18 juni		AD/HC	Het magische licht aan zee	Marc Konijn	James Turrel 'Hemels Gewelf'
19 juni		AD/HC	Voorgevels en achterkamertjes	Herman Rosenberg	Dag van de Architectuur
20 juni		Den Haag Centraal	De achterkamertjes rond het Binnenhof	Jan van der Ven	Dag van de Architectuur
20 juni		Den Haag Centraal	Opnieuw aandacht voor Neurath en Arntz	Sjoerd van Faassen	After Neurath: A Safe Place
20 juni		Kleine Posthoorn	Onthuld: politieke achterkamertjes	--	Dag van de Architectuur
25 juni		Stadskrant	Bijzondere fietsenstalling op Prinsegracht	--	Fiets&Stal, Dan Graham
27 juni		Metropolism.org	Stallen in stijl: Fiets&Stal van Stroom	Domeniek Ruyters	Fiets&Stal

Datum	Nr.	Pers	Artikel	Auteur	Onderwerp
juli/augustus	#7-8	Kunstbeeld	Opnieuw de hemel aanraken	Sandra Spijkerman	James Turrell 'Hemels Gewelf'
4 juli		NRC Handelsblad	De blauwe lucht aanraken	Sandra Smallenberg	James Turrell 'Hemels Gewelf'
4 juli		NRC Handelsblad	Selectie: After Neurath	--	After Neurath: A Safe Place
juli/augustus	#7-8	Onze Wereld	Rood staat voor verbod, geel voor waarschuwing	Marjolein van Rotterdam	After Neurath: A Safe Place
2008	#37	SMAAK	Het menselijke gezicht van de AIVD	Ilse van Rijn	Jill Magid 'Article 12'
juli-augustus	#134	De Witte Raaf	Otto Neurath	Thijs Verfaillie	After Neurath Manifestatie
13 augustus		Franfurter Allgemeine Zeitung	Ein gutes Zeichen für Katastrophen	Markus Weisbeck	After Neurath: A Safe Place
herfst	#3	ViaVestia	Bink36: Een creatieve starter krijgt de voorkeur boven het zoveelste belbedrijf	--	Atelierbeleid
september	#9	Kunstbeeld	Beelden buiten: functionele juweeltjes van Fiets&Stal	Sandra Spijkerman	Fiets&Stal
september	#5	ITEMS	Flexibel systeem rampenpictogrammen	Marinus de Ruiter	After Neurath: A Safe Place
september		UIT (Den Haag)	Nieuwe monumenten. Expositie bij Stroom	Jan Goossensen	Since we last spoke about monuments
4 september		AD/HC	Monument of steen des aanstoots?	--	Lezing Jane Loeffler 'Architecture of diplomacy'
6 september		Schooljournaal	Fleurig Schoolplein	Lisette Jongerius	Kunst op scholen
12 september		nrc.next	Denk de hekken even weg	Brian van der Bol	Lezing Jane Loeffler 'Architecture of diplomacy'
12 september	#6	BK-informatie	Stroom wil stimuleren	--	Stroombeleid algemeen
12 september	#6	BK-informatie	Aanmoedigingsprijs Stroom Den Haag 2008	--	Stroombeleid algemeen
12 september	#6	BK-informatie	Since we last spoke about monuments, Den Haag	--	Since we last spoke about monuments
12 september		Haags Nieuwsblad	Stroom: Since we last spoke about monuments	--	Since we last spoke about monuments
19 september		Archined	A building you must dare to love	Robert-Jan de Kort	Lezing Jane Loeffler 'Architecture of diplomacy'
29 september		artdaily.org	Stroom Den Haag presents Since we last spoke about monuments		Since we last spoke about monuments
sep/okt	4	Tableau	Den Haag vandaag	Walter de Vries	Stroom algemeen
1 oktober		de Volkskrant	Die nieuwe monumenten voor Europa komen er niet meer	Marina de Vries	Since we last spoke about monuments
2 oktober		NOS Journaal 18 uur	item over Bomenmuseum in Wateringse Veld	--	Bomenmuseum herman de vries
3 oktober		AD/HC	Vinex-wijk decor voor museum van bomen	--	Bomenmuseum herman de vries
3 oktober		de Volkskrant	Bomenmuseum: de Wolappel is niet meer	Anneke Stoffelen	Bomenmuseum herman de vries
7 oktober		NRC Handelsblad	Monumenten voor actueel leed	Sandra Smets	Since we last spoke about monuments
9 oktober		Archined	Volkstuinjes, golfresort of de Haagse School?	Robert-Jan de Kort	Greenspotting Haaglanden
9 oktober	41	Artimediair	Het museum staat op straat	A.S.	Bomenmuseum herman de vries
oktober	15	De Nieuwe K	Sloopwoningen in Transvaal en Rivierenbuurt	--	Atelierbeleid Stroom
okt/nov	5	Metropolis M	Modellen voor consensus. In gesprek met Mihnea Mircan	Domeniek Ruyters	Since we last spoke about monuments
okt/nov	5	Metropolis M	Geplet verleden: in gesprek met Cyprien Gaillard	Payam Sharifi	Cyprien Gaillard
17 oktober		AD/HC	Wonen in een weids museum van bomen	Marc Konijn	Bomenmuseum herman de vries
17 oktober		Haags Nieuwsblad	Concrete without Essence	--	Angeline Dekker - Concrete without Essence
22 oktober		Knack: Focus	Since we last spoke about monuments	--	Since we last spoke about monuments
22 oktober		Trendbeheer	Angeline Dekker @ Toussaintkade 55	--	Angeline Dekker 'Concrete without Essence'
31 oktober		de Volkskrant	Accent Beeldenruil: Spinoza naar Amsterdam, Thorbecke naar Den Haag	Marlies Dinjens	Werkplaats Thorbecke
31 oktober		Trouw	Thorbecke voor Spinoza	Sandra Spijkerman	Werkplaats Thorbecke
november	#11	Kunstbeeld	Since we last spoke about monuments	Wytse Visser	Since we last spoke about monuments
3 november		AD/HC	Stenen tafelen bij Stroom Den Haag	--	Since we last spoke about monuments
5 november		Aedes Magazine	Houd de panden bewoond!	Veronique Huijbregts	Atelierbeleid Stroom
7 november		AD/HC	Achttien scholen krijgen Tijdlamp	--	TL/Tijdlamp-Barbara Visser, kunst bij scholen
7 november		NRC Handelsblad	Een realistisch beeld van Spinoza	de kunstredactie	Werkplaats Thorbecke
14 november		Den Haag Centraal	Thorbecke gaat ons allen aan	Arno van Roosmalen	Werkplaats Thorbecke
29 november		NRC Handelsblad	Quilts op spektakelentoonstelling	Sandra Smets	Navid Nuur
december	#5	Wereldstad aan zee	De favoriete website van Frank Weijzen, stedenbouwer DSO	--	Stroom algemeen afdeling SDA
fall 2008		Bidoun Magazine	Otto Neurath: the language of the global polis	--	After Neurath: The Global Polis
3 december		OBIEG (Polen)	Wieczór w Krakowie. Fotoreporta	Patrycja Musiał	Studereis Krakow door afdeling SDA
december	#4	Kunstlicht	Lichtkunst bestaat niet	Gerrit Willems	James Turrell Hemels Gewelf
december-januari		Kunstbeeld	Beelden Buiten: Drie Spinoza's en één Thorecke	Sandra Spijkerman	Werkplaats Thorbecke
december-januari		Kunstbeeld	Gedane zaken nemen keer!	Hans van Houwelingen	Werkplaats Thorbecke
19 december		Den Haag Centraal	Wandelend langs Neerlands kustpad	Eppo Ford	James Turrell 'Hemels Gewelf'
december	#9	Beelden	Tussen monumenten	Carina van der Walt	Since we last spoke about monuments
december	#39	SMAAK	Herinterpretatie van het Lorentz-monument	Xandra de Jongh	Werkplaats Thorbecke
29 december		AD/HC	Debat bij Stroom over 'verdichting'	--	Debat Verdichting is meer dan bouwhoogte alleen
31 december		NRC Handelsblad	Kunst van het jaar	Sandra Smallenburg + Sandra Smets	Jill Magid + Since we last spoke about monuments

Stroom Den Haag

Hogewal 1-9
NL-2514 HA Den Haag
www.stroom.nl

T +31(0)70 365 8985
F +31(0)70 361 7962
info@stroom.nl